

Соочување со реалноста

сеќавање на минатото - обликување на иднината

Соочување со реалноста

сеќавање на минатото - обликување на иднината
сеопфатен поглед во локалните култури на помнење во три
мултиетнички општини во Република Македонија

Автори:

Гордана Дувњак, Кирстен Шонефелд, Џабир Дерала, Јос Бекер

Биљана Јордановска, Арбана Керими, Сашо Талевски, Крешник Ајдини

Соочување со реалноста

Сеќавање на минатото - обликување на иднината (пилот проект на Форум Цивилен мировен сервис - Македонија и ЦИВИЛ - Центар за слобода)

Издавачи: ЦИВИЛ - Центар за слобода и Форум Цивилен мировен сервис - Македонија

За Издавачите: Џабир Дерала и Силке Мајер Вит

Уредници: Џабир Дерала и Кирстен Шонефелд

Автори: Гордана Дувњак, Биљана Јордановска, Арбана Керими, Кирстен Шонефелд, Сашо Талевски, Крешник Ајдини, Џабир Дерала, Јос Бекер

Јазична редакција: Наташа Цветковска, Крешник Ајдини, Биљана Јордановска, Билјана Здравеска

Дизајн: Ариан Мехмети (и други)

Печати: ТП Дуле 99, Скопје

Контакти:

ЦИВИЛ - Центар за слобода

Адреса: Мито Хаџивасилев Јасмин 12/5, 1000 Скопје, Република Македонија

Тел: 02/5209176

civil@civil.org.mk

civil.mk@gmail.com

www.civil.org.mk

www.civil.today

www.facebook.com/civil.mk

www.twitter.com/CivilMacedonia

www.youtube.com/user/CivilOrgMK

www.forumzfd.de

Преземање, публикување и цитирање на оваа публикација е дозволено под условите предвидени со лиценцата Creative Commons Attribution 4.0 International License.

ISBN-10: 608-65629-5-4

ISBN-13: 978-608-65629-5-3

EAN: 9786086562953

Предговор	05
Цели и методологии	14
Паралелни истории и селективно помнење	25
Актери и засегнати страни	49
Градоначалници: Чаир, Тетово, Кичево	65
Музеи Негување на културата на помнењето во училиштата во општина Чаир Библиотека „Кочо Рацин“ - Тетово	75
Избор од онлајн и печатени содржини посветени на дел од историските настани опфатени во истражувањето	83
Увид во меѓународната научна литература во однос на меморијата и помнењето	121

Предговор

Оној кој го контролира
минатото ја контролира
иднината. Оној кој ја
контролира сегашноста го
контролира минатото.

Џорџ Орвел, 1984

Историјата и сеќавањата се исклучително присутни во животот на луѓето во Република Македонија. Настаните од минатото се толкуваат на мошне голем број начини кои се преклопуваат и доаѓаат во судир еден со друг во зависност од етнорелигиската и националистичката политика во земјата. Остатоците од крутите и назадни идеологии од минатото измешани со новооткриените националистички чувства, вредности и идентитети имаат силно влијание врз политиките и праксите на службените нивоа, како и врз културата, медиумите и образованието.

Справувањето со минатото претставуваше значајно прашање во постконфликтните општества во Босна и Херцеговина, Србија и Хрватска, како што е и наведено од страна на голем број автори дека „во споредба со другите постконфликтни општества, иницијативите за справување со минатото’

започнаа мошне рано во Западен Балкан и за истите беа обезбедени значајни ресурси од страна на меѓународната заедница".¹

Без оглед на тоа колку е ова вистинито за земјите од поранешна Југославија во кои избувнаа војните веќе во почетокот на 1990-тите, тоа дефинитивно не е случај со Македонија. Меѓународната вклученост за ставање крај на етничкиот конфликт во 2001 беше огромна, но таа вклученост потоа избледе во постконфликтниот период во делот на справувањето со минатото. Покрај неколкуте иницијативи и конференции, малку е сторено за решавање на отворените прашања.

Правните случаи и политичките прашања кои директно се однесуваат на настаните од етничкиот конфликт од 2001 година сè уште се под превезот на спекулациите и политичките манипулации и договарања. Конфликтот, условите и настаните кои доведоа до тоа, како и непосредните последици, сè уште претставуваат отворено прашање во земјата. Случаите со исчезнатите лица (12 Македонци и 6 Албанци), измачувањето на градежните работници од „Маврово“ и уште неколку други, сè уште не се решени на општествено ниво, и покрај обидите на домашните политичари да ги затворат во правна/институционална рамка.

Постои недостаток на напори за отпочнување кој било вид на расправа во однос на „отворените прашања“. Напротив, конфликтите и војните се содржани во колективната меморија на граѓаните на Република Македонија. Покрај неодамнешниот конфликт од 2001 година, други историски

¹ Martina Fischer and Ljubinka Petrovic-Ziemer: Dealing with the Past in the Western Balkans Initiatives for Peacebuilding and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia, Berghof Report No/ 18, 2013

периоди и настани, како што се отоманскиот период, Првата и Втората светска војна – се чини дека остануваат чудесно недопрени во вистинска смисла на справување со минатото. Владата и државните институции изработија и спроведоа масивни и скапи проекти за повторно обликување на историјата и идентитетот на етничките Македонци во земјата. Овие напори беа пресретнати со проекти за зголемување на етничкиот албански национализам од страна на владиниот коалициски партнер, главната политичка партија на етничките Албанци во земјата – Демократската унија за интеграција.

Македонското општество во голема мера страда од етнички поделени и високо политизирани, минатоориентирани (партиски) политики. Примери и докази за ваквата состојба може да се сретнат на дневна основа, како што е помпезното пречекување од страна на највисоките државни институции и личности (етнички Македонци) на поранешниот полициски службеник Јохан Тарчуловски, осуден на затворска казна од страна на Маѓународниот кривичен трибунал за поранешна Југославија (МКТЈ) во Хаг, за сторени воени злосторства против етничките албански цивилни лица за време на конфликтот во 2001 година, кое доволно говори за условите на минатоориентираните политики. Тој беше пречекан не како човек кој има извршено сериозни воени злосторства, туку како херој – контрадикција по дефиниција.

Очигледно е дека ефектот на ваквите настани (а ги има многу од овој вид во последната деценија) е дезинтегративен за целото општество, кое треба да се обидува да гради повоен идентитет и да се грижи за меѓуетничките односи на едно мултиетничко општество.

Недостатокот на иницијативи е очигледен. Освен кај

државните и политичките институции, иницијативи за конструктивно справување со минатото недостасуваат и кај националните и меѓународните актери на граѓанското општество, што севкупно влијае на начинот на кој во денешно време во Македонија се третира минатото. Со сè уште недоволно решени причини за конфликтот во 2001 година, со отворени прашања како што се оние кои се однесуваат на исчезнатите лица кои не се решени и по 13 години по потпишувањето на Охридскиот рамковен договор (ОРД), сè уште нема на повидок консензус меѓу двете главни етнички групи. Наместо тоа, постои политика на исклучување и сегрегација.

Најзабележителен и најсимболичен производ на ваквите минатоориентирани политики е сигурност контроверзниот и скап проект Скопје 2014. Проектот Скопје 2014 се обидува да се однесува во исто време на (фабрикуваното) античкото македонско наследство на македонската нација со истовремено ставање акцент на борбата за ослободување од доцниот 19-ти и раниот 20-ти век. Истото се однесува и за албанската страна, каде што, исто така, настани, симболи и херои од времето на формирањето на албанската нација и на албанската држава се наоѓаат на чело на сеќавањата. Сепак, ова се реализира во помал обем, поради буџетски и политички ограничувања, со што се генерираат уште повеќе фрустрации и поделби. Поновата историја е мошне присутна. На албанската страна, таа е придружена со упорното повторување на сеќавањата за УЧК и борбите во 2001 година. На етничката македонска страна, 2001 претставува мотив кој се повторува во медиумите, културата, образованието и сеќавањата, но на мошне конфронтирачки начин, далеку од каков било решавачки начин.

Како еден од ретките „спојувачи“ за етничките групи, во политички и академски документи како и на одредени настапи

се споменува Илинденското востание од 1903 година против османлиското владеење. И покрај извесната легитимна надеж, дека (заедничкото) востанието против османлиското владеење може да функционира како референтна точка за заеднички идентитет на етничките групи во Македонија - постојаните недоразбирања во однос на овој историски настан помеѓу етничките заедници во земјата, како и помеѓу македонската и бугарската влада, фрла темна сенка врз оваа надеж. Тоа покажува: каков било вид на идентитет изграден врз линии на етничка демаркација е осуден на пропаст.

Исто така, ова укажува и на слабостите на целиот пристап на сегашните минатоуправувани политики во Македонија – и тоа од двете етнички страни. Каков било вид на политика која се фокусира на процесите на градење на нација од 19 и почетокот на 20 век, во обид да ја негува доцнежната изградба на нацијата, претставува анахронизам - што може само да им служи на краткорочните потреби на етничките политички претприемачи преку зајакнување на политиките на исклучување, но воопшто не е во согласност со мултиетничкиот карактер на земјата и сосема е спротивно на нејзината прогласена европска ориентација. Не во постнација-држава од 21 век.

Повеќе од очигледно е дека ваквите минатоориентирани политики во Македонија претставуваат обид да се контролира сегашноста и иднината на земјата. Како што Орвел истакнува во својот познат роман „1984“: Оној кој го контролира минатото ја контролира иднината. Оној кој ја контролира сегашноста го контролира минатото. Ваквиот напор да се победи минатото чини многу; тоа на крајот ќе доведе до ситуација во која сите се губитници. Ниту една етничка или политичка група нема да ја победи иднината преку зајакнување на своето минато, но сите групи ќе ја загубат шансата да се изгради заеднички идентитет и ќе

се упатат кон мрачна иднина. Измислување историја и извртување на историски факти може да биде политички профитабилно во краток рок, но сигурно ќе донесе огромни загуби на долгорочна основа.

Сегашната политика во Македонија на минатоориентирани идентитети сигурно не е во корист на благосостојбата на земјата. Земјата се наоѓа во постојана спротивставеност со своето минато, особено имајќи го предвид нејзиниот мултиетничкиот карактер, како и фактот што таа сè уште закрепнува од еден насилен етнички конфликт. Покрај сето ова, се чини дека земјата е заглавена уште и во бескраен процес на транзиција. Сепак, се чини дека придобивките се наоѓаат во рамките на краткорочните победи на политичката моќ и контролата врз јавните финансии.

Повеќето, ако не сите, од сегашните политики и практики во областа на справувањето со минатото, влијаат на многу начини врз човековите права и демократијата. Одбележувањето и културата на сеќавање, како интегрални и највпечатливи компоненти на она што го знаеме како справување со минатото, јасно е дека се поткрепени со национален шовинизам и етничка и религиска дискриминација. Понатаму, развиена е култура на полова нееднаквост, со што се намалува улогата на жената или, поточно, нејзината улога се сведува на репродуктивна алатка. Војната и насилството се сметаат за највисоки вредности. Со само еден брз поглед врз троцифрениот број на споменици опфатени со Скопје 2014, а кои се изградени во последните 5 години, ќе се обезбедат и повеќе од доволно физички докази за поддршка на ваквата претпоставка.

Уште една интригирачка опсервација произлегува од фактот што ниеден од учесниците во истражувањето не го спомнува Холокаустот и депортацијата на Евреите од Македонија, иако во Втората светска војна беше спомнувана

многу често. Ова е уште еден аспект за кој треба да се спроведат истражувања и кој упатува на фактот дека уште многу комори во сеќавањето остануваат опколени со сидови на молк и порекнување.

Од најголема важност е да се развие конструктивен и идноориентиран концепт за справување со минатото за сите постконфликтни општества и земји кои транзитираат кон демократија. Многу е битно како едно општество се справува со своето минато и како ја одбележува војната. Македонските политички елити дефинитивно не успеваат да се соочат со реалноста при справувањето со ваквите прашања.

Справувањето со минатото претставува повеќеслоен процес на трансформација, кој комбинира мерки за правото да се знае, правото на правда, правото на обесштетување како и гаранција за неповторување – како што се истакнува во влијателната рамка која е развиена од страна на Swiss Peace.²

Тоа значи комбинација на законски и симболични мерки во насока општеството прво и основно да донесе правда на жртвите од минатите конфликти, врз основа на меѓународно воспоставени стандарди и механизми за човекови права, како што е МКТЈ. Тоа, исто така, значи да се поттикне дебата која ќе им овозможи на жртвите, сторителите и сите членови на општеството да разменат ставови во врска со конфликтното минато, да се признае одговорноста за (воени) злосторства и на тој начин да се изгради нов, заеднички идентитет. Ова би било концепт за справување со минатото кој ќе ги

² Концептуалната рамка на соочувањето со минатото беше елаборирана од Swisspeace и Swiss Federal Department of Foreign Affairs. Таа е заснована врз принципите кои Louis Joint, UN Special Rapporteur, ги препорача во 1997 во извештајот за неказнивоста на прекршителите на човековите права: <http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/%28Symbol%29/E.CN.4.sub.2.1997.20.Rev.1.En>

решава а нема да ги избегнува отворените прашања и ќе има мирољубива насока со осуда на војната, насилството, национализмот и шовинизмот. Ги вклучува сите групи во општеството, од Македонци до Албанци, стари и млади, мажи и жени. Секако, ваквиот концепт на справување со минатото мора да се дистанцира себе си од секаков вид насилство како средство за разрешување на конфликти и да се насочи кон поттикнување на демократијата, владеење на правото, човековите права и ненасилството.

Сеќавањето претставува суштински дел на симболичните дејства, со што се допира сето горенаведено. Коа станува збор за ефектите од сегашната политика на сеќавање, која е водена од моќта, јасно е дека сеќавањето претставува значаен елемент во градењето на постконфликтниот идентитет. Ваков идентитет може да произлезе од нова или обновена граѓанска доверба, концепт кој е изнесен од страна на Pablo de Greiff.³ Покрај неопходните правни мерки за гонење на прекршителите на правото на владеење, за реализирање на оваа цел може да послужат и елементи на кажување на вистината и комисији за вистинитоста. Поимот „граѓански“, исто така, укажува на видот идентитет кој евозможен преку справувањето со минатото, кој опфаќа граѓански идентитет, човекови права, слобода и социјална еднаквост, во согласност со што евозможен поголем културен и етнички диверзитет.

Ваквото справување со минатото денес е особено потребно во Македонија. Искуството покажува дека процесите за

³ Pablo de Greiff: A Normative Conception of Transitional Justice, in: Federal Department of Foreign Affairs FDFA (ed.): Politorbis. Zeitschrift für Aussenpolitik, Nr. 50, 3/2010, pp. 17-29. Available at: <http://www.dplf.org/uploads/1292518783.pdf>

справување со минатото кои се локално вкоренети и се водени од страна на локални актери, имаат најголем капацитет да ги исполнат бараните предуслови и да придонесат кон конструктивно и идно ориентирано справување со минатото на национално ниво.⁴

Од таа причина се одлучивме нашиот проект да го сместиме на ниво на заедницата.

Скопје, пролет 2014

Кирстен Шонефелд

Џабир Дерала

⁴ Martina Fischer and Ljubinka Petrovic-Ziemer: Dealing with the Past in the Western Balkans Initiatives for Peacebuilding and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia, Berghof Report No/ 18, 2013

Цели и методологии

1. Цел на проектот: Создавање инклузивни локални култури и сеќавањето на локално ниво

Имајќи ги предвид воведните забелешки за улогата на Справувањето со минатото (СМ) и процесите на одбележување на историските настани во транзициските и постконфликтни земји, како и присуството на култура на сеќавањето која е невклучителна заедно со националистичките наративи во Македонија, проектот ја има следнава цел:

"Да се придонесе кон развојот на инклузивна култура на сеќавањето во Македонија на ниво на заедницата и да се развијат капацитетите на локалните заинтересирани страни за трансформација на конфликтите и справување со минатото."

Оттука целта на проектот е развивање концепти и креирање можности за размена на ставовите на локалните заинтересирани страни и на граѓаните во однос на конфликтното минато. Ова значи да се воспостави култура на сеќевање и справување со минатото што ќе ги вклучи сите етнички, политички, возрасни и полови групи, како и сите ставови и аспекти во однос на минатите настани и периоди. Во обид да се создадат инклузивни и конструктивни локални култури и сеќавања на ниво на заедницата, "Цивил – Центар за слобода" и "Форум ЗФД" ќе работат заедно со локалните и стратешките партнери од граѓанското општество, државната

администрација и политичарите. Стандардите во однос на човековите права и транзициската правда ќе претставуваат појдовна точка за сите наши напори, на начин како што е објаснето подолу.

До крајот на проектот во 2016 година, ќе бидат формулирани најдобри практики и концепти за култури на сеќевањето на локално ниво во земјава а ќе се зајакнат и капацитетите на локалните чинители во делот на справувањето со минатото и одбележувањата.

По првата фаза на проектот од март до август 2014 година, "Форум ЗФД" и "Цивил – Центар за слобода" имаа за цел да ја истражат состојбата во делот на справувањето со минатото и културата на одбележување на локално ниво во Македонија. Бидејќи главниот фокус на проектот е креирање инклузивни култури на сеќавањето и оттука има и силна меѓуетничка компонента, избравме три мултиетнички заедници кои се од посебно значење за меѓуетничките односи во земјата:

- Тетово е со посебна поврзаност и поради тоа што беше особено погодено од конфликтот во 2001 година.
- Кичево како последна општина во која одредбите од Охридскиот мировен договор беа спроведени преку територијалната реформа во 2013 година.
- Чаир како мултиетничка општина со најголем број жители и (делумно) погодена со Скопје 2014.

Во почетната фаза, Цивил - центар за слобода во текот на мај и јуни 2014 година организира седум состаноци со целните групи (шест моноетнички целни групи од моделот заедници и една мултиетничка целна група на централно ниво) и 16 интервјуа со заинтересираните страни од локалното граѓанско општество, локални политичари, историчари и други лица.

2. Човекови права и трансформација на конфликти – комплементарни приоди

Пред да се даде објаснување на методологијата на студијата, односно на акциското истражување и осврнување на практиките за мир, треба да се дадат одредени забелешки во однос на пристапот.

Нашиот обид е да се комбинира пристапот заснован на човекови права со аспект на трансформација на конфликти. Иако двете перспективи нудат различни аналитички перспективи и функционираат со различна Теорија на промени, сметаме дека нивното комбинирање не може да понуди плоден, мултидисциплинарен пристап и да придонесе кон креирање оддржлив мир и да помогне да се негува демократијата и правото на владеење.

Ова значи да се комбинираат идеи на промени кои се вкоренети во законски заснованиот пристап на човекови права и активности во областа на емаципацијата, образованието и лобирањето со процесно-ориентираниот пристап на трансформација на конфликти.

Во овој контекст, пристапот на Цивил е повеќеслоен и ја одразува социополитичката и културната реалност на земјата и на регионот, но дефинитивно го претставува и аспектот на човековите права по прашањата за справувањето со минатото. Сензибилитетот во однос на прашањето за човеките права е значаен кога се работи во областа на справувањето со минатото, со оглед на големото влијание што го има врз состојбата на човековите права на локално и на национално ниво, особено во делот на малцинските и културните права, но, исто така, и во областа на економските права, образованието и пристапот до правдата.

Од аспект на трансформацијата на конфликти, промената може да се случи само кога чинителите во рамките на општеството го сакаат тоа. Оттука, промената не може да биде наметната однадвор, со надворешна интервенција, туку мора да се изгради однатре. Се верува дека со насочувањето кон конструктивните процеси се отвора можност за промени во однесувањето и во ставовите на чинителите. Во рамките на овој концепт, трети страни може да играат важна улога во олеснувањето на процесите на трансформација на конфликти.¹ Оттука, во овој проект "Форум ЗФД" се смета себеси за трета страна што има цел сензибилизирање на локалните заинтересирани страни во однос на темата, како и олеснување на процесите за воспоставување локални култури на сеќавањето заедно со локалните партнери.²

Методологија: акциско истражување и осврт на практиките за мир

Во обидот да се комбинираат пристапите засновани врз човековите права, градењето мир и трансформација на конфликтите, ние избравме да работиме со методите на акциско истражување и осврт на практиките за мир.

Акциското истражување претставува метод за општествено истражување што се стреми да ги комбинира истражувањето и процесите на учење, како за оние што вршат истражување, така и за оние што подлежат на истражување. Потеклото на методот датира од 40-тите години на 20 век, а Курт Левин

¹ Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ): Connecting Human Rights and Conflict Transformation. Guidance for Development Practitioners, 2011. URL: <http://hrbaportal.org/archives/resources/connecting-human-rights-and-conflict-transformation-guidance-for-development-practitioners>.

² URL: <http://www.forumzfd.de/en/node/897>

се смета за нејзин татко; во денешно време се применува во најразлични академски дисциплини.³ Покрај другото, методот е соодветен за пилот истражувања, особено кога "состојбата е премногу нејасна за поставување прецизни истражувачки прашања". Бидејќи во Република Македонија досега не е извршено истражување на темата локални култури на сеќавањето, речиси и да не постои академско знаење во однос на истото - се чини дека методот како што е акциското истражување е навистина соодветен за спроведување на основната студија.

Понатаму, бидејќи оваа основна студија треба да претставува вовед за многу проектни активности што имаат за цел воспоставување инклузивни култури на сеќавањето, се чини дека е од суштинско значење уште од самиот почеток активно да се вклучат заинтересираните страни, членовите на целните групи како и корисниците. Претпоставка е дека вклученоста на овие лица не само што ќе доведе до поголемо прифаќање на акцијата и обезбедување на "не прави штета" во локалниот контекст, туку и дека значително ќе придонесе кон квалитетот на истражувањето, со тоа што ќе бидат земени предвид мислењето и знаењето на локалните чинители и локалното население.

Ова се одразува и во начелата на акциското истражување и во процесот на истражување. Начелата на акциско истражување што ќе бидат применети при составување на основната студија за локалните култури на сеќавањето во Македонија се:

³ O'Brien, R. (2001). Um exame da abordagem metodológica da pesquisa ação [An Overview of the Methodological Approach of Action Research]. In Roberto Richardson (Ed.), Teoria e Prática da Pesquisa Ação [Theory and Practice of Action Research]. João Pessoa, Brazil: Universidade Federal da Paraíba. (English version) Available: <http://www.web.ca/~robrien/papers/arfinal.html> (Accessed 20/1/2002)

- Разбирање и прифаќање на другиот како некој различен од мене;
- Сослушување на Другиот;
- Подготвеноста да се промениме себеси, контекстот и процесите во кои дејствуваме и во кои се одразуваме;
- Разбирање на идејата зад нашите дејства и активности, развивање самосвест;
- Генерирање наши теории и концепти врз основа на искуството што го собираме во практика;
- Збогатување на нашите практики преку теорија;
- Показување подготвеност да се сомневаат сопствените претпоставки;
- Почитување на знаењата и постигнувањата на другите и да им се дозволи да нè инспирираат во сопствената работа;
- Нашиот пристап е партиципативен и кооперативен;

Во однос на истражувачката парадигма, акциското истражување претставува практична парадигма. Ова е мошне соодветно за една основна студија чија цел е практиката и промените на терен. Ова значи дека идејата за неутралност не може да се примени, бидејќи "најактивниот истражувач најчесто има најголем удел во решавањето на дадена проблематична ситуација". Што се однесува до односот теорија и практика, тој е кружен колку што е и самиот процес на истражување. "Теоријата ја информира практиката, а практиката ја рedefинира теоријата во една континуирана трансформација".

Сите овие начела и аспекти на акциското истражување се имаат предвид, при дизајнирањето на текот на дејствата и спроведувањето на расправите со целните групи, интервјуата со заинтересираните страни и при составувањето на основната студија.

Идејата за заемност, исто така, имплицира дека и пристапот и податоците им се ставени на располагање на сите оние што се вклучени во процесот. Според пристапот на акциското истражување, учесниците/коистражувачите имаат право да бидат информирани за пристапот, за текот на дејствата и за резултатите и имаат право да го кажат своето мислење по однос на истите.

Токму затоа ја објавуваме оваа студија на интернет и во печатена форма и ја правиме достапна за членовите на целните групи, заинтересираните страни што беа интервјуирани и општата јавност. Притоа сакаме да ги подобриме локалните и националните дебати и да го вкорениме нашиот проект во рамките на овие дебати.

Осврт на практиките за мир

За разлика од акциското истражување, ние го имавме предвид пристапот Осврт на практиките за мир (ОПМ).⁴ Една од идеите на ОПМ проектот е дека мировните проекти ги имаат предвид т.н. 'peace writ little' и 'peace writ large' – што значи имање предвид поголеми и поопширни мировни процеси. Пренесено во нашиот контекст, тоа значи да се изврши истражување и на локалните контексти (Тетово, Чаир, Кичево) и на националните, како и на регионалниот контекст. Ова ќе се примени и во литературното истражување и во издвојувањето на една целна група на локално и национално ниво. Понатаму, во локалниот контекст тоа значи да се вклучат членови од сите сектори и нивоа на општеството во рамките на целните групи ("повеќе луѓе") и да се спроведат индивидуални разговори со т.н. "клучни

⁴ See for the Reflecting on peace project, matrix and project documents: URL: <http://www.cdacollaborative.org/programs/reflecting-on-peace-practice/>

луѓе“, бидејќи комбинацијата на двете е дефинирана како друг предуслов за успешноста на мировните проекти од страна на ОПМ проектот.

Што се однесува до Теоријата на промени, истражувачкиот дизајн, особено прашалникот наменет за целните групи и заинтересираните страни, треба да ја одрази комплементарноста на индивидуалното и социоекономското ниво за постигнување промени. Поради тоа, прашањата треба да ги опфатат двете нивоа, истражувајќи ги поединечните и интерактивните перспективи на културните сеќавања, но исто така да го имаат предвид и социополитичкото ниво, како примери на групни и политички аспекти како меѓуетнички односи и ефектот на Охридскиот рамковен договор и аспекти на Транзициската правда.

3. Области на истражување и прашања

Врз основа на овие методолошки размислувања, се изработија анкетни прашалници во форма на полустандардизирани интервјуа.

По истражувањето на главните низи од меѓународната и националната научна литература за справување со минатото и меморијализацијата, се одлучивме оваа студија да ја насочиме на облиците на меморијализација на локално ниво, нивната содржина, нивните чинители, функциите што тие ги имаат и перспективите за идноориентирани и инклузивни култури на сеќавањето.

Беа спроведени интервјуа со целните групи врз основа на главните прашања во истражувањето поделени според следните категории:

Облици на локални култури на сеќавањето

- На кој начин се одвива сеќавањето: Кои облици на сеќавањето се присутни (на пример: споменици, настани, поединечно раскажување на приказни, итн)?
- Дали постои инклузивно сеќавање (меѓуетничко и меѓупартиско) и доколку постои кога и во кој облик се оддржува?
- Која е разликата во практикувањето на културата на сеќавањето засновано врз основа на половата припадност?

Содржина на локални култури на сеќавањето

- Кои се најзначајните содржини на сеќавањето за различните групи во општината и во земјата?
- Дали постојат заеднички теми на сеќавањето за сите етнички групи во општината?
- Што се памети и зошто?
- Кои се темите, периодите и настаните кои се исклучени / маргинализирани од процесот на мемориализација?
- Како различните етнички и општествени / политички групи се прикажани во локалните култури на сеќавањето?

Чинители на локалните култури на сеќавањето

- Кои групи (етнички/општествени/политички) се вклучени во процесот на мемориализација?
- Кои се моќните а кои се маргинализираните групи во локалните култури на сеќавањето?
- Дали жените имаат улога во процесот на мемориализација и доколку имаат, која е нивната улога (субјект или предмет на сеќавањето или двете)?

Функции на локалните култури на сеќавањето

- Која е улогата на локалните култури на сеќавањето за општината како целина и за различните етнички и други општествени групи на локално ниво?
- Која е нивната специфична функција за различните етнички заедници и политички групи во рамките на заедниците?
- Дали локалните култури на сеќавањето одразуваат тековна политичка поделба, меѓуетничка поделба и како тоа има влијание врз нив?
- Колку е централизирано сеќавањето? Колку минатото е дел од сегашноста? Колку од сегашноста е во минатото? (централно - локално; минато - сегашно)
- Која е улогата што ја имаат во однос на воспоставувањето демократска култура на локално ниво
- Која е функцијата што ја имаат локалните процеси на сеќавањето за националниот идентитет / градењето на нацијата и други политички процеси, особено за градењето мир (ОФА / Транзициска правда)?
- Како локалните култури на сеќавањето придонесуваат кон сегрегација или интеграција и политичка поларизација на локално и централно ниво и како овие процеси се меѓусебно испреплетени?

Идноориентирани/алтернативни локални култури на сеќавањето

- Дали локалните култури на сеќавањето воопшто се од корист?
- Како може инклузивните локални култури на сеќавањето

да придонесат во зајакнување на меѓуетничките односи, во изградба на доверба и во негување на мировниот процес на локално и централно ниво?

- Која може да биде улогата на локалните култури на сеќавањето во воспоставувањето демократска култура и во поттикнувањето на демократизацијата на локално и национално ниво?

- Како да се вклучат маргинализираните теми / исклучени групи?

- Како би изгледале алтернативните култури на сеќавањето што би поттикнувале мир, ненасилство и меѓуетничко разбирање? Кои теми/настани ќе ги третираат?

- Кој облик би го имале?

- Кои предуслови (општествени, политички, економски) мора да бидат задоволени со цел да се воспостават инклузивни култури на сеќавањето?

Скопје, пролет 2014 г.

Кирстен Шонефелд

Џабир Дерала

Гордана Дувњак

Паралелни Истории

И селективно Помнење

Паралелни истории и селективно помнење

Анализа на наодите од фокус групите во општините Чаир, Тетово и Кичево, врз основа на стандардизирани прашалници

Со цел да се добие појасна слика за размислувањата и ставовите на различни категории граѓани во три општини со мешано население, во периодот мај-јуни 2014 година се спроведоа интервјуа со седум фокус групи. Кај сите фокус групи се употреби идентична методологија, со намера да се направи споредбена анализа околу нивната перцепција за прашања во доменот на културата на помнењето, односно соочување со минатото, релевантни на проектот.

Шест фокус групи беа составени од по пет, односно шест претставници на заедниците кои живеат во општината, при што тие беа доминантно моноетнички. Колку што тоа го дозволуваа условите, се водеше грижа и за нивната разноликост врз основа на нивната родова, социјална и

возрасна структура. Седмата фокус група беше составена од претставници на сите заедници кои живеат во Република Македонија и послужи како ресурс за анализа на состојбите на национално ниво.

Структура на фокус групите по општини

Чаир

Фокус групата од општина Чаир (доминантно македонска) ја сочинуваа тројца мажи на возраст од 30, 50 и 64 години, од кои еден Бошњак, како и две жени на возраст од 40 и 45 години, од кои едната е припадничка на српската заедница.

Фокус групата од етнички Албанци се состоеше од тројца мажи на возраст од 37, 19 и 23 години, како и три жени на возраст од 23, 21 и 36 години.

Кичево

Фокус групата од етнички Македонци во Општина Кичево броеше шест учесници, од кои двајца мажи на возраст од 60 и 56 години (Ром), како и четири жени, од кои две на возраст од 50 години, една на 20 и една на возраст од 30 години.

Фокус групата од етнички Албанци ја сочинуваа двајца мажи на возраст од 30 и 40 години, како и четири жени од кои две на возраст од 24 години, додека преостанатите две имаа 36 и 64 години.

Тетово

Фокус групата на етничките Македонци од општина Тетово ја сочинуваа шестмина, од кои четворица беа мажи на возраст од 38, 42, 60 и 33, како и две жени од 20 и 25 години.

Фокус групата на етничките Албанци броеше 5 учесници, од кои четворица мажи на возраст од 23, 30, 35 и 50 години, како и една жена на возраст од 24 години.

Национално ниво

Седмата фокус група ја сочинуваа шест граѓани од мешано етничко потекло, од кои четворица беа мажи: Македонец (49 години), Србин (60 години), Албанец (24 години), Ром (24 години), како и две жени од кои едната Македонка (27 години), а другата Влаинка (44 години).

Кој историски период е најважен за вас и зошто?

Од одговорите добиени на ова прашање може лесно да се заклучи дека постои воочлива поделба на перцепцијата по етничка основа за тоа кои историски настани се оценуваат како најважни. Таа перцепција битно не се разликува од општина до општина. Разбирливо, одговорите добиени од „националната фокус група“ со мешан состав дава пресек на одговорите од двете најголеми етнички заедници.

Паѓа во очи тоа што припадниците на Македонците се определиле главно за три историски настани: Илинденското востание, АСНОМ и Референдумот за независност во 1991 г.

Илинденското востание од 1903 се потенцира како крупен историски настан, кога било кренато востание на македонскиот народ против османлиската власт и се формирала Крушевската република. Првото заседание на АСНОМ од 2 август 1944 година се перципира како настан на кој биле удрени темелите на македонската држава. Референдумското изјаснување од 8 септември 1991 година, пак, од страна на учесниците се оценува како значаен датум од поновата историја кога Македонија и официјално се раздружила од југословенската федерација и избрала сопствен пат на самостојна држава.

Но, покрај овие доминантни одговори, како значајни настани се апострофираат и Охридскиот рамковен договор од 2001 година, како политички документ со кој е ставен крај на воениот конфликт во Македонија. Се споменуваат и балканските војни, како настани што влијаеле на натамошната судбина на македонската држава.

Во фокусот на припадниците од албанската заедница од трите општини, клучни историски настани се воената криза

од 2001 година, која се доживува како нова фаза во животот на Албанците во Македонија.

И покрај дилемите околу терминологијата присутна во јавноста и во текот на работата во фокус групите, таа доминантно јасно се дефинира како војна, а многу поретко во одговорите како конфликт или воена криза. Втор значаен настан за Албанците е отворањето на Тетовскиот универзитет, како остварување на долгогодишен стремеж за постоење државен универзитет на албански јазик.

Но, во исто време се набројуваат и настани кои имаат пошироко значење за албанскиот народ, а се однесуваат на настани поврзани со Албанија и Косово. Такви се: бегалската криза во 1999 година и прогласувањето на независноста на Косово.

Во одредени општини се забележливи и специфички, па битпазарските настани се присутни во одговорите на испитаници од Општина Чаир, а независноста на Албанија и албанската азбука кај оние од Тетово.

Фокус групата на национално ниво како најзначајни ги нотира сите претходно споменати настани содржани во одговорите во останатите фокус групи: Илинденското востание, АСНОМ, Охридскиот договор, немирите во Косово и бегалската криза.

Кои херои од историјата ги паметите и зошто?

На ова прашање учесниците во фокус групите дале широка листа со имиња од различни периоди, кои не се задржуваат само на личности од подалечното минато, туку вбројуваат и актуелни и поранешни политичари, од кои некои се современици.

Кај Македонците, тројцата најспомнувани се Гоце Делчев, револуционер од времето на Османлиската империја, Методија Андонов - Ченто, прв претседател на АСНОМ и Киро Глигоров, татко на современата македонска држава.

Македонците од Чаир се определиле и за Даме Груев, Питу Гули, Никола Карев, како и за Кузман Јосифовски Питу, Јордан Хаџи Константинов Џинот и Герѓ Кастриоти Скендербег.

Делчев, Глигоров и Ченто се најчесто набројувани личности и од Македонците во Тетово, но и покојниот претседател Борис Трајковски, како човек кој дал голем придонес за враќањето на мирот во 2001 година, како и првиот премиер во поновата македонска држава Никола Кљусев. Во дел од одговорите се среќаваат и личности родени во Тетово, како Каџе Стојчевски – Амбарче и Тодор Циповски – Мерџан. Во еден од одговорите се среќава и името на пејачот на народни песни Александар Сариевски.

Локал-патриотизмот е особено забележлив кај Македонците од Кичево кои, покрај претходно спомнатите личности, сметаат дека неправедно е заборавен нивниот сограѓанин на кој посебно се горди, Владо Полежина. За него се наведува дека е доктор на науки, еден од членовите на АСНОМ, носител на партизанска споменица и дека завршил на Голи Оток. Се спомнуваат и личности од локално значење, Мирко Милески и Олга Мицеска, како и припадниците на ромската заедница Мемед Семовски и Рамазан Асамовски. Од актуелните политичари, се издвојува сегашниот премиер Никола Груевски.

Кај Албанците од трите општини, на врвот на листата на најзначајни личности се: хуманитарката од светски глас со албански корени Мајка Тереза, како и Скендербег, кој се дефинира како "легенда на албанскиот народ, кој работел за доброто на сите Албанци". Но, не се забораваат и личности

од поново време, кои, според нивно мислење, имаат заслуга за интересите на албанскиот народ.

Учесниците од општина Чаир при набројувањето, посебно место им даваат на командантите во УЧК Тели, Адем и Ферид Јашари, како и на Елвис Хоџа.

За тетовските Албанци, вредни за споменување се Иса Болетини и Исмаил Ќемали, заслужни за независноста на Албанија, Лек Дукаѓини, како и Мујдин Алиу, кој загинал во Косово 1999 година. Интересно е што во нивните одговори се спомнува и поранешниот претседател на Албанија, Енвер Хоџа, кој како што наведува еден учесник - "иако беше диктатор, создаде историја и спроведе ред и мир, што нам ни недостига". Тие ги наведуваат и Александар Велики, за кого велат дека радикално го променил тогашниот свет, потоа Џем Гостивари, борец и балист, како и таткото на модерна Турција, Кемал Ататурк.

За кичевските Албанци, омилен личности се Мефаил и Султана од Кафа кои се среќаваат во неколку одговори. Како херои од поново време се набројуваат и командантите во УЧК, Тели, Чакала и Куштрим.

Во фокус групата на национално ниво, листата на личности е долга и разновидна, па така се спомнуваат Гоце Делчев, Даме Груев, Питу Гули, Александар Протуѓеров, Методија Антонов-Ченто, Кузман Јосифовски Питу, Јордан Константинов-Џинот, Киро Глигоров, Скендербег, но и Јосип Броз-Тито, Хитлер, како и солунските атентатори.

Она што ги поврзува двете заедници, кога станува збор за вреднување личности од поблиското и подалечното минато, се личностите како Мајка Тереза, Скендербег и Јосип Броз Тито. И покрај критичкиот став на Албанците кон Тито, тие наведуваат дека, иако бил „комунист и диктатор“, сепак, во негово време се живеело подобро.

Каква улога имаат другите етнички заедници во вашето помнење?

Барањето да се дефинира сопствениот однос кон останатите заедници, отвора низа прашања кај учесниците, но исфрла на површина и предрасуди, стереотипи и фрустрации, кои во голема мерка се должат на влијанието на политиката.

И покрај свеста дека на овие простори постои долга традиција на заедничко живеење и соживот, јасно се детектира дека во последните десетина години е зголемен етноцентризмот, како и затворањето во сопствената заедница. Нагласуваат дека тоа е особено забележливо кај младите, додека постарите сè уште се држат до традицијата и почитувањето на другите заедници.

Воениот конфликт или војната во 2001 година е главниот настан кој ги обременува, фрустрира, но и отежнува односите меѓу двете најголеми заедници. И македонската и албанската заедница пристапуваат со недоверба, тргнувајќи од своите ставови, но и стереотипи, кои се поизразени во етнички еднородните средини, за разлика од етнички мешаните.

„Не делам Македонци и Албанци, но ми пречи што мислат дека ни дале права“, вели еден од учесниците Албанци од општина Чаир.

Во Чаир се илустративни и исказите: „Македонците немаат документ на сопственост на државата.“ „Треба да се осудуваат злосторниците, а не цели заедници.“ „Недостига комуникација, не се познаваме доволно.“ „Немаме одбрана од албанските политичари во Владата.“

Албанците од Тетово, пак, ќе го констатираат следново: „По војната во 2001 се создаде тешка атмосфера меѓу Македонците, Турците и Албанците. Односите по 2001 година не се исти како пред тоа. Има голема разлика.“ „Односите меѓу Македонците и Албанците на зборови се многу добри, но на дела се многу лоши.“ „После конфликтот е друга фаза. Некогаш мислиме дека сме сами свои газди, но, сепак, не сме рамноправни со нив (Македонците).“

Резервираноста е присутна и во дел од одговорите на припадниците на албанската заедница од Кичево, која на моменти е ригидна: „Македонците имаат понегативна улога од Турците и Ромите.“ Исто така, присутни се и ставовите дека „Македонците ги дискриминираат Албанците.“ „Иако со Македонците живееме заедно, тие се нашите најголеми непријатели.“

Македонците, пак, како да се повоздржани во одговорите и го нагласуваат моментот на заедничкото живеење со другите заедници, кое признаваат дека во поново време е „контаминирано“ од политиката: „Делиме иста судбина. Проблемите се последица на политичките игри на етничка основа“, ќе рече еден Македонец од тетовската фокус група.

„Сега во Тетово, Албанците и Македонците живеат посложно од било каде на друго место. За жал, дел од политичарите гледаат тоа да го превртат во своја корист и да создадат недоразбирање.“ „Ние постарите пак имаме некој соживот и се почитуваме, но помладите тоа го немаат.“

Одговорите на фокус групата на национално ниво се прилично резервирани и во нив се избегнуваат директни квалификации во однос на другите заедници, што веројатно се должи на мешаниот состав и потребата да се биде „политички коректен“. Можеби затоа одговорите се прилично афирмативни и главно наведуваат позитивни

примери, како следниве:

„Охридско-дебарското востание е пример за добра соработка меѓу ВМРО и Албанците, кои заедно се бореле против Османлиите.“

„Меѓу двете светски војни постоеше силна белогардиска заедница. Руските емигранти се заслужни за формирање на првите факултети.“ „Албанците и Власите имаа значајна улога во Крушевското востание.“

Дел од одговорите се прилично неодредени и без посочување, како на пример: „Имаме мали познавања за другите заедници“

Дали различните заедници имаат различно сеќавање?

Секој ги доживува и толкува историските настани низ своја гледна точка и низ призмата на сопствениот етникум. Постои паралелно читање на историјата, како и славење и величење на сопствените херои. Меѓусебните релации се искомплицирани и полни со недоверба и непознавање на „другите“. Но, повеќе меѓу Македонците и Албанците, отколку меѓу тие две заедници со Турците или Ромите.

Помалите заедници потенцираат дека имале поголеми очекувања од Рамковниот договор, за кој мислат дека ги става во маргинална положба во однос на албанската и македонската заедница. Ова се генералните оценки што можат да се извлечат од одговорите добиени на ова прашање од различните фокус групи.

„Македонците се плашат од нас, мислат дека ќе правиме Голема Албанија“, констатира еден член на фокус групата на Албанците од Чаир.

„За Македонците сè уште мртов Албанец е добар Албанец“, констатира Албанец од Кичево.

„Никогаш Македонците не виделе лошо од Албанците. Македонците имаат проблеми со самите себе, со сопствениот идентитет.“

„Македонците не нè сакаат, имаат голема омраза кон нас. Со Турците нè врзува верата“.

Македонците и Албанците од Тетово констатираат дека „постарите генерации имаат добро помнење за соживот, но поновите генерации не се толку заинтересирани за настаните што се случуваат. Имаат различни сфаќања и гледишта од нас“.

Кичевчани, пак, ќе се изјаснат: „Самоиницијативно не се мешаме, освен ако за некој повод од локалната самоуправа не се нареди колку да се соберат. Празниците ги славиме сами, одделено“.

Во одговорите се прави обид да се дадат објаснувања, каде лежат проблемите за антагонизмите, но и за позиционирање на различните етнички групи од една географска визура.

Еден од можните одговори кои се нуди е тој дека „Албанците од Тетово и Гостивар имаат помалку контакти со Македонците, а истото важи и за Македонците од Источна Македонија“.

„Турците од Кичево се поблиски со Македонците, додека Турците од Скопје, Тетово и Гостивар со Албанците“.

Одговорите на фокус групата на национално ниво се во насока на тоа дека „постојат паралелни истории, кои различните заедници ги гледаат и „читаат“ низ „етничка призма“.

Дали размислувате за други заедници кога одбележувате некој настан што е важен за вашата заедница?

Декларативно, мнозинството смета дека државните и верските празници им припаѓаат на сите и оти се почитуваат празниците на останатите заедници.

Сепак, поголема грижа и внимание им се посветува на сопствените празнувања, дури и тогаш кога преовладува свеста дека одредени активности не им се допаѓаат на останатите заедници.

Македонците од Општина Чаир, на пример, посочуваат дека Денот на независноста, 8-ми септември, треба да биде празник на сите. Албанците од истата општина, пак, потврдуваат дека знаат оти на Македонците не им се допаднала прославата на 100-годишнината од албанското знаме, па дури и дека постои еден вид реваншизам. Свесни се дека претставува лоша традиција и пукањето со оружје, што дополнително внесува нервоза и вознемиреност кај другите.

Праксата да се честита празник на припадник на друга заедница главно се однесува на чувствувањето на верските празници кога, во духот на старата традиција, се оди на гости за време на Велигден и Бајрам.

Македонец од Тетово, ќе одговори дека “кога се работи за државен празник, како на пример, независност на Македонија, ќе излезат само Македонци. Ако е празник кој се однесува на албанската заедница, за нас не важи и нема да излеземе да го славиме”.

Се верува дека најголемиот дел од празниците се врзани

за македонскиот национален идентитет и затоа другите заедници немаат допирни точки со нив.

Кога станува збор за Илинденското востание, добро им е познато и на Македонците и на Албанците дека Крушевскиот манифест е документ кој го изразува заедништвото и ја изразува заедничката борба на овие простори. Сепак, Албанец од Тетово ќе забележи дека овој празник се слави како македонско востание. „Сега за сега не помислуваме, но во иднина, во една Македонија која е мултиетничка, би било убаво тие празници да се заеднички за сите“, ќе рече тој.

Поделеност постои и при одбележување на историските датуми.

„Ако едно училиште носи име на некој херој, а во тоа училиште учат Албанци и Македонци, само Македонците го почитуваат и одбележуваат. Истото се случува и кога носи име на некој албански херој, Македонците не го почитуваат и не го одбележуваат“, ќе додаде друг од истата фокус група.

Но, можат да се сретнат и прагматични размислувања, во кои се покажува разбирање за општествениот контекст и реалноста.

„Да можев јас да ја пишувам историјата, би нашол заеднички точки кои ги врзуваат разните етнички заедници. Мислам дека историјата треба да се пишува така што ќе ја отслика реалната состојба, за да имаме соживот со сите заедници со кои живееме тука“, констатира еден од учесниците во фокус групите.

Слични размислувања се среќаваат и кај учесниците во фокус групите од општина Кичево, каде се подвлекува: „Ниту тие размислуваат за нас, ниту ние за нив. Заедно сме кога има некоја манифестација организирана од општината.“

И на ова прашање, одговорите добиени од националната

фокус група се прилично афирмативни и во насока на тоа дека треба да се негува и почитува различноста. Ваквиот став најмногу се огледува во следниот одговор:

„Македонија е мозаик, составен од различни камчиња. Доколку се изместат некои камчиња, ќе се растури целата слика“.

Улогата на жената во историјата?

Речиси и не постои разлика во ставовите околу ова прашање, ниту во однос на етничката и родова припадност, ниту во однос на местото на живеење. Неподелено е мислењето дека жената низ историјата била најчесто маргинализирана, недоволно призната и дека делувала повеќе од „заднина“. Учесниците во фокус групите се уверени дека во поново време има поместување, бидејќи жените се пообразовани и посветени на кариерата.

Во одговорите се потенцира дека и покрај тоа што историјата памети жени кои биле пример на херојство, сепак, нивната улога била повеќе во домот, во воспитување на децата и грижа за семејството. Посебно се нагласува нејзиното делување во НОБ, особено во обезбедување храна и прикривање партизани.

Учесник во фокус групата на етничките Македонци од општина Чаир жената ја гледа како извршител на волјата на мажите. Во одговорите се спомнуваат Мара Бунева и Вера Јоциќ.

Учесниците Албанци од истата општина, ќе подвлечат дека порано жените немале права, но дека по војната во 2001 година тие повеќе излегуваат во јавноста, имаат социјален живот и се школуваат. Како позитивни примери се наведуваат

Мајка Тереза и Ибе Паликуќа. И покрај децидниот став дека не може да се постигне полова еднаквост, сепак, се признава следното: „кога е консултирана жената за нешто, не се прават грешки“.

Етничките Македонци од фокус групата во Тетово нагласуваат дека живеете во традиционално општество, каде мажот е главата на семејството. На прашањето кого би посочиле како позитивен пример, се издвојуваат Крстена Менада, Ибе Паликуќа и Мара Бунева, а од поново време Доста Димовска и актуелната министерка за внатрешни работи, Гордана Јанкуловска, како жена која работи во „машки ресор“.

Слично размислуваат и нивните сограѓани од албанската заедница. Тие мислат дека жената низ историјата била дискриминирана, неприфатена во општеството, немала клучни улоги. „Мислам дека треба да биде повеќе вклучена во државните институции и во општеството. Жената размислува поразумно и е посовесна од мажот. Доколку имавме жени лидерки во минатото, ќе имавме помалку војни“, посочуваат тие.

Кичевчани, без оглед на етничката припадност, посебно ја вреднуваат улогата на жената во НОБ. Таа, како што велат, ги „приготвуваше сите домашни работи за да дојдат партизаните на овој терен, затоа што кичевскиот крај се претвори во прифатилиште на сите борци од цела Македонија“.

Нема големи отстапувања во одговорите ни во националната фокус група, каде Мара Бунева се спомнува како пример на жена-извршител, а Мајка Тереза како хуманитарка.

Интересен е одговорот на еден од учесниците кој цитира стара народна мудрост, која гласи: „Ако опишмениш маж, си опишменил човек. Ако опишмениш жена, цела нација“.

Кои личности или групи се важни за помнењето на минатото?

Водачот на ОНА и лидер на ДУИ, Али Ахмети, и понатаму ја ужива најголемата поддршка кај мнозинството Албанци кои учествуваа во фокус групите. Тие го наведуваат како централна фигура од нивниот политички корпус. Тоа во најголема мерка се должи на „кредитот“ што сè уште го „троши“ од воениот конфликт од 2001 година, како личност кој ги донел најголемите промени за Албанците.

Глорификацијата на конфликтот од 2001 доведува до тоа во дел од одговорите да се избегнува персонализација, наведување конкретна личност, па се инсистира на важноста на „целото УЧК, од војниците до генералите“.

Со доверба се гледа и на гостиварскиот градоначалник Руфи Османи.

Иако популарноста на Ахмети е несомнена, особено во Кичево и Тетово, сепак, во општина Чаир им се дава важност на Адем Демачи, Арбен Џафери и Тито. Покрај Ахмети како домашен актер на политичката сцена, се посочуваат и „надворешни“ актери, поранешниот евро-амбасадор во Македонија, Ерван Фуере, и актуелната германска канцеларка, Ангела Меркел, како две значајни фигури на патот на Македонија кон ЕУ и НАТО, но и за правата на етничките заедници во нашата земја.

Кај Македонците, како да постои извесна заситеност и разочараност од политичарите, па така припадниците од фокус групата избегнуваат да посочуваат конкретни личности, со образложение дека не гледаат такви кои се вредни да се спомнат. Фокус групата составена од Македонци од Чаир, предност им дава на политичарите од поново време. Тие се движат меѓу Киро Глигоров, Бранко

Црвенковски, Радмила Шекеринска, Борис Трајковски, Ѓорге Иванов и Никола Груевски.

Разочараноста на тетовчани особено се гледа и низ ставот како овој: „За мене постојат личности и групи кои ќе бидат запаметени, но во негативна конотација. Можеби невладините организации ќе бидат запаметени по нивната борба за демократија, но и тие се пригушени во своето дејствување од политиката која во моментот се води“. Како некој кој би можел да влијае на афирмацијата на Македонија се наведува режисерот Милчо Манчевски.

Дефетизмот се согледува и низ призмата на размислувањето дека „политиката влијае на ликот на државата. Секојдневно се менува историјата. Младите утре ќе раскажуваат за барокот во Скопје, бродовите во Вардар како дел од историските настани“.

Најдоминантен лик во изборот на личности на фокус групата на национално ниво е првиот македонски претседател Киро Глигоров, но се споменуваат и Бранко Црвенковски, Никола Груевски, Љубчо Георгиевски, Стојан Андов, Али Ахмети, Арбен Џафери и Борис Трајковски.

Кој ги прогласува празниците и ги гради спомениците?

Неодминлив впечатокот дека речиси на сите претставници во фокус групите, без оглед од каде доаѓаат и на која етничка заедница ѝ припаѓаат, добро се информирани околу процедурите и процесите на донесување одлуки. Тоа значи дека точно знаат која е институционалната рамка на донесување одлуки за прогласување празници или изградба на споменици. Се прави јасно разграничување

дека локалната самоуправа ги поставува спомен обележјата, а централната власт монументите. Исто така, нема забуна и околу тоа кој прогласува празници и дека тоа мора да помине во собраниска процедура во Собранието на Република Македонија. Но, сепак, во одговорите провејува резигнираност за делувањето на владејачките партии кои се водени од партиски цели и дека постои диспропорција во бројот на празници и споменици.

Со особена критичка опсервација им се пристапува на спомениците, посебно во поглед на нивната бројност, како и чинење и дека со нив „политичките елити лечат фрустрации“. Но, не се поштедува ни долгата листа на празници, за кои се мисли дека некои се непотребни, па дури и политички мотивирани.

Во еден од одговорите на Македонец во фокус групата од општина Чаир, ќе се констатира дека „некои споменици немаат основни критериуми за естетска вредност“ и дека „актуелната владејачка партија ги користи за собирање политички поени“.

„Владата гради, а не народот“, констатира претставник на албанската заедница од фокус групата од Чаир. Проектот „Скопје 2014“ се квалификува како непотребен и дискриминаторски. И покрај тоа што се прави јасна дистинкција дека овој проект не е насочен исклучиво против Албанците, се забележува дека нема потреба од толку споменици и дека тој им прави зло и на Македонците, од кои голем број не го сакаат.

Македонците од Општина Тетово се незадоволни од тоа што никој не ги прашува граѓаните и дека политичарите самите одлучуваат за сè. Им пречи и тоа што се уриваат старите споменици од НОБ и никој не презема ништо за да ги врати.

Нивните сограѓани од албанската заедница, генерално

сметаат дека има многу поважни работи на кои треба да се посвети власта, отколку изградбата на споменици. Како пример се наведува дека поприоритетно е подобрувањето на економијата и вработувањето.

Албанците гледаат нееднаквост и во прогласувањето празници, бидејќи забележуваат дека Македонците имаат поголем број историски датуми и верски празници за одбележување. Според нивно мислење, недостасуваат споменици на истакнати Албанци.

Кичевските Албанци коментираат дека „владата прогласува празници и гради споменици и со нивните пари“. Вината за спомениците ја гледаат кај оние „што ги донесовме на власт“.

Во националната фокус група сметаат дека „спомениците им служат на политичките елити за лечење на националните фрустрации“.

Од каде се добиваат информации за историските настани?

Со набројувањето можни извори за информирање околу историските настани, се доаѓа до поразително сознание дека многу повеќе се користат алтернативни начини за доаѓање до вистината за она што се случувало во минатото, отколку со користење традиционални, образовни средства, во прв ред учебници по историја. Се извлекува заклучок дека не се во прашање само љубопитството и потребата за надоградување на знаењето, туку многу повеќе за недоверба во официјалните образовни содржини, што е последица на политизирањето на науката.

Дополнителна, односно алтернативна можност за стекнување со информации и знаења даваат современите информатички технологии. Широкоопфатноста на Интернетот дава големи можности, но крие и стапици да се упадне во полемични форуми и извори кои, ослободени од обврската да почитуваат стандарди, често се простор за ширење говор на омраза и верска и национална нетрпеливост. Поткрепа на ваквите заклучоци може да се извлече од повеќе одговори на учесниците во фокус групите.

„Малку од училиште, повеќе од историчарите, преку читање книги и гледање документарни филмови, од семејството, од директни учесници на настани, а во последно време од Интернет“, ќе наброи еден од Македонците од фокус групата од Чаир.

„Историјата ја учевме од скрипти, во книгите немаше ништо за Албанците“, ќе забележи припадник на албанската заедница од истата општина и ќе додаде: „Каде и да одите се зборува за историја“.

Македонците од тетовската фокус група, ќе речат дека најмногу се инфомираат од „постарите генерации и преданија“, но и преку Интернет, книги и семејството.

И покрај тоа што некои Албанци од фокус групата во Тетово ќе констатираат дека „младите не ги интересира историја“, сепак, се покажува дека тоа е само делумно точно, бидејќи поголемиот дел од нив, сепак, се интересираат за историските настани, а се информираат од семејството и медиумите.

Интернетот се повеќе се наметнува како главен извор за информирање, но присутна е свеста дека „постојат многу дебати на социјалните мрежи кои се полни со омраза“.

Не можете да им верувате на книгите по историја, ќе

каже еден од испитаниците, бидејќи ако се пишува во Македонија, се фаворизираат Македонците, ако се од Турција, Турците.

Поделени се мислењата во фокус групата на национално ниво околу традиционалниот начин на учење на историјата. Додека некои и понатаму сметаат дека историските книги се главниот извор од кој црпат сознанија, дел од нив тоа го негира, потпирајќи се на други извори, пред сè на Интернетот.

Дали мажите и жените паметат различно?

На ова прашање има раслојување во одговорите, но претежно се одговара дека не треба да се прави родова поделба. Тоа, сепак, упатува на отсуство на свест за разликите во перцепцијата која е иманентна во сферата на родовите односи. Тоа се потврдува и со ставовите дека „жените се поемотивни, а мажите пофрустрирани“ во толкувањето и восприемањето на историските процеси и настани.

Во прилог на ова е и ставот изнесен од учесничка во фокус групата на етничките Албанци во општина Чаир, дека „без оглед на тоа од која етничка заедница доаѓаат, мажите на војната гледаат како на херојски акт, а жените ја доживуваат како трагедија, подеднакво за сите заедници“.

Зошто е важно да се помни?

Нема разлика во мислењата околу тоа зошто е важно да се помни тоа што се случувало во минатото. Главната поента е дека тоа е потребно за да не се повторат грешките од минатото, бидејќи „историјата е учителка на животот“.

Со мала доза на самокритика, еден од соговорниците од фокус групата од Општина Чаир ќе рече „ние Албанците ги величаме нашите достигнувања и понекогаш, добрите работи ги забораваме, а лошите ги паметиме“.

Постои консенуз и околу тоа дека треба да им се даде признание и значење на оние што оставиле трага во историјата и се бореле за некои права. Не се заборава да се потенцира дека „историјата е алатка на човештвото преку која се учи на минатите грешки“. Не само добрите работи, туку треба да се паметат и историските глупости, ќе забележи луцидно еден од учесниците, бидејќи „секоја глупост која што не е научена од минатото носи нова, која не личи на старата“.

Се укажува и на еден друг аспект од човечкото битие, кој „секогаш треба да прашува, истражува, зошто, како и со каква цел нешто се случило и, во крајна линија, дали тоа е вистина“.

Интересен е и ставот дека „мора да помниме, па дури и да ретерираме доколку нешто навистина не било така, туку се случило поинаку“. Паметниот учи на туѓите грешки, а глупавиот на своите“, ќе се сретне во еден од одговорите.

Во мноштвото добиени одговори, кои сакаат поблиску да навлезат во суштината, зошто не треба да се заборава, е и тој дека тоа е всушност влог за иднината и за идните генерации. „За да се изгради иднината, не треба да се заборава минатото“. Или, уште попрецизно, од минатото учиме за тоа што е губиток, а што придобивка.

Дали има заборавен настан или нешто што треба да се избрише?

Од одговорите добиени на ова прашање, произлегува дека етноцентристичките празнувања подеднакво им пречат и на Македонците и на Албанците бидејќи во нив препознаваат политичка манипулација. Особено се нагласува празнувањето на 23 октомври (Денот на македонската револуционерна борба), кој се препознава како ден на ВМРО-ДПМНЕ и му се дава партиско-политичка боја. Критички став постои и во однос на тоа што верски празници се прогласени за државни. Дел од Македонците имаат негативен став и околу празникот на албанскот знаме, кој се доживува како празник на друга држава. Се потсетува и дека Македонија е мултиетничка држава, па оттаму дека недостигаат повеќе заеднички празници, кои би биле мост на поврзување меѓу заедниците.

„Бесмислен ми е 23 Октомври. Тоа е празник за денешната политичка елита. А мора сите да го славиме“, се вели во еден од одговорите.

„Перцепцијата на сегашниот човек за 23 Октомври се врзува со политичката партија на власт. Не се гледа како празник на идентитетот. Не е тоа празник на цел народ“, е став на друг соговорник, кој објаснува зошто го смета за непотребен овој празник.

„23 Октомври јас никогаш не би го празнувал. Тоа е државен празник, ама само за конкретна група луѓе. Јас би го избришал како празник, бидејќи поттикнува национална нетрпеливост. Мара Бунева, Тодор Александров и сличните на нив не ги чувствувам како бранители на македонскиот идентитет“, е уште еден став на оваа тема.

„Јас би го заменил празникот на ВМРО со празник за сите

млади во Македонија. Да има Отворен ден, каде младите ќе бидат присутни со разни активности“, гласи предлогот на еден од учесниците.

Со извесна доза на носталгија се потсетува дека порано имало помалку празници, но поквалитетно се одбележувале.

„Сè помалку се одбележува 19 Ноември, Ден на ослободувањето на Тетово. Децата денес не знаат што претставува. Лично ми смета кога на 28 Ноември се одбележува Денот на албанското знаме, посебно во Тетово. Не е логично, доаѓа како наметнување, како празник на една друга држава“, ќе се пожали припадник на фокус групата на Македонците.

Иритираноста од проектот „Скопје 2014“ провејува во текот на целото истражување, па така и во дел од одговорите на ова прашање, така што ќе се слушнат и радикални ставови, како оној на еден Македонец од националната фокус група кој вели: „Би ги урнал сите мостови, освен Камениот мост“. Друг пак, припадник на албанска заедница ќе каже „би ги заменил спомениците од 2014, би ги срушил. Луѓето имаат потреба од леб, а не од споменици“.

Предлозите околу тоа кој би требало да се најде на листата на празници или е неправедно заборавен и заслужува поголемо општествено признание, е мошне разновидна, а на моменти условена од етнички побуди. Па така, ќе се наведат личности како Александар Протугеров, Јосип Броз Тито, Методија Андонов Ченто, Никола Кљусев, па сè до пишувачот на првиот ромски буквар, Шаик Јузум или независноста на Косово.

Биљана Јордановска
во соработка со:
Сашо Талевски
Арбана Керими

Врз основа на интервјуа со:
Владо Поповски, историчар
Софија Куновска, актерка
Сретен Коцески, граѓанско општество
Амди Емини, граѓанско општество
Васе Огненов, пензионер

АКТЕРИ

И ЗАСЕГНАТИ СТРАНИ

Владо Поповски, историчар: Историографијата во Македонија е исклучива

Професор Владо Поповски ја поврзува историјата на Македонија со историографијата која како нужност се појавува со создавањето на македонската држава, односно по АСНОМ. Изворите за создавање на тритомната „Историја на Македонија“ се од архивите на други земји. Првата историја на Македонија ја напишале историчари од западот кои се специјализирале во Институтот за национална историја на Македонија. Сепак изворите и документите кои ја сочинуваат таа историја се бирани селективно. Опфаќа само она што е карактеристично за Македонија. Тритомната историја од 1960-те го опфаќа периодот од Антиката до АСНОМ.

Бидејќи таа прва историја е пишувана само од аспект на Македонците и нивниот идентитет, потребно е ново издание кое ќе го носи насловот Историја на народот во Македонија и ќе ги опфаќа сите сегменти од македонската историја, на сите народи, а пожелно би било да бидат вклучени историчари од другите етнички заедници – препорачува професор Поповски. Денес, според него, се спроведува политизација на историјата од страна на државата и тоа влијае на сите историографии. Тоа е исто како што било во периодот на Југославија 1970-1990, каде историјата ја пишувале историчари-лиферанти, создавајќи една идеолошки обоена историја која одговарала на тогашната власт, односно Тито. Замерката и причината една историја да се гледа како фалсификувана ја наоѓа во

самото преименување на оние дела од историографијата каде што пишува Бугари, а се преименуваат во Македонци. За да бидат валидни податоците, Поповски смета дека треба да се објасни од каде доаѓа таквото изјаснување, а не да се прават измени. Но, Балканот низ историјата секогаш зависел од некаква политика која му ја кроела историјата. Влијанието и притисокот во таа насока се огромни за секоја следна генерација кројачи на историјата. По распаѓањето на Југославија, претходно смртта на Тито, се создала потреба за одделување од таа идеологија и објаснување и оправдување на дотогашната политика од македонска страна. И покрај тоа што нема директна врска меѓу историчарот и политичарот, влијанието на едниот кон другиот е големо и го наведува историчарот на автоцензура. Од таква позиција историчарот смета дека ги брани интересите на партијата, политиката или едноставно ја негува до крај традицијата на досегашната историографија.

По осамостојувањето на Македонија, во издание на МАНУ излегува „Енциклопедија на Македонија“ и „Историја на Македонците“ од Митко Панов, во која се појавува тезата која денес масовно се форсира, дека директно сме поврзани со античките Македонци. Моментот на населувањето и асимилирањето на локалното население од Словените се потиснува и се објаснува поинаку. Ваквиот начин на презентирање на историјата не го прикажува нејзиниот хетероген состав. „Во создавањето на историската политика, односно колективната меморија, политиката тоа го прави премногу ексклузивно и во рамките на своите сознанија, кои може да не бидат идентични со научните вистини. Чудно е што дури и не ги интересира тоа“, вели проф. Поповски.

Ваквиот пристап може да доведе до инциденти и противречности. Хетерогеноста е клучна за македонската историја и тоа не може да се негира. Да се игнорира

постоење и учество во историските текови на еден народ кој реално постоел на овие простори и денес постои во голем процент, само ќе ја зголеми недовербата и според професорот Поповски ќе создаде симболи на зонирање. Тој процес е во подем преку спомен обележјата. Политичарите сами решаваат без соработка со науката и без слух за поширокото јавно мислење. „Има недорасчистени позиции на одредени личности што се споменично префорсирани и се во дискрепанца со улогите на другите што исто така создава поделба и меѓу македонскиот дел од населението. На тој начин се квалификуваат предавници и патриоти“, вели проф. Поповски и го наведува примерот со АСНОМ и Илинден, каде се одредува припадност на одредена партија, па во зависност од тоа, се зголемува или намалува значењето. АСНОМ како да припаќа на СДСМ, а Илинден на ВМРО. Тие два настана историски се надополнуваат. За време на Југославија, АСНОМ се форсирал, а сега на негова сметка се форсира Илинден.

На прашањето дали има можност за прифаќање различни мислења и толкувања на историјата, професорот Поповски одговара: „Во Македонија постојат и други фактори на спречување на стекнување на максималната меѓусебна доверба. Македонците се сомневаат во лојалноста кај Албанците и мислат дека тие постојано работат за Голема Албанија, а Албанците се сомневаат во искреноста на Македонците дека сакаат да обезбедат еднаков третман за сите, па оттаму македонската политика влече кон афектирање и зголемување, колективната меморија да биде поврзана само со македонскиот сегмент од претходните тези, а Албанците остануваат на идејата на албанизмот и обединувањето.“ Оние моменти кои не спојуваат треба да имаат иста историска интерпретација за сите, а другите настани да се соопштаат како историски факти.

За да се постигне успех во меѓусебното разбирање и во таа насока помирување со себе и со историјата таква каква што е, треба да се отвори масовна комуникација меѓу генерациите и носителите на темите да бидат граѓанското општество и поединците. Мора прашањето да се отвори јавно. Државата и нејзината политика да биде транспарентна и отворена кон оној дел од историската политика која го одразува хетерогениот карактер на македонската историја.

„Чувствувам дека Македонците се конзервативни по национална линија, а албанскиот дел во голема мера екстреман во барањата. Различноста е богатство доколку се сведе на култура, традиција и религија, но доколку се обезбеди реална еднаквост во политичката и економската сфера. Тогаш, секоја народност е ресурс, односно потенцијал на државата.

Тоа прашање воопшто не сме го почнале“, заклучува Поповски.

Софија Куновска, актерка:

Културата, историјата и помнењето се под контрола на политичките партии на власт

Најголемата замерка на Софија Куновска во однос на придонесот на локалната самоуправа за практикување на културата, зачувување на спомен обележјата и чувствувањето на поважните историски настани во Македонија е кон политичката елита која ја носи одлуката за сите овие прашања. Смета дека на тој начин не само што локалната самоуправа е ограничена во своето дејствување, туку зависи директно од власта. Според неа, законската регулатива се злоупотребува. Законот недвосмислено одредува кој за што е надлежен, но тој не се почитува.

Пример е Скопје 2014. „Скопје 2014 помина низ општина Центар кога владееше ВМРО-ДПМНЕ, а сега кога општина Центар не е раководена од нив, сите надлежности се променија и ги презеде Град Скопје. Но, и Град Скопје не е надлежен да го прави тоа“, вели Куновска. Релацијата со историчарите очигледно не е добра. Ако тие треба да дадат оценка која личност или настан од историјата ќе се меморијализира, практиката кажува дека нивната експертиза и ставовите не се почитуваат.

Како мултиетничка средина, Скопје е подложно на големо политичко влијание во сите сфери. Се произведува вишок на историја и наместо да се гледа во иднината се останува

заробен во минатото. Според Куновска, порано политичкото влијание барем се обидуvalo да обезбеди помнење кое за сите ќе претставува една светла точка на минатото, добар темел на кој ќе се гради иднината. Тоа треба да послужи како пример за сегашните политички елити ако сакаат убава и прогресивна позиција за во иднина. Она што сега се прави во поглед на каква историја се пласира во јавноста, остава простор за сомневање, а секоја етничка група поинаку да размислува и да ја поима историјата.

„Сметам дека за сметка на неуспешните приказни од Македонија кои што оваа власт се обидува да ги втемели во нашата историја, ја забравивме единствената вредна историска епизода за Република Македонија, а тоа е обединувањето на сите националности во борбата против фашизмот. Ние имаме толку убава заедничка приказна која историски се покажува како точна, како приказна на добрата страна“, вели Куновска. Од таа паушална акција која се води за потребите на политичките елити страдаат сите граѓани во Македонија.

„Тоа не е историја, тоа е некаква приказна што ја проповедаат политичари кои имаат потреба да нè враќаат во историјата заради тоа што сегашноста не може да понуди ништо или не може да понуди доволно за да се занимаваме со неа. Враќањето во историјата е потврда дека постои криза на сегашноста“, заклучува Куновска.

За тоа што Скопје како град помни од историјата и како ги негува тие спомени, Куновска вели: „Покрај тоа што се запоставени хероите од НОБ, деновиве сме сведоци дека предлозите за личностите кои треба да бидат запаметени и славени, ги добиваме од Здружение за духовно обединување на Сетинци, Попадиници и Крушоради од Лерин со седиште во Скопје, на последната седница на Град Скопје. Тоа е некое здружение, едвај го запомнивме името, кое наводно

ќе донира пет нови споменици во Скопје. Градоначалникот немаше претстава ниту кои се спомениците кои ќе бидат ставени, ниту каде ќе бидат.“

Најважаната личност за Скопје која треба на кој било начин да се обележува и честува, а не е сигурно дали воопшто постои во меморијата на Скопјани, е Јосиф Михајловиќ. Вели дека да биде прашан за тоа кој е Михајловиќ, сегашниот градоначалник нема да знае и нема да одговори. Михајловиќ, според неа, е првиот сериозен градоначалник кој од селска касаба направил од Скопје град, во само два мандати. На сметка на тоа се форсира античкиот дел од историјата на Македонија, кој е на штета на македонскиот идентитет и создава непријатели.

На прашањето како жените се запомнети во историјата и дали има хероини меѓу нив, одговара: „Жена херој е секоја жена која успева да се справи со сите предизвици на ова современо живеење. Би ги одвоила жените уметнички што го обележија минатиот век: Милка Ефимова, Милица Стојановска, Нада Гешовска... Од времето на НОБ би ја одвоила Вера Христова Јоциќ, носител на партизанска споменица.“

Сретен Коцески, Институт за
развој на заедницата – Тетово:

Граѓанското општество е важен учесник во општествените процеси

Меѓуетничките односи се главен приоритет на ИРЗ, односно создавање функционално мултиетничко општество во Македонија.

На прашањата кои се однесуваат на помнењето на историјата и нејзиното презентирање, тој, меѓу другото, смета дека соживотот меѓу етничките заедници евозможен ако се поправи економијата. Со нејзиното стабилизирање ќе се стабилизираат и тензиите и преку бизнис соработката ќе се добие можност за нормална комуникација меѓу Македонците и другите етникуми. Политиката директно влијае на тоа кој колку ќе добие во тој поглед, но што се однесува до историското искуство и начинот на негово интерпретирање во јавноста и во училиштата, политиката не е вмешана.

Коцески верува дека интересот кој постоел за осознавање на едните за другите е извитоперен со потенцирањето на невладините организации за различностите кои ги одделуваат етничките заедници. Затоа, младите Албанци денес не знаат македонски јазик. Албанскиот јазик се користи насекаде: во институциите, училиштата, медиумите, додека фондот на часови на македонски јазик во текот на образованието е намален. Се губи интересот и потребата за зборување на службениот јазик кога албанскиот јазик

може да го користи на истиот начин, вели Коцески. Не постои разграничување околу употребата на јазиците, па затоа Албанците не можат да бидат продуктивни членови на државата во целост. Оттука произлегуваат конфликтите, тензиите и меѓусебното непочитување и насилство.

Заеднички момент за сите етнички заедници кои постојат во Македонија е Југославија – нагласува Коцески. Општо прифатеното мислење дека под закрила на Југославија во Македонија се живеело сложно - не е вистинито. Македонците никогаш нема да им признаат на Албанците дека во тој период на територија на Македонија биле репресирани, затворани и ги немале истите права како и тие. Затоа и постојат паралелни истории, а општеството се дели. Забелешка има до малите етнички заедници кои не пројавуваат доволно интерес за постигнување заеднички цели. Некои работи се наметнати со закон и затоа нема доверба од ниедна страна.

Од поновата историја, 2001 е година кога Македонија била нападната, а Тетово најжестокото: киднапирање, убиства на цивили и воени формации од сите страни – се сеќава Коцески. Албанците се претставуваат како бранители, односно нападнати.

Компромисот со Охридскиот договор нема ефект во пракса. Посебно на локално ниво. Помалите етнички заедници се игнорирани, иако се вклучени во тој договор. Вината ја припишува на нивното неинволвирање во самиот процес.

На тоа како политиката се развила за да дојде до момент на конфликт, влијаеја немирите во 1999 година, односно кризата со бегалците од Косово, вели Коцески. На локално ниво во поново време најголемо влијание се изврши со Законот за локална управа и децентрализацијата. Територијалната поделба не е спроведена до крај, бидејќи нема финансиска помош.

Според Коцески, од историјата треба да се учи што е добро, а што погрешно. Таа треба да биде поттик да се направи нешто ново, а не да се повторуваат старите грешки. Тој лично историјата ја има научено од татко му, кој бил професор по историја. Онаа историја што татко му ја предавал, не кореспондирала со вистинската историја. За одредени настани во тоа комунистичко време било подобро да не се зборува бидејќи следеле санкции и тешки последици.

Кога зборува за хероите, Коцески се концентрира на локалните ликови од историјата во тетовскиот крај. За него тоа се Гоце Стојчевски-Амбарче и Тодор Циповски-Мерџан. Го спомнува и Чакаларов за кого првпат слушнал на информативна програма на телевизија. Жени хероини или борци, фигурираат само за време на Втората светска војна. Во денешно време не може да одвои, бидејќи ќе мора да ги бира во рамките на политиката. За него, денес политиката е само маркетинг и ништо друго. Во таа насока во иднина ќе нема херои од денешно време и од двата пола бидејќи живееме во машко општество. Улогата на жената како некогаш, така и сега, е да биде домаќинка. Ако треба некогаш историјата во иднина да запомни и чувствува прво поаѓа од себе и функцијата која ја извршува. Смета дека како организација, ИРЗ придонела многу за заедницата и дека тоа ќе остане во историската меморија. Го издвојува и историчарот Бране Светозаревиќ поради неговиот илустративен и поучен приказ за развојот на Тетово низ историјата.

Одлуката на локално ниво за начинот на помнење на историјата во Тетово преку спомен обележја ја носи Општина Тетово. Проблем има со спомениците од НОБ кои биле тргнати за сметка на други, нови споменици. Иако граѓаните реагирале, спомениците не се вратени, па затоа Македонците се револтирани. Новите споменици чувствуваат албански личности од историјата. Во однос на

празнувањето и обележувањето на историски настани, Коцески е резервиран. Не слави некој конкретно, но и нема замерка за нивниот број во текот на годината. Од празниците кои некогаш на големо се славеа, а сега се запоставени, го издвојува 1 Мај. Според Коцески, недостасуваат синдикатите и работниците да излезат со своите проблеми јавно и на тој начин да го обележат празникот. Причината за нивната пасивност ја гледа во економската зависност од државата и стравот да ги загубат привилегиите на државната поддршка.

Амди Емини, Здружение „Гајрет“, Кичево:

Турците помеѓу Македонците и Албанците

Здружението е формирано во 2003 година, прво како родителски одбор, а потоа како невладина организација. Има 240 членови, од кои жени се 30-40 проценти. Има и младински одбор. Сите се волонтери. „Гајрет“ соработува со сите НВО од Кичево, албански, македонски и ромски. Имаат соработка со Турција и тамошните НВО. Имаат соработка со турската државна агенција за развој и соработка ТИКА и со Сојузот на турски НВО во Македонија. Соработката со локалната самоуправа придонесува за изградба на историски обележја и помош во образованието и културата на Турците во Македонија.

За 21 Декември, денот на турската азбука, денот на турската жена, Бајрам и други верски празници ги покануваат сите етнички заедници. Со своја делегација учествуваат и на празниците на другите етнички заедници, како и на државните празници.

Политичкиот контекст има големо влијание во нивните односи за време на изборите. Секогаш има лутење од двете страни за тоа кој да ги земе гласовите на турската заедница. По изборите како ништо да не се случило.

Од лично искуство, социјализмот го издвојува како еден од најбитните историски моменти од историјата на Македонија. И тогаш постоело незадоволство, не било идеално, но немало етнички препукувања. Денес младите гледаат на историјата од 2001 па наваму и ја толкуваат во политички контекст. За тоа што било пред 2001 не постои интерес. Порано, историјата на Турците се пренесувала од колено на колено, но сега се прават обиди таа историја да се пренесе и преку образованието, но проблемот не е само во младите кои немаат интерес, туку и во наставниците кои се партиски обоени. Авторитетот за историски прашања е во постарите поколенија кои ја преживеале историјата. Во училиштата и порано и денес се учи погрешна историја. Амди Емини тврди дека не само што историјата ја пишува победникот, туку таа напишана историја секој ја толкува како што му одговара.

Турците биле под различни видови притисоци. Некогаш се нарекувани Албаци, некогаш Турци. Македонците по конфликтот во 2001 имаат одбивност кон Албаниците, а во помала мера и кон Турците. Во рамките на структурите на власта, претставниците на различните етнички заедници соработуваат, но не се поднесуваат. Национализмот е најголемиот проблем во Македонија. Со Охридскиот договор помалите етнички заедници добиле поголеми права во сите сфери.

Ликови од историјата од кои треба да се учи се Гоце Делчев и Тито. Тие биле најголеми стратези. Киро Глигоров е најзаслужен за самостојноста на Македонија. Денес не постојат такви луѓе кои би останале запаметени како херои. Заслуга во времето на социјализмот имале и Албанците и Турците, но и во поновата историја. Историјата треба да биде придружена со меморијализација за се пренесе на младите, но онаа вистинската, а не модифицираните истории. Треба да се потенцира и потребата едни за други да учат и да се потсетат како порано можеле заеднички да живеат. Младите од сите етнички заедници да научат да соработуваат и комуницираат и да живеат заедно подобро од порано.

Турската жена не може да се најде во херојските приказни од минатото. Таа била за дома. Денес, таа е современа и еманципирана жена кој учествува активно во сите сфери кои порано биле исклучиво машки.

Васе Огненов, пензионер:

Сеќавања на Граѓанската војна во Грција

Васе Огненов е пензионер кој живее во пензионерскиот дом во Чаир и е по потекло од Егејска Македонија. Тој лично ја искусил граѓанската војна во Грција и иселувањето на македонското население. Потекнува од село Бабчево (Бапчор) кое денеска не постои, освен црквата која останала во селото.

Неговата приказна почнува од напуштањето на селото на 7 години кога партизаните од главниот штаб на ДАГ (Демократска партија

на Грција) издале наредба децата да бидат одведени надвор од селото преку ноќ, бидејќи ќе имало бомбардирање. Низ Македонија само поминале на патот кон Полска. По седум години поминати во Полска се враќа во Македонија и тука останува бидејќи по завршувањето на војната, на Македонците не им било дозволено да се вратат во родниот крај.

Најбитниот момент од историјата за нашиот соговорник е егзодусот. Според неговите зборови, политиката која Грција ја води од тој историски момент кога, со помош на Америка и Англија ја добија Егејска Македонија, е непростлив. „Гркот не го менува мислењето. Политиката останува иста“ – вели дедо Васе, додавајќи дека спорот со името нема никогаш да се реши.

Со носталгија се сеќава на своите родители партизани кои се бореле за ослободување на Македонија, како и за животот во федерална Југославија. Сепак, процесот на осамостојувањето на Македонија и 8 Септември, Ден на самостојноста, се најважни за него, а Киро Глигоров е најзаслужниот за мирното раздружување од некогашната федерација. Тогаш им се ослободил патот за одење во Грција и други места надвор од Македонија без да ги малтретираат.

Од поновата историја како историски момент го одвојува конфликтот во 2001 година. Вели дека конфликтот е наметнат од страна и придонел, преку Охридскиот договор, да им се дадат поголеми права на етничките заедници отколку што ги имаат самите Македонци во својата држава. Од тука не се гледа причината за постојаното жалење и незадоволство од нивна страна. „Нивните борци не се херои“ – вели тој мислејќи на борците на УЧК. Тие се бореле против државата, а не за државата. Никола Груевски е херој, бидејќи прв го потегнал прашањето за Егејците и враќањето на нивните имоти. Сега за Македонија најважно е влегувањето во НАТО и ЕУ.

Според Васе Огненов, придонесот на етничките заедници низ историјата е причината што сè уште се живее заедно. Тој е Македонец, но му смета етикетата Егејци како да се посебен етникум. За сметка на тоа вината за немирите и тензиите лежи во другите етнички заедници. Тие се оние кои се повлекуваат од

заедничкиот живот. Политиката денес влијае на тоа како ќе се живее со другиот. Порано имало рамноправност, средна класа и слобода на дружење и комуницирање.

По 2001 работите се сменети и опасноста се чувствува веќе од прагот на сопствениот дом. Ако се изостават Албанците, Ромите во Македонија се тие кои имаат најголеми права во целиот свет. Власите се признати само во Македонија. Нивните празници се само нивни. Не се заеднички. Празниците треба да се во склоп на историјата на државата. Скендербег може да се слави, ама државен удар како во 2001-та не треба да се дозволи да се обележува. Меѓу запоставените празници го истакнува 25 Мај, Ден на Младоста, кој е во чест на Тито.

„Да не беше Тито, Македонија немаше да биде призната. Исто како ние во Грција што не бевме признати. Јас жалам за социјализмот “- вели Васе Огненов. 1 и 2 Мај веќе не се слават како порано. Го губат и значењето. Нешто најзначајно за Егејците биле Бавчовските средби, додека сè уште биле живи борците. Иницијатор на средбите бил Ѓоко Донески. По неговата смрт никој не го заменил, а државата не е заинтересирана за помош.

Жените никогаш не биле застапени во политиката. Жените се мајки, негувателки. За време на војните биле и борци. Евдокија Фотева-Вера е негов пример за жена хероина која потекнува од Егејска Македонија и се борела во граѓанската војна за нејзино ослободување. Лазо Трпоски е херојот кој заслужил да остане запаметен.

Историјата треба да ја пишуваат историчарите. Единствена валидна е историјата на Блаже Ристески. На Македонија не ѝ требаат Албанци да ѝ ја кројат историјата, вели дедо Васе.

Спомениците на одредени личности се грешка. Тие кои биле непријатели и се декларирале како Бугари, сега да се чествуваат и слават. Тие не треба да постојат во македонската историја. Како примери за ова ги наведува Тодор Александров и Татарчев.

Крешник Ајдини

Градоначалници

Чаир, Тетово, Кичево

Изет Меџити, градоначалник на
Чаир:

Децентрализацијата не е суштински спроведена

„Општина Чаир на некој начин е старо Скопје. Тоа го покажуваат големиот број историски монументи. Тие се главно од османлинскиот период. Како стар дел од градот, секогаш има потреба да се негуваат таквите вредности. Тоа е нешто позитивно и ја прави општина Чаир поатрактивна со самиот факт дека во Чаир е најголемата чаршија на Балканот. Ние правиме сè да заживее и биде најфренквентното место во градот“ – вели Изет Меџити, градоначалник на скопската општина Чаир. Но, од друга страна, се жали на ограничените средства за општините – „Ние се соочуваме со децентрализација на обврски и проблеми, но не и на финансиите. Тоа претставува голем проблем за општините кои сакаат и можат. Но, со немањето финансии не можат да одговорат на потребите на теренот, посебно во однос на културата и историјата. Затоа се обидуваме преку странски донации да придонесеме за културниот развој и туризам. Сето тоа оди во прилог на локалниот економски развој на општина Чаир“.

На прашањето дали и колку политичкиот контекст влијае на културата на помнење во мултиетничката средина во Вашата општина, Меџити вели дека тој е првиот градоначалник кој произлегува како резултат на Рамковниот договор. „Јас сум првиот градоначалник Албанец во општина Чаир. Во 2005 се соочивме со една администрација која не кореспондираше со реалноста во општината. Во текот на годините сме придонеле администрацијата, политиките, инвестициите да бидат

реалноста на Чаир и сите граѓани да почувствуваат дека е нивна институција, каде што можат да ги решат проблемите, да ги поднесат нивните барања и може да очекуваат подигање на нивниот животен стандарт. Целта беше општина Чаир да се прифати како институција на сите граѓани во општината“, вели тој, одговарајќи во продолжение поконкретно на прашањето: „Промени се направија и во однос на културата и историјата. Бидејќи Скопје било значајно и за Албанците низ историјата, а некои елементи од Скопје беа елиминирани во времето на комунизмот и посткомунизмот. Ние се обидовме нешто да вратиме, но не и да претераме. Ги поставивме само спомениците на Скендербег и на Хасан Приштина. Финансиски, поставувањето на овие споменици делумно се покриени од буџетот на општина Чаир, а останатото од донации. Дневната политика влијае, но се обидуваме да ги сочуваме приоритетите на општината. Значи, не само да се впуштиме во минатото, без да работиме за иднината“.

Прашан дали мисли дека различните етнички заедници имаат различно сеќавање, градоначалникот на Чаир одговорот го врзува со актуелна тема од последните претседателски избори, кога неговата партија предложи во игра да влезе „консензуален кандидат, прифатлив за сите“. Според него, ова е само симболика дека доколку одлуките и институциите во Македонија бидат што повеќе концезуални, толку повеќе граѓаните ќе ги чувствуваат како нивни. „Без разлика на етничката и верската припадност, такви какви што сме, различни, тие институции и настани ќе ги чувствуваме како заднички. Спротивно од тоа, со еднострани одлуки за некои настани, за знамето, за името, ќе имаме различни гледишта и ќе ги чувствуваме различно. Охридскиот договор придонесе, не само за Албанците, туку и за другите помали етнички заедници, да се чувствуваат посигурни и положални кон државата. Мислам дека ќе биде добар почеток кога самиот Македонец ќе работи за поголемо имплементирање на Охридскиот договор и кога ќе сфати дека тој е заедничка вредност и инвестиција за подобра

перспектива на граѓаните во Македонија. Сè додека договорот го имплементираат само Албанците и помалите заедници не можеме на овие вредности да гледаме како заедничка вредност“, вели тој.

Покрај двата споменика на албански херои, Меџити укажува и на поставувањето на еден споменик на турски поет и на еден босански поет, за кои донирале овие две етнички заедници, но добиле помош и од општината. Помошта не била голема бидејќи не сакал да крати од општинскиот буџет, со што би ускратил од некои работи кои се поважни за општина Чаир. Ова тој го вели по прашањето кои поводи, личности, настани или периоди во минатото, на кој начин и на кои локации се негуваат во рамките на културата на помнење во Вашата општина.

Градоначалникот Меџити е за тоа историјата да не биде премногу застапена. Запрашан дали постои историски настан, помнење на некоја личност или празнување што би ги изменил, би престанал да ги празнува или би почнал да ги помни и празнува, доколку денес не се помнат и празнуваат, а смета дека треба, тој одговора: „Мислам дека премногу сме се впуштиле во историјата. Некои работи треба да се вратат, а некои да се одземат. Реално не како градоначалник, туку и како граѓанин, за некои празници не знам што претставуваат. Гледам споменици за кои сум убеден дека добар дел од граѓаните не знаат што претставуваат. Сметам дека треба да се цени историјата. Не треба да се заборави. Некои работи сепак треба да се намалат и да не се воведуваат нови. Случајот Кале би го издвоил како успех во промовирање на нешто заедничко. Наместо изградба на црква, како што беше планирано, сега ќе се гради музеј, кој ќе ги опфаќа османлискиот, илирскиот, албанскиот и православниот период“.

Во однос на помнењето на жените во историјата, тој кратко одговара: „Една улица во Чаир го носи името на кралицата Теута. Преку неа се гледа важноста на жените низ историјата во ова поднебје. Има уште кои придонеле во културата и во други околности“.

Теута Ариффи, градоначалничка на Тетово:

Имаме голема потреба за сегашноста

Градоначалничката на Тетово, Теута Ариффи, на самиот почеток на интервјуто се пожали на недостатокот на ингеренции на општината врз културните институции. Главните културни институции во градот се уште се под закрила на Владата, која одредува која институција колку средства ќе добие. „Јас не сум задоволна од тоа што институциите во Тетово имат добиено како средства од Министерството за култура бидејќи се многу мали и потценувачки во однос на капацитетот што ние го имаме. Од овие причини, ние како општина со нашите фискални политики сме успеале да одвоиме сретства за многу културни настани. За една година работење во Општина Тетово ние сме организирале културни настани чија бројка кореспондира со вкупно организирани настани во претходните седум години. Од минатата година почнавме со организирање на Тетовско културно лето. Оваа година манифестацијата ќе трае од 16-26 јуни. Сами ја покриваме, без учество од централата. Ние ќе ги зголемуваме тенденциите да влечеме сретства за културата успешно, како што ги влечеме за другите области“, вели таа.

За влијанието на политичкиот контекст врз културата на помнење, Ариффи вели дека „ние сите функционираме во рамки на некој политички контекст затоа и влијанието е големо. Моите напори се да имаме што повеќе настани кои се поврзани со актуелноста и капацитетите на градот. Повеќе е развиена културата која опфаќа актуелни теми, помалку е развиена културата на помнење. Чувствувам дека имаме голема потреба за сегашноста“.

Дали мислите дека различните етнички заедници имаат различно сеќавање? – е следното прашање, на кое градоначалничката на Тетово одговара: „Секако. Ние припаѓаме на етнички заедници

кои имаат различни истории. Затоа има различни ликови кои вие ги помните и ретко тие се заеднички. Балканските истории зависат од тоа како се интерпретирани во сегашноста. Проблемот со интерпретирање на историјата влијае на начинот на помнење. Заедничка точка каде би требало да ја бараме поврзаноста е периодот на распаѓање на Отоманската империја. Тогаш Албанците и Македонците имаат заеднички дефинирани и детерминирани стремежи за слобода. Истото се однесува и на периодот од Првата светска војна.“

На прашањето кои поводи, личности, настани или периоди во минатото, на кој начин и на кои локации се негуваат во рамките на културата на помнење во оваа општина, Арифи одговара: „Во однос на минатото, важни објекти на културата ги сметаме Шарената џамија и Текето како верски објекти. Како дел од историјата, тука се настаните поврзани со фигури од Втората светска војна. Тетово е град кој се поврзува со семејството Дерала, првиот министер за одбрана во првата влада на Албанија 1912 година. Тој е дел од историјата со која се поврзуваме. Во близина на Тетово е родното место на Кирил Пејчиновиќ. Голем дел од училиштата носат негово име. На 7 Март го обележуваме денот на албанската настава, на 24 Мај на македонското просветителство. Овие настани се организирани од општината. Културата е еден момент каде можете многу да направите во однос на зближување на заедниците и затоа сум многу активна на тоа поле. Имамме концерт на Македонската филхармонија, каде не е битно кои се уметниците, туку што тие продуцираат. На 22 јуни ќе има концерт на Косовската филхармонија, која ќе биде надополнета со 7 членови од Македонската филхармонија.“

Во однос на спомениците и празниците, градоначалничката на Тетово вели дека тие се одговорност на општината. „Добро е да ги решиме нив прво, а потоа ќе видиме како ќе се договориме за минатото“, вели таа.

А, дали би сменила нешто во однос на историски настан, помнење на некоја личност или празнување, Арифи вели дека текот на историјата и минатото не можете да го смените. Според неа, постои еден дел од историјата кој е различен по етничка линија.

Тоа се однесува на 2001 година. Постојат прашања кои би ги проширила во однос на 2001, отколку нешто да менувам. Тоа не е тема за дискусија која треба да се дискутира утре.

Веројатно, најдециден одговор дава на последното прашање, дали и како се запомнети жените во историјата. „Историјата ги помни мажите. Историјата не е голем пријател на жените. Постојано не тера да бараме одговори зошто нема повеќе жени писателки, нобеловки, зошто сè уште ги нема во тој процес. Мислам дека жените се голем дел од тој процес. Тие биле столб кој го развил и поддржал тој процес поради кој ги имаме сите големи патријархални фигури, преку кои се идентификуваат народите на Балканот. Одиграле голема улога, која малку е призната. Жените треба да инсистираат во помнењето на нивната улога низ историјата, а не фигурата. Барајќи личности, ќе ја изгубиме битката. Зошто е тоа така? Ќе ја цитирам Вирџинија Вулф: Жените немале своја соба да ја затворат и 100 фунти месечно да пишуваат книги. Затоа имало повеќе мажи писатели отколку жени. Затоа е важно да ја нагласиме нашата улога во целиот тој систем, наспроти тоа колку сме биле дискриминирани во тој систем. Тогаш може да зборуваме за женските фигури во однос на помнењето. Во однос на нашата историја жените од својата женскост излегле само за да бидат борци заедно со мажите. Како фигури би ги земала првите учителки. Кога е денот на општината, секоја година даваме признание, според годините на раѓање, на жена наставник и на маж наставник во однос на нивниот придонес во образованието. За фигури од новата политичка историја не треба ние да зборуваме, туку другите за нас“.

Фатмир Дехари, градоначалник на Кичево:

ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ беа заедно за да не дозволат Албанец да биде градоначалник

Фатмир Дехари е првиот градоначалник Албанец на општина Кичево. Тој беше избран на локалните избори во 2013 година, како кандидат на Демократската унија за интеграција. За Албанец да стане градоначалник, беше овозможено по договорот од пред повеќе години, на општина Кичево да се присоединат и неколку села населени со Албанци. Стапувањето во сила на овој договор се одолговлекуваше се до овие избори. На изборите тој се бореше со кандидат поддржан од двете најголеми партии, ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ, кои, иако големи противници, „мораа“ да се спојат во Кичево и во Струга, „за да не дозволат Албанец да ги води овие две општини“.

Во интервјуто за Цивил, Дехари вели дека неговата општина за практикувањето на локалната култура секоја година го зголемува буџетот. Тој се надева дека општината ќе ја помогне културата на локално ниво. Но, како што вели, потребите и барањата се секогаш големи и дека се надева дека и централната власт, Министерството за култура, ќе помогне во реализација на разните проекти во Кичево.

На прашањето за влијанието на политичкиот контекст врз културата на помнење во мултиетничко Кичево,

градоначалникот Дехари одговара: „До сега имавме една добра секојдневна меѓуетничка ситуација и јас не сум забележал некој проблем од овој аспект. Се надевам дека нема да имаме проблем во иднина. Културата е еден концепт кој во себе вклучува едукација, цивилизација, значи највисоки стандарди во едно општество. Ние сите ќе придонесеме политиката или политичарите во одредени моменти да не влијаат во влошување на односите, било меѓуетнички, било меѓучовечки“.

Во однос на прашањето дали мисли дека различните етнички заедници имаат различно сеќавање, тој смета дека оваа тема е интересна и бара студиски пристап. Според него, заедниците имаат најразлични сеќавања околу настаните. „Но, често се случува луѓето да се сеќаваат на исти или слични настани и тоа е доста инспиративно за новото општество. Јас сум со мислење дека луѓето помнат исти, заеднички настани кои се однесуваат на заедничките развој и култура. На крајот на краиштата, сите сме луѓе и треба да размислуваме за другиот како за себе“, вели политичарот Дехари. На следното, конкретно прашање, кои поводи, личности, настани или периоди во минатото, на кој начин и на кои локации се негуваат во рамките на културата на помнење во оваа општина, тој одговора: „Не правиме некоја посебна активност за разните историски настани, за меѓународни и локални фестивали. Кичево има истакната миграција, затоа имаме и активности околу албанските иселеници. Зависно од барањата на различните заедници, како што се Ромите, Турците и други, имаме активности, како со случајот на турската азбука, Денот на Ромите и низа други“.

Многу е тешко да влијаеш на чувствата на луѓето, вели тој, прашан дали постои историски настан, помнење на некоја личност или празнување што би ги измениле во општината,

би престанале да се празнуваат или би почнале да се помнат и празнуваат. Во продолжение на одговорот, тој конкретно ја спомнува само УЧК (Ослободителната народна армија), која покренала вооружен бунт во 2001 година во Македонија, а чиј член беше и тој самиот. „Јас имав честа комуникација со некогашните војници на УЧК, кои празнуваат разни настани од тој период“. Останатиот дел од одговорот наликува на умерен говор на еден градоначалник на мултиетничка општина: „Потоа, има и други категории, имајќи ја предвид и возраста. Факт е дека има историски настани кои не се значајни во овој период кој го живееме, но има и историски настани кои се понови и може да се организира некаква манифестација за нив. Секогаш е важно во една држава или мултиетничка заедница да бидеме внимателни да не влијаеме на чувствата, било да се на различни етнички заедници или возрасти. Да најдеме едно решение кое ќе рефлектира и мнозинството кое живее во овој град ќе биде задоволно“.

Напрашањето дали и како се запомнети жените во историјата, тој, покрај општите оценки дека треба да ѝ се посвети повеќе внимание на жената, повторно се навраќа на меѓуетничките односи, односно го дава одговорот на тоа зошто не е многу конкретен во претходните одговори: „Кичево е специфично од познати причини, имаме нова општина, има една година откако функционира, значи сè уште сме внимателни да не влијаеме на неговата меѓуетничка кршливост“.

Биљана Јордановска

Музеи

Негување на културата на помнењето во
училиштата во општина Чаир

Библиотека „Кочо Рацин“ - Тетово

Баки Алиу, Музеј на слободата во Чаир

Музејот е отворен на 28 Ноември 2008, ден на основање на албанската држава. Голема поддршка имал од градоначалникот на Чаир Изет Меџити и претседателот на ДУИ Али Ахмети.

„Ако говориме за албанската култура и вредности создадени на овие простори, каде што живеат различни етникуми, треба да ги земеме како вредности создадени од Албанците во Македонија. Ако поаѓаме од ова, интересот треба да биде и од разните етнички групи. Како што нас нè интересира Илинденското востание и другите етникуми треба да ги интересира нашата историја.“

Тој вели: „Пример за соработката меѓу етничките заедници во минатото е онаа на Хасан Приштина со претставници на централистите на ВМРО. Хасан Приштина и Тодор Александров потпишале договор за заедно да се борат за правата на Македонците и Албанците. Албанци соработувале со дејци на македонската кауза за заедно да ги решат националните прашања и на Македонците и на Албанците.“

Ацо Нестороски, Музеј на НОБ во Кичево

Музејот опфаќа период од 1939 до 1945 година за настаните од Втората светска војна кои се одвивале во западниот дел од Македонија, односно Гостивар, Тетово, Кичево, Дебар и Струга.

Според нашиот соговорник, работата на музејот не е во потполност самостојна. За промени во работата или

постановките треба да се бара дозвола од Управата за заштита на споменици. Соработката е подобрена на план на истражувачки проекти со историчари. Во овој период, зголемен е интересот за Илинденското востание. Кога се зборува за Илинденското востание се говори само за Крушево, но во тој период се одвиле неколку значајни востанички битки во Кичево, но тие се непознаница“, открива Нестороски. „Имало соработка меѓу Албанците и војводите и тука нема проблеми во однос на другите етнички заедници.“

„Треба посмело да се однесуваме, треба сè да се објави“ - е мислењето на Нестороски - „Во историјата, на пример, го нема Охридско востание каде што се здружуваат Македонци и Албанци против Србите. Во времето на комунизмот тоа не беше објавено. Сега имаше некои дебати, но сето тоа остана надвор од институциите. Од Балканските војни до Првата светска војна имало многу такви настани коишто не се целосно или се поинаку интерпретирани во историјата. Мое мислење е дека историјата ја пишуваат политичарите а не историчарите. “

Валентина Гавриловска, Музеј на тетовскиот крај

Музејот е формиран 1950 година. Составен е од спомен куќата на Гоце Стојановски во која била формирана комунистичката партија на СРМ, Амамот и Арабати теќето. По 2001 година теќето му било одземено на Музејот од страна на Исламската верска заедница и Бектешите. Откако успеале да добијат пристап, со посредство на ОБСЕ, вработените во музејот откриваат дека целата поставка од музејот исчезнала.

Музејот има статус на национална установа која се финансира

од државата, но соработува и со други институции, како Амбасадата на Холандија. Од 2001 главно се работи на проекти за соживот.

Сепак, нема голем успех. „Порано Музејот беше посетен од домашни и странски туристи, но по 2001 г. сето тоа замре. После тоа и дружењето меѓу луѓето во Тетово престана“, вели Гавриловска.

„Според историските податоци, до 1903 година имало малку Албанци и во Тетово и Гостивар се зборувало само македонски и турски“ – тврди Гавриловска и додава: „Во списокот на загинатите во НОБ имаме и неколку Албанци. Имињата на дел од загинатите во Втората светска војна завршуваат на иќ бидејќи во Кралството на Србите, Хрватите и Словенците презимињата на Македонците интензивно се менуваа и како такви останале на списокот.“

Гавриловска не може да наведе политичар или друг поединец кој придонесува за зближување и за мир меѓу луѓето во Тетово. Сепак, како најголем Македонец-Албанец ја издвојува музичката звезда Бени Шаќири. „Секако има некои поединци кои сработиле нешто на тој план. Од политичарите е Мерсел Биљали, преку неговите колумни, гледам дека сака да живееме заедно. Јас не ги двојам луѓето по национална припадност, за мене има само луѓе и не-луѓе“ – заклучува Гавриловска.

Негување на културата на помнењето во училиштата во општина Чаир

Истражувачкиот тим на ЦИВИЛ посети три училишта во општина Чаир, две основни и едно средно училиште. Се работи за училишта кои се етнички мешани. Две се тријазични и едно е двојазично училиште. Во едно основно училиште и во средното училиште директорите се Албанци. Во второто основно училиште директорката е Македонка.

Сите тројца директори се изјаснија дека нивна била иницијативата за комуникација и мешање на паралелките. Сите на позицијата директор дошле во последниве две години. Меѓу соговорниците на Цивил беше и една професорка по историја.

Сите активности кои се поврзани со меѓусебно дружење, комуницирање и поврзување на децата од различни етнички заедници се дел од некој проект кој е поддржан од УСАИД или Министерството за култура и за образование.

Според мислењето на директорите, постои добра соработка и интерес за заеднички соживот и едукација кај децата. Тој успех индиректно си го препишуваат на нивната добра работа и желба за напредок.

Не постојат тензии меѓу професорите, само почит и разбирање. Тоа е првата лекција која сакаат да им ја пренесат на учениците. Од нивното искуство да ја извлечат позитивната страна на заедничкиот соживот. Голем придонес имаат и родителите кои во потполност ги поддржуваат училиштата во нивните напори за придонес кон општеството за мир и просперитет на етнички план. Добрата комуникација со родителите е, исто така, нивен придонес. Тензичноста настаната од страв од спојувањето

и влијанието на така донесената одлука, директорите ја смириле со добро образложение и аргументи, објаснувајќи ја потребата за градење на добри меѓуетнички односи кај децата.

Во комуникација со професорката по историја се дозна дека постои незадоволство кај македонските професори кое се однесува на учебниците по историја, начинот и материјалот кој учениците треба да го изучат.

„Многу лекции има за историјата на албанскиот народ. Не ги учиме сите. Се учи за Скендербег, формирање на феудални семејства кај Албанците, за кнежевствата. Немаме доволен фонд на часови за да ги предадеме сите лекции. Учебникот по историја не е добро направен. Има работи кои јас не сум ги учела за албанската историја. Сега треба прво јас да научам за да можам да го предадам на децата. Претерано многу има за албанскиот народ. Да изучуваш историја на еден народ е во ред, но во толкав обем само ако живееш во Албанија.“ – ни изјави професорката по историја во едно од основните училишта.

„Децата сега, за разлика од постарите генерации, се помалку заинтересирани за историја. За македонската историја фактите многу се збиени. Многу малку се учи за НОБ и Југославија. Сè е сувопарно. Гледам да ја издолжам лекцијата.“ вели професорката по историја.

Истражувачкиот тим на ЦИВИЛ ја посети библиотеката „Кочо Рацин“ во Тетово. Од просторни причини книгите не се распоредени по области. Но, во Кобис Системот со кој се води евиденција на книгите, може полесно да се пребарува. Најмногу се чита белетристика, но има интерес и за книги од областа на историјата. Фондот на книги изнесува околу 140.000 книги, од кои некои не се располагање, бидејќи немаат доволно простор да ги сместат.

Повеќето книги посветени на историјата се на македонски – 708 наслови. На албански јазик се 271 наслови. Понатаму, наслови има на англиски (18), српски (390), словенечки (2), босански (8), руски (5), турски (8), бугарски (2), германски (2), француски (5) и ромски јазик (2).

Книги за историјата на Македонија има вкупно 649 и тоа:

македонски јазик – 582

албански јазик – 45

англиски јазик – 15

германски јазик – 1

хрватски јазик – 9

српски јазик – 16

руски јазик – 3

турски јазик – 2

бугарски јазик – 2

француски јазик – 4

ромски јазик – 2

Во библиотеката има 15 книги кои го вклучуваат Илинденско востание во насловот, додека Народно-ослободителна борба е пристуно во 16, а Конфликтот од 2001 година во

17 наслови на книги со кои располага библиотеката. Овие податоци се однесуваат на книги издвоени само според насловот, но не и по содржината.

Статистиката на библиотеката вели дека просечната циркулација на литература од областа на историјата се движи околу 8 примероци месечно. Во периодот на изработка на матурски теми и есеи бројот на изнајмени историски книги си движи од 15-16 книги месечно. Во другите месеци од годината се изнајмуваат во просек по шест книги месечно.

Дел I: Биљана Јордановска

Дел II: Сашо Талевски

Дел III: Арбана Керими

Дел IV: Крешник Ајдини

Избор од онлајн и печатени содржини посветени на дел
од историските настани опфатени во истражувањето

Дел I

ИЛИНДЕНСКО ВОСТАНИЕ

Илинденското востание во кичевскиот регион е помалку експонирано. Сите приложени факти наведуваат на значењето и придонесот кон борбата за осамостојување. Кичевскиот музеј по тој повод има публикувано две изданија со истата тема. „Илинденско востание од 1903 г. – воена подготовка и тек на востанието-кичевско“ во издание на Институт за воена историја; Софија, 1992. На македонски јазик е преведено и издадено од „Музејот на западниот крај во НОБ“ наслов: „Кичево и кичевско за време на Илинденското востание“, 2013, Кичево.

Компаративно, фактите со мали варијации се поклопуваат. Во однос на бугарското издание самиот автор, историчар, имал проблеми со материјалот кој требал да го објави. Затоа стои само забелешката дека сите референци кои се однесуваат на Бугарин, бугарски и бугарско востание се однесува на Македонец, македонски и македонско востание. Во селата од кичевско кои биле под влијание на српската политика народот се декларирал како српски, но за време на мобилизирањето биле мобилизирани како Бугари. Тоа се смета за еден од успехите на Бугарското (Илинденско) востание. Во македонската верзија ваков податок воопшто не фигурира. За истите села е спомнато дека подоцна се вклучиле. Осмалинското ропство, борбата против Турците во бугарската документација се под едно име: окупаторот. Временската рамка на почетокот на востанието е помеѓу полноќ и еден часот, но не се знае точно. Во македонската верзија стои дека востанието почнало точно на полноќ. Проблемот со опасноста која се очекувала од Албанија е решен стратешки, со поставување чети на таа страна кои ќе внимаваат на било кој упад. Во бугарската верзија се постигнува неутралност со албанските првенци. Во однос на бројот на војници и од едната и од другата страна има разлика. Истото се однесува и на бројот на селата кои

биле запалени. Најкрвавата борба и една од ретките успешни, се случила во Ѓурѓејца. Во бугарската документација не се спомнува.

Илинденското востание генерално за тогашните елити во Грција не предизвикало изненадување. Било очекувано дека македонската револуционерна организација ќе организира востание. Грците ја сметале за бугарска организација. Самата грчка влада и разни здруженија во Грција работеле против востанието, според извори на македонски јазик. (Годишен зборник, Филозовски факултет; Грчки реакции за Илинденското востание; Далибор Јовановски)

Врската со албанското население во Македонија против турската власт си има свои контрадикции и тоа не само од страна на македонското толкување за нивното учество и придонес, туку и меѓу албанските историчарски кругов. Постојат различни дефиниции и толкувања на Илинденското востание. Според проф. Халим Пурелку, самата албанска историографија има пропуст. Прифатена е македонската историографија за директната инволвираност или пасивната улога на Албанците во востанието, без критички став. Никаде не се спомнува барањето на дел од населението во Албанија за доброволно приклучување кон борбата против турската власт, ниту пак се спомнуваат Албанците кои активно учествувале во задушнувањето на востанието.

Историчарот Зејни Мазлами има поинакво гледиште. Тој ја истакнува еднаквоста на Албанците со Македонците и Власите во тој период. Борбата против османлиите како заедничка кауза придонела за еднаков третман на сите народи. Најистакнати биле Албанците од редовите на Бекташите. Постоела соработка меѓу албанските големци со македонските револуционери. Мазлами ја истакнува соработката на Питу Гули со Гермен Темистокли. Албанците се тие кои го дале најголемиот придонес во снабдувањето со оружје на востаниците. Според Мазлами, оружјето доаѓало преку различни места, особено популарни се линиите на снабдување Охрид-Поградец и Тетово-Кичево. Голем придонес дале Албанците од селата Елеово, Негован, Балкамен и Долни Котор, околината на Лерин како и селаните од Житоше, Нерово, Алдач во околината на Прилеп.

Мазлами се надоврзува и на фактите кои се познати во

македонската историографија за односот меѓу Албанците и Македонците. Освен што е заеднички ставот за доставата на оружје, македонскиот историчар-албаноолог д-р Катерина Тодороска ги истакнува и традиционалните индивидуални врски кои ги поврзуваат овие два народа. Сепак се доаѓа до заклучок дека не биле доволно силни за да можат заеднички да се изборат и спротистават на туѓите интереси. Во периодот на организирање на востанието македонските револуционери имале проблем со придобивање на Албанците. Најголема пречка биле верските разлики и улогата која тие ја имале во Османлинското Царство. Сепак повикувајќи се на семејните и пријателски врски усеале да придобијат голем број од нив. Дури добивале и информации од Албанците кои работеле во османлиската администрација. Д-р Тодороска за најистакнат меѓу Албанците го издвојува Белал Ариф Наџак кој учествувал во многу борби и двапати бил ранет. За неговиот придонес во борбата македонскиот народ Президиумот на Народна Република Македонија му доделил Илинденска споменица и пензија.

Меѓународната заедница, од друга страна, го толкува востанието од поинаква гледна точка. Во неколку наврати се спомнува Борис Сарафов како креатор на востанието. Целта била меѓународна интервенција по масакарот од страна на Турците, како што се предвидувало ако востанието се реализира. Сепак, колку и да била иницијативата сериозна, во многу весници од тој период се пишувало со потсмев. Девизата на Серафов „интервенција или револуција“ придонела само за мониторирање на ситуацијата во регионот. Ставот на Велика Британија го изнесува тогашниот премиер Балфур во Долниот дом на Парламентот. Според неговите зборови криминалот повеќе лежи кај револуционерите отколку кај турската власт. Ако крајната цел на Македонија е по цена на општиот мир да создадат неподнослива ситуација во регионот за да се вклучат со интервенција Русија или Австрија, Велика Британија ќе се повлече од таквата политика. Во статијата насловена Неизбежен масакр се вели дека турската влада на четвртиот ден од Крушевската Република се решава да ја задуши револуцијата со екстремни мерки. Ставот на Британија останува дека Турците треба да си го средат немирот во Портата

(Империјата) и дека револуцијата нема да излезе од контрола бидејќи нема средства за да се одржува.

Во тоа време и Њујорк тајмс излегува со напис во кој се вели: „На ниту еден начин оние кои себе си се нарекуваат Македонци - потомци на дегенираните Словенски племиња и скитниците кои ги следеа првите христијански крстоносни војни – не вредат било какво сожалување“. На ова, Секретарот на македонскиот комитет во Америка, Владимир Андреев Цанов, одговар: „Во понеделникот пишувавте за македонската револуција, но не сфаќате дека тоа е повторување на настаните од 1776 година, со еден исклучок - револуцијата во Македонија не е како револуцијата во Америка, затоа што не се борат луѓе со различна боја на кожа, туку еднакви Европјани“.

Со најголем интерес за балканските земји биле Гермаците. Поради добрите односи со Отоманската Империја и заедничките интереси, двете земји склучиле договор за преземање на заеднички иницијативи за подобрување на положбата на населението во Македонија. И покрај тоа што дошле до заеднички компромис и по прашањето на реформирање на администрацијата, судството и други ресори, Турците однапред биле решени да ги саботираат тие реформи. Станува збор за така наречените Мирцштегски реформи дадени по предлог на англиската влада, а договорени заедно со Русија и Австро-Унгарија. Планот за прекројување на Балканот може да се види од белешките на гроф фон Билон, тогашниот државен канцелар на Германија:

„... забележа Министерот (Министер за надворешни работи гроф Голуховски) дека нема да се впушта за автономијата на Македонија. Тој никогаш не би дозволил формирање на голема Србија или голема Црна Гора, како што не доаѓа предвид Цариград да ѝ припадне на Русија или кога помеѓу Јадран и Дунав би се формирала голема словенска држава... Грофот Голуховски постојано се враќаше на тоа дека ќе се труди колку што е можно да го задржи статус-квото, а источното прашање може подоцна да се реши во етапи. Неговиот идеал е очигледно турското владеење да го замени со автономна држава и, по можност, создавање голема Грција, голема Романија, голема Бугарија, слаба Србија,

мала Црна Гора и на крајот да се формира самостојна Албанија.“

Напрашањето како денес се обележува 1903 година и Илинденското востание одговара една статија во Нова Македонија под наслов Македонците сами го ретушираат Илинденското востание, во кој се вели дека во свеста на Македонците Илинденското востание се сведува на 10 дена Крушевска Република. Главни ликови се Никола Карев и Питу Гули. Борис Сарафов, Анастас Лозанчев, Јане Сандански, Ѓорче Петров и Васил Чакапаров се само дел од имињата кои не само што се заборавени туку во некои случаи и оспорувани. Според авторот на статијата македонскиот народ или не знае или порифаќа да не знае дека крушевската епопеја е само една од епизодите на Илинденското востание. Таа згаснува на 13 август во време кога во некои делови на Македонија штотуку почнувале борбите. Листата на забранетите се надополнува со Славејко Арсов од Ресен кој со советите востаници се борел цел септември. Кога увидел дека бробата е безнадежна, пребегнал со своите востаници во Бугарија. Пандо Кљошев од костурско во своето сведоштво кажува дека од 17 септември до 17 октомври биле немилосрдно прогонувани од Турците. Лука Џеров, војводата кој го предводел неуспешниот напад на Кичево на 3 август запишал дека на 10 октомври официјално му се става крај на востанието. Прашањето на авторот е ако од 1945 до 1990 година требало овој дел од историјата да не се евидентира во колективната меморија на македонскиот народ, која е причината таа традиција да се продолжи до денес?

Митот за Титова Југославија

Таки Фити, универзитетски професор, смета дека придонесот кој го има Титовата Југославија, за денес сите да велат дека тогаш се живеело подобро и можело да се планира иднината, е економскиот систем. Како што вели професорот, економскиот пораст дури до 11% во шеесетите и седумдесетите години придонел за популаризирање на комунистичката идеологија. Почетокот на осумдесетите години се свел на „меко буџетско ограничување“.

„Парите во буџетот доаѓаа од успешните фирми, така што на тој

начин тие стануваа потпросечни. Така страдаше економската ефикасност, без која не може да постои ниту еден систем, па затоа и пропадна социјализмот – вели проф. Таки Фити.

Она што подоцна продолжи како правило на економско тонеење, проф. Ристески причината ја гледа во војните, разурнувањата и затворањето на пазарите. Во спротивно, државите кои произлегоа од распадот на Југославија ќе продолжеа со развојот. Тој ја наведува Шведска како земја која се развивала како социјалистичка земја паралелно со Југославија, но подобро го споила демографскиот и економскиот развој.

Од една поинаква перспектива таа состојба на заслепеност ја објаснува Лорета Јаковлева-Георгиевска, универзитетски професор од Институт по литература.

„Факт е дека во приказната за Титова Југославија многумина веруваа. Таа приказна, на одреден начин, прерасна во мит. Но, како што дадено време е подложно на митологизирање, така доаѓа и времето во кое митовите се уриваат, се демитологизираат. Се губи вербата во приказната, таа веќе не изгледа веродостојно. И како во секој мит, имаме херои и „жртвени јарци“. Веројатно за хероите и оние што верувале во нив, Титова Југославија е позитивна утопија, за „жртвените јарци“ – негативна“ – вели Јаковлева-Георгиевска.

Кога се работи за спасувањето на Македонија со вклучувањето во федеративна Југославија, се доведува во прашање замислата на Илиденците кои спојувањето со Југославија не го гледале низ призма на унитарност. Затоа се нагласува и менување на етничкиот состав во Македонија, појавување на етнички проблеми во Македонија и уништувачката ролја на комунистичката идеологија врз културата и уметноста. Фактот дека само добрите моменти од тоа доба се паметат, лошите се тргнати некаде на страна во колективната меморија, укажува на тоа колку Македонија била самостојна. Државниот терор врз сите неистомисленици со режимот само ја докажува оваа теза. Од заклучоците на веб порталот Македонска нација се отвора прашањето на улогата на ВМРО на Ванчо Михајлов во тој период, односно затишјето во однос на обвинувањата и поврзувањето со политичките

затвореници, и повикувањето на терористичка организација. Целта била укинување на споменот, значењето и идеалите на ВМРО. Зошто молчеле? Како пример за репресијата на режимот истиот извор го наведува овој податок: Според неофицијални податоци, во периодот 1949-1951 биле затворени 7.330 средношколци, а само во затворот "Идризово" биле затворени 2.500 политички затвореници.

Врховистите

По дефиниција, врховизмот го означува бугарското спроведување на политика кон Македонија и македонското прашање. Врховистите доаѓаат од редот на приврзаниците на Иван Цончев (организатор на Горноџумајското востание и учесник во Илинденското востание). Врховистите сметале дека Македонија и Одрин можат да бидат ослободени само од Бугарија. Сите кои ја спроведуваат на било кој начин политиката на Бугарија кон Македонија се нарекуваат врховисти.

Почнувајќи од самото формирање на ВМРО и претходно ТМОРО, постојат контроверзи за идеологијата за која се бореле. Неспорно е дека заеднички именител им е борбата за самостојна и независна Македонија, но ВМРО ја протежирал во склоп на Бугарија. Враќањето на сцена на личности кои биле окарактеризирани како бугарофили, врховисти и предавници, го преиспитува ставот на владејачката ВМРО-ДПМНЕ и нејзиното политичко креирање на историјата. Дека треба да се учи за нив не е спорно, но да се окарактеризира нивната улога онака каква што била, позитивна или негативна. Според повеќе онлајн извори и форуми, Ванчо Михајлов ја развил ВМРО во терористичка организација кога застанува на чело на организацијата во од 1928 година.

Дел II

Задоцнета историографија

За институционализирана македонска историографија може да се зборува само по формирањето на првата современа македонска држава во 1944 година и отворањето на можноста делумно да се користат архивите во соседните држави. ***(Даринка Петреска и Виолета Ачкоска – „Осознавање на историјата“)***

Хетерогениот концепт на историјата

Нови пет тома од капиталната едиција „Македонски искушенија“ денеска беа промовирани во портата „Македонија“. Изданијата им се посветени на личностите и историските случувања, кои оставија длабоки траги во македонската историја, на Гоце Делчев, Васил Чакаларов, Тодор Александров, Ристо Шишков и Балканските војни. На промоцијата присуствуваа премиерот Никола Груевски, министерката за култура Елизабета Канческа-Милевска и главниот и одговорен уредник на проектот „Македонски искушенија“ Раде Силјан... Министерката Канческа-Милевска истакна дека оваа едиција нуди научно верифицирани факти, аргументи и толкувања кои говорат за долгата историја на македонската борба за државност и самостојност... Преку оваа едиција граѓаните на Република Македонија можат да стекнат бројни сознанија за познатите и непознатите предели од нашето минато, за најзначајните појави и процеси во поновата историја на Македонија, за борбениот код на македонскиот народ и неговата револуционерна и духовна сила во остварувањето на државотворните цели, рече Канческа-Милевска. Проектот „Македонски искушенија“ предвидува печатење на 25 ексклузивни публикации кои се збогатени со документарни филмови, а досега се промовирани девет изданија. ***(Министерство за култура на РМ)***

Пратеникот на ДПА, Беким Фазлиу го искина предлогот на Програмата за одбележување јубилејни настани и значајни личности за 2013-та година и го фрли кон претседателот на Собранието Трајко Вељаноски. Еден дел од неа фрли и кон салата, гледајќи кон редовите на ДУИ. Според Фазлиу, ДПА е незадоволна од изборот, но и од културните настани кои се предвидени за Албанците во Македонија и ја обвинија ДУИ за тоа што ги нема значајните датуми за Албанците. **(МК News – „Фазлиу ја искина програмата за јубилеи и ја фрли кон Вељаноски“)**

Идеолошка обоеност на историјата

Во периодот од конституирањето на современата македонска држава во рамките на југословенската федерација од 1944 година до осамостојувањето на Република Македонија 1991 година, македонската историографија се развиваше во рамките на востановената општојугословенска матрица, односно во рамките на југословенската федерација, држава со комунистичка провиниенција. Во толкувањето на историјата, односно на инструментализирањето на историјата во полза на комунистичката идеологија... се вклучија и оние интелектуалци, политичари и публицисти, дури и револуционери и партиски кадри кои по струка не само што не беа историчари, туку некои од нив одвај имаа солидно средно образование или го немаа ниту тоа, туку беа само партиски кадри со комунистичко-партиска наобразба, без теоретска и методолошка подготовка од областа на историската наука. Тие добија задача да ја толкуваат историјата согласно наметнатата марксистичко-ленинистичка теорија и општојугословенскиот патриотизам. **(Даринка Петреска и Виолета Ачкоска – „Осознавање на историјата“)**

Селекција и фалсификување

Во толкувањето на историографските податоци и изборот на историските факти се врши селекција на историските факти, настани и личности која се одвива во две насоки. Како

надворешна селекција, која значи исклучување на туѓите историски елементи, без разлика на нивната релевантност во продукцијата на историските процеси и исклучување и селекција во однос на сопствените историски елементи. Ваквата селекција е подеднакво мотивирана од идеолошки, политички, религиозни, традиционални и други причини. **(Страшко Стојановски, „Улогата на националната историја во градење на колективната меморија“)**

Охридското востание многумина и не знаат оти воопшто се случило. ВМОРО во соработка со вооружените македонски Албанци креваат востание против српските војски, тнр. Охридско-Дебарско востание во југозападниот дел од Македонија во септември 1913 година, еден месец по Букурешкиот договор. Тиквешкото востание е кренато 3 месеци претходно. Поради политички и идеолошки причини овие востанија биле забранети и осудени да бидат заборавени. **(Љупчо Зорески – „Охридско-Дебарско востание 1913“)**

Се премолчува фактот дека дел од МРО бил за присоединување на Македонија со Бугарија, а термините христијани, грко-православни и бугаропатријаршисти се заменети со Македонци. **(Страшко Стојановски – „Улогата на националната историја во градење на колективната меморија“)**

Со различни методи на репресија, агитација, еднострано толкувања, контрола над историчарите итн., во рамките на официјалната македонска историографија беа оцрнети или исклучени од колективната меморија на македонскиот народ бројни дејци, револуционери, значајни личности за нацијата, но несоодветни за идеологијата. **(Виолета Ачкоска – „Историски и современи македонски парадокси и случајот на Венко Марковски“)**

Причината за табузирање на Скопскиот партизански одред е врзана со улогата на Шаторов во комунистичкото и националното движење на Македонија и неговиот судир со раководството на Комунистичката партија на Југославија, односно издигнувањето на Колишевски. Заборавањето на улогата на Одредот е дел од пресметката меѓу Тито и Шарло, а обидот за бришење на

Шарло од историјата е во ист манир како и обидот за бришење на Павел Шатов, Ченто, Панко Брашнарлов и др. Народниот херој Вера Ацева во едно писмо упатено до Темпо ќе рече: „Набрзо по ослободувањето, на еден поширок состанок на ЦК КПМ, Кемал Сејфула, кој беше борец на Првиот скопски партизански одред, стана и го постави прашањето зошто на одредот не му се одбележува годишнината? Тогаш, на големо изненадување, пред присутните се огласил Колишевски и почнал да укажува дека Првиот скопски партизански одред не постоел. *(Его – „Факти и фалсификати,,)*

Партизација

За 23. октомври Гордан Георгиев од СДСМ вели: „Ниту сме го славеле, ниту имаме намера да го славиме овој празник бидејќи мислиме дека тој е востановен со цел да врши партиско-политичка манипулација со граѓаните. Најдобро би било партијата ВМРО-ДПМНЕ да си го смени името само во ДПМНЕ и да каже дека наследството на историското ВМРО им припаѓа на сите граѓани, а не само на една партија. Тогаш сите заедно ќе го славиме овој празник“. *(Утрински весник)*

Силвана Бонева од ВМРО-ДПМНЕ, пак, смета дека не може да се поистоветува партискиот празник со државниот празник на Македонската револуционерна борба, па затоа е неоправдано отсуството на СДСМ. „Тоа е Ден на македонската револуционерна борба кој е посветен на жртвите за денешната слободна, самостојна и независна Македонија, а не е празник на партијата ВМРО-ДПМНЕ и не треба на тој начин да се понижува празникот. *(Утрински весник)*

„Идејата за обединета и самостојна Македонија не може да се партизира, зашто таа постои, пред сè кај народот. Борбата за независна држава ги обедини сите опции што се појавија во претходниот период – од 1893 година и формирањето на ВМРО, па сè до АСНОМ во 1944 година. Затоа и на неговото заседание го имате Методија Андонов-Ченто, Панко Брашнарлов, Павел Шатов, но ги имате и комунистите“. Ова е одговор на историчарот Тодор

Чепреганов на прашањето дали на патот кон самостојна држава се појавија актуелните партиско-медиумски поделби дека вториот Илинден е дело на антифашизмот кај комунистите, а независноста е идеја само на ВМРО-ДПМНЕ и затоа 8 септември не е мотив за обединување на сите граѓани? **(Александар Чомовски – „Независна Македонија- историја во движење“)**

Преименувања

Се случува масовно преименување на улиците на предлог на владејачката партија ВМРО-ДПМНЕ, што предизвика реакција кај граѓаните и кај опозициската партија СДСМ.

Излупани прозорци, тензија, нервози и обвинувања за предавства имаше пред скопското градско собрание откако неколку десетици главно приврзаници на СДСМ се обидоа да влезат на седницата за преименување на улиците. „Денес од нашата историја се брише Стив Наумов, херојот саможртва за слободна и независна Македонија, а на негово место се впишува најголемиот крвник на македонскиот народ, Тодор Александров“, обвини СДСМ. **(Грид)**

Од друга страна, пак, историчарот Владо Поповски го оправда чинот на преименување на улиците како нужна објективизација на историјата. „Има имиња кои ја изгубија комплетно важноста за Градот Скопје и вклучително или кумулативно и за Македонија, кои беа имиња на малку познати партизани, комунисти во комунистичкото движење или во партизанското движење во други републики коишто дел од нив во републиките каде што се родени веќе не се во системот на улиците... Ќе има именување улици со имиња на истакнати револуционери од ВМРО кои од идеолошки причини за време на минатиот систем воопшто не биле споменати“. **(Владо Поповски - МИА)**

Улиците Милан Милутиновиќ, Кумровец - родното место на Јосип Броз-Тито, Василие Ѓуровиќ, 7 Јули - Денот на српското востание, Рудо (гратчето во БиХ каде што е формирана поранешната ЈНА), Социјалистичка зора – социјалистички весник, Надежда Крупскаја - сопругата на Ленин, Хо Ши Мин, Борис Кидрич, Седум скоевци,

АВНОЈ... треба да си заминат во историјата и да бидат заменети со македонски револуционери и лица и настани кои придонеле за македонската држава, сметаат историчарите. Нивните заслуги ќе останат забележани во историјата, но нема потреба по нив да бидат именувани улици во Скопје и во Македонија - вели Историчарот Ѓорѓи Чакарјановски од Институтот за национална историја. Дебатата за тоа дали е потребна смена на имињата на скопските улици се вжешти откако Советот на Градот ја почна процедурата за промена на имињата на улиците, плоштадите, булеварите и мостовите во метрополата. **(Мариела Трајковска – „Сугестии од историчарите за имињата на улиците во Скопје“)**

Значи, за тој профил на историски личности поврзани со националната идентификација или кауза на Македонија, кои што не биле комунисти и одредени комунисти кои што исто така ја негувале изразито националната линија како што е Кузман Јосифовски Питу, на пример, Михајло Апостолски подоцна... такви споменици сигурно дека недостигаат... Би имало аргументација дека не се прават споменици во услови на криза ако пропаднеме натаму, или ако се покаже фатално за сето тоа, но јас не верувам во тоа. Критичарите со таа теза не само што немаат изградено споменици туку и многу други нешта, а буџетите во период од 12-13 години се потрошени до денар.“ **(Владо Поповски за Би-би-си)**

Толкувања на СФРЈ, АВНОЈ и АСНОМ

Периодот на СФРЈ е различно толкуван од страна на двете најголеми партии. Од една страна историографската левица сè уште го велича значењето на СФРЈ за Македонија, додека историографската десница тој период го оквалификува како репресивен за идејата на самобитноста на Македонија и како период во кој под идолошката тортура на Комунистичката партија многумина Македонци биле осудувани на робија и репресирани поради нивниот националистички концепт. Различно е чувствувањето кон тој период и меѓу граѓаните. И 70 години по формирањето на СФРЈ, се поставува прашањето за економско-политичкиот и културниот карактер на некогашната југословенска

заедница, што, пак, се основа на децениската југоносталгија.
(„Живее ли митот за Титова Југославија?“ – Телеграф МК)

Во јануари 1945 година, со специјална, тајна мисија за дефинитивно изолирање и отстранување на претседателот на Президиумот на АСНОМ, Методија Андонов-Ченто, во Скопје доаѓа д-р Дарко Чернеј, началник на одделението за изградување на народната власт при НКОЈ. Во разговорот со членовите на Поверенството за изградба на народната власт и со потпретседателот на Президиумот на АСНОМ, Лазар Колишевски, Чернај предложил да се изврши нова административна поделба на Македонија. Изјава на Александар Ранковик: „Ченто ја ползува секоја ситуација против партијата. Во Македонија постојано мора да имаме еден сигурен другар“. Потоа во тој контекст, Ранковик ќе заклучи: „Лазо е најдобар, најпозитивен другар.“ **(Блаже Миневски – „Како Тито му извршил пуч на Президиумот на АСНОМ“)**

Би било штетно и недостојно да се отфрли Југославија на ѓубриштето на историјата. Самата историја ќе го казни оној што ќе се обиде. **(Предраг Матвеевиќ – „Југославија нема да заврши на ѓубриштето на историјата“)**

Кузман Јосифовски - Питу, Михајло Апостолски, Методиј Шаторов - Шарло, како личности кои со свои дела ја одбележаа херојската четиригодишна епопеја по која македонскиот народ ги удри темелите на својата држава, се само дел од десетиците херои кои длабоко се вградија во НОБ, но чие дело, се чини, сè уште не е ниту доволно истражено ниту достоинствено одбележано. **(Бранко Ѓорѓевски – „Тито и Темпо ги сотреа македонските херои“)**

Контроверзни личности

Политичката егзекуција на Методија Андонов - Ченто бил процес во кој биле вклучени многу лица, но клучната фигура во тоа сигурно дека бил Лазар Колишевски, а Кардељ е еден од главните нарачателите. Како најважна политичка личност во тој период, Колишевски морал да има решавачки збор околу апсењето на Ченто, смета првоборецот Перо Ивановски – Тиквар. **(Бранко Ѓорѓевски – „Лазар Колишевски дал амин за отстранувањето“)**

на Ченто?")

Дали ќе се ревидира дел од историјата за третманот на Методија Шаторов Шарло за кого учевме дека е непријател на македонскиот народ? По смената од челната функција на ПК и исклучувањето од партијата, Шарло побарал да излезе во партизани за да се бори против фашистите, но новото раководство на партијата не му дозволило. Разочаран заминал и се вклучил во антифашистичката борба во Бугарија. Загинал на 4 септември 1944 година кај Пазарџик. Неговата смрт сè уште е загадочна. **(Виктор Цветановски – „Шарло или Лазо последно табу од комунизмот“)**

Лазар Колишевски, неговиот наследник на функцијата секретар на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија, во трудот „Аспекти на македонското прашање“ сите слабости на партиската организација во Македонија ги објаснува со „злочинечката политика на Шарло“, поради неговите „неизживевани автономистички тенденции... за создавање некаква 'самостојна' или 'независна' Македонија“. **(„Методија Шаторов-Шарло – Документи и материјали“ Државен архив на РМ)**

Методија Шаторов Шарло е исклучителна личност во македонската историја и за мене лично е на повисоко ниво и од Тито, но, Шарло повеќе од 50 години е на маргините на македонската историја само поради тоа што од Тито и од Коминтерната поради непослушност бил прогласен за предавник и контрареволуционер. **(Проф. д-р. Чепреганов на научна трибина за Методија Шаторов – Шарло)**

До вчера сите историски наоди покажуваа дека Александров бил бугарски агент и шпион на царскиот двор, а сега се претставува како еден од најголемите револуционери. Малку е избрзано. Станува збор за контроверзна личност, која предизвикува многу полемики и во научните кругови. Досегашната историја Александров го претставуваше како бугарофил, како соработник на бугарскиот царски двор и како ликвидатор на многу македонски револуционери и дејци за слободна и независна Македонија. **(Проф. Новица Вељановски за МКД)**

Најновите откритија покажуваат дека Тодор Александров

бил еден од најголемите македонски револуционери и борци за независност и слобода. „Можеби досега тој важеше за контроверзна личност, но сега по откривањето на голем број документи се гледа дека Александров е еден од најголемите револуционери и борци за независна и слободна Македонија. Постојат документи, записи што покажуваат дека тој се залагал за обединување на сите сили во борбата за независна Македонија и документи што покажуваат дека тој ја осудува политиката на Бугарија кон Македонија“. **(Зоран Тодоровски, директор на Државниот архив на Македонија за МКД)**

Станува збор за атентатот кој го извршиле припадници на автономистичката ВМРО врз битолскиот новинар Спасое Хаџи Поповиќ и замешувањето во тој атентат на стариот комитски војвода Крсто Љондев. Се прави детална анализа на настаните сврзани со овој атентат, на полициската истрага, на причините кои српските окупаторски власти ги натерале да конструираат реконструкција во која бил затворен и убиен Крсте Љондев. **(д-р Александар Литовски – „Крсто Љондев и убиството на Спасое Хаџи Поповиќ во Битола“)**

Венко Марковски и Методи Андонов Ченто биле многу блиски, а одреден период Венко бил добар и со Михајло Апостолски, како и со цела една група во која влегувале Богоја Фотев, Петре Пирузе, Панко Брашнарлов, Павел Шатев и Димитар Влахов. Таа група се спротивставуваше на србизацијата на Македонија спроведувана од Лазар Колишевски, Видое Смилевски, дотогаш непознат за никого, Цветко Узуновски-Абаз и други. УДБ-а се справи со секој од нив одделно. Прв беше осуден Ченто на 11 години затвор; Шатев и Брашнарлов беа сменети, а подоцна и осудени. **(Блаже Миневски – „Венко одби да напише дека е со Тито и Колишевски го испрати на Голи Оток“)**

Самиот факт што овој наш несуден народен предводник (Ванчо Михајлов) над седумдесет години ќе талка по поблиска и подалечна туѓина за да ја гради надвор од Македонија мечтата за македонска среќа, нема никаква практична основа. **(Гане Тодоровски во предговорот на книгата книгата „Стогодишна сегашност“ на Верољуб Андоновски)**

Имавме два крупни проблема: едниот беше врзан со потребата Македонија да ја преживее југославенската криза, без да биде вовлечена во војна, бидејќи тоа беше период на крвави војни на другите територии во тогашна Југославија. Вториот предизвик беше на еден современ, демократски и цивилизиран начин да го промениме општествениот систем. Успешно ја извршивме нашата улога и тоа секако е заслуга на Глигоров, бидејќи тој имаше клучна улога во државата. За Глигоров треба да се каже уште нешто, а тоа е дека тој од сите што учествувавме во 1991 година во создавањето на независноста, е единствен кој учествуваше и во работата на АСНОМ во 1944 година, кога фактички е основана нашата држава, тогаш како федерална република во тогашна Југославија. **(изјава на Стојан Андов за Вечер)**

„Јас не знам од кого да се чувам? Дали од српската власт, која постојано ме следи, или од комунистите во Македонија кои ми поставуваат разни подмолни замки. Останав без работа, со денови немав за леб. Молев едни, молев други, барав работа насекаде. Не можев повеќе да издржам и по долги молби добив место во библиотеката во Скопје. Виновен ли сум што од нешто морав да живеам.“ – **Коста Рацин**. Одговорните во партијата сметале дека Рацин ја понижил партијата со тоа што како нејзин член барал работа кај Банот. **(Блаже Миневски – „Кочо Рацин и Коле Неделковски ќе загинеа заедно во Софија!?”)**

Имињата и делата на Павел Шатев, Панко Брашнаров, Владимир Полежиновски, Васил Антевски-Дрен, Алексо Демнијевски - Бауман, Димитар Влахов, Мирче Ацев, Страшо Пинџур, Цветан Димов, Орце Николов, Вера Циривири-Трена, Герас Цунев, Петре Пирузе - Мајски... иако досега се одбележани на разни начини и во локалните средини, се дел од стројот што треба да добие многу поголемо вреднување отколку досега. Хероите кои со свои дела ја одбележаа четиригодишната епопеја по која македонскиот народ ги удри темелите на својата држава, длабоко се вградија во НОБ, но нивното дело сè уште не е ниту доволно истражено ниту достоинствено одбележано **(Бранко Ѓорѓевски – „Тито и Темпо ги сотреа македонските херои“)**

Десетици илјади Македонци се собраа во главниот град Скопје да

му посакаат добредојде на поранешниот припадник на полицијата Јохан Тарчуловски, кој помина осум години во затвор за воени злосторства извршени во текот на конфликтот во 2001-та година предизвикан од албански милитантни групи – пренесе Вашингтон пост... Јохан Тарчуловски беше пречекан на скопскиот аеродром од страна на конзервативниот премиер Никола Груевски и претставници од владата, а неговото враќање беше пренесувано во живо на неколку телевизии. 39-годишниот Тарчуловски беше осуден од трибуналот во 2008-та година за убиство на тројца албански цивили и за уништувањето на 12 домови во текот на полициска рација. Албанскиот политички аналитичар Алберт Муслиу изјави дека пречекувањето резултирало со разочарување на албанското малцинство. „Би имал разбирање неговото враќање да е прославно од неговото семејство, пријателите и другите кои на негова страна учествувале во судирот во 2001-ва година. Но, останува отворено прашањето дали тоа заслужуваше таква голема слава и присуство на претставници од владата. Јас сум разочаран што таква прослава беше одржана за некој осуден за воени злосторства во сопствената земја“ (**Вашингтон пост: „Осуденик за воени злосторства дочекан како херој во Македонија“**)

Со кршење спомен-плочи и бисти, некои се обидуваат да го ревидираат делот од историјата што не им се допаѓа, други да покријат непознавање, трети да пополнат празен простор што го оставила државата, сметаат историчарите. По „правило“, редовно се крши спомен-плочата што ја поставуваат во чест на Мара Бунева во Скопје, а бисти на борци од НОБ се тркалаат урнати од постаментите низ локални паркови па сè до отпадите за старо железо. Време е македонските надлежни органи да ѝ изградат споменик на Мара Бунева, а таков постоел до 1944 година, бидејќи таа го дала својот живот за слободна Македонија“, вели Зоран Тодоровски, директор на Државниот архив на Македонија. Со слични оценки, поконкретно за „србизација“ на македонската политика, излегоа и албански невладини здруженија по поставувањето на споменикот на српскиот цар Душан во центарот на Скопје. (**Дојче веле**)

Обединета Македонија

Од Берлинскиот конгрес до Првата светска војна македонското прашање претставувало најтежок, најкомплициран и најдолготраен проблем со кој се соочувале Османлиската империја и големите сили. Настанал тогаш кога големите сили настојувале да ги остварат своите интереси на Балканот, а соседните земји да завладеат со Македонија. Факсимил од првата страница на антидемократскиот Букурешки договор: имал цел да ја уништи свеста на македонскиот народ за негова национална посебност. (*Сител*)

Додунавска Македонија: Македонците го владееле во старата и новата ера Балканското Полуострво. Тоа бил Филип и Александар Македонски, што продолжило и во новата ера кога власта на Римското Царство го преземаат царевите со потекло од Македонија како Македонски Полуостров, а само од 1809 година кога Цојне го внел поимот Балкан... Во мноштво карти Македонија била до реката Дунав. (*Д-р Ристо Ивановски – „Албанците двоконтинентален и дворасен т.н. народ“*)

Пред сто години, сите три балкански држави, соседи на Македонија - Србија, Грција и Бугарија - влегоа во војна против Турција не само за да ги протераат Османлиите од Балканот туку истовремено да ја окупираат и да ја поделат Македонија според однапред договорен план! Се разбира, тој план веднаш беше реализиран на терен, односно секоја од нив ги заведе оние делови што ги посакуваше како свој воен плен. (*Блаже Миневски – „Балканските војни ги прецртаа историските граници на Македонија“*)

Со Букурешкиот договор, поради ненаситните апетити на романската, грчката, бугарската и на српската буржоазија, беше поделена и разграбена и Македонија без да бидат прашани Македонците и Власите, кои беа доминантно население на овие простори. Поради горенаведеното, Унијата за култура на Власите од Македонија пред меѓународната демократска и цивилизирана јавност, од големите сили-членки на Советот за безбедност на ОН и Германија, од Европската Унија, од Советот на

Европа, ОБСЕ, Пактот за стабилност и соработка на Југоисточна Европа, Меѓународната кризна група и сите научни институции и влијателни личности од Европа и светот, излегува со следното барање: Букурешкиот мировен договор да биде поништен, а заклучоците да бидат прогласени за трагедија на 20 век за Балканот, особено за влашкиот и за македонскиот народ, и со тоа да се понишат сите штетни остатоци по овој простор. **(Димо Н. Димчев – „Букурешкиот договор е ништовен“)**

Големите сили и соседните земји, многупати во минатото македонското прашање настојувале да го решат согласно своите интереси. Истите сили кои со Букурешкиот договор во 1913 година и со Версајскиот договор во 1919 година ја поделиле Македонија, а потоа се обиделе во 1944/45 година да го спречат создавањето на македонската држава, анулирајќи ги притоа придобивките на македонскиот народ во четиригодишната народноослободителна војна и правото на самоопределување, обединување и создавање на самостојна македонска држава, денес повторно се обидуваат преку спорот со името да го оспорат и правото на опстојување на земјата. **(Македонска нација)**

Не би биле вистински Македонци кога не би сонувале за оваа (обединета) Македонија - национална држава на македонскиот народ со официјален македонски јазик, валута статер. На тие што не се Македонци ќе им напишаме патокази за “вонка”. **(Форум Кајгана)**

Перо Антиќ со поздрав „Обединета Македонија“: Првата тројка во НБА лигата ја одбележа со поздрав „Обединета Македонија“ со левата рака. **(Курир)**

Комити се колнат за „обединета Македонија“ : Комити и во првото пролетно коло создадоа одлична атмосфера на арената „Филип втори“, на дуелот со Работнички. Имаа подготвена кореографија, а се заколнаа за „обединета Македонија“. На западната трибина беше поставен транспарент „Ти се колнам ќе бидеш обединета 1913-2013“. **(Екста)**

Летоци со географски карти на Голема Македонија осамнаа на бришачите на возилата низ Центарот на Скопје. Покрај картите,

на шесте страници има и текстови од речници на кои се опишува Балканот и историското ширење на Бугарската и Грчката држава на сметка на Македонија. (**Форум Воденица**)

Портата на Груевски со карта од голема Македонија: Портата Македонија содржи релјефи кои се толкуваат како територијални претензии кон соседните држави. Таа е дел од проектот 'Скопје 2014'. Правните дилеми доаѓаат од пораките на Порта „Македонија“, каде што има проблематични мапи кои ја покажуваат Македонија со територии на денешна Грција, Бугарија и Албанија. (**Утрински весник**)

Голема Албанија

Провокативна карта на Голема Албанија осамна вчера на фејсбук-профилот на поглаварот на Исламската верска заедница во земјава, реис-ул-улема Сулејман Реџеџи. Фотографијата со ударен наслов „Обединети држави на Албанија“, на која се прикажани „албански етнички територии“ кои навлегуваат длабоко во границите на Македонија, Србија и на Црна Гора, е поставена на неговиот профил од друго лице, извесна Аделина Суфи. „Сојузот на албанските земји е божја волја, исто како обединувањето под исто знаме и во иста земја каде што Бог ги одредува границите. Ние имаме обврска да ги вратиме така како што биле порано. Обединувањето на силите на албанскиот народ на сите нивоа ќе стане реалност, а Албанија ќе има единствена граница, таа што ја создал Бог. ИВЗ со сите свои капацитети е подготвена да придонесе за националната кауза и да одговори на секој вид повик во насока на обединување на сите Албанци“ - изјавил во едно интервју Сулејман Реџеџи. (**Дневник**)

Заедничка историја

По Руско-турската војна во 1878 година, која се завршува со Берлинскиот мировен договор, во составот на турската империја од балканските територии остануваат само уште Македонија и Албанија. Станува збор за два народа коишто никогаш низ

историјата (со исклучок на спорадични востанија) немале своја независност, но дефинитивно имале национална посебност од останатите балкански народи. Најголемата, веројатно и единствена придобивка за Македонците и за Албанците од Берлинскиот конгрес е токму признавањето на таа национална посебност. Значи, од 1878 година Македонците и Албанците паралелно ја тераат својата борба за национално осамостојување чии последици ќе се почувствуваат во критичниот период 1912-1913 година... Хасан Приштина издејствува автономија во турскиот Парламент, Јане Сандански не успеа. ***(Дејан Азески – „Како Албанија успеа, а Македонија не, да се стекне со независност во Букурешт?“)***

Собранието и Привремената влада на Крушевската република: По ослободувањето на Крушево, на 4 август 1903 година било свикано Собранието на градот кое одржало своја седница на која била донесена одлука за формирање на Привремена влада односно Времен извршен совет. За членови на Времениот извршен совет биле избрани: Дину Вангел, Николаки Баљу, Ѓорѓи Чаче, Теохар Нешков, Димитар Секулов и Христо Курчиев. Според етникумот и професионалноста во владата се нашле: еден Влав-патријаршист, еден Албанец - патријаршист, еден Влав - националист и тројца егзархисти. Затоа Димитар Секулов истакнал дека егзархистите се подготвени да отстапат две места: на еден Турчин и на еден Помак, ако во иднина има потреба од тоа. ***(Крушевска република 1903)***

Да се договори заедничко име за Охридско-дебарското востание од 1913 година предложиле историчари Македонци и Албанци, кои вчера учествуваа на конференција организирана од Институтот за национална историја во Охрид. Тие вчера првпат расправаа за ова востание, кое го воделе македонското и албанското население против српските власти. „Успехот да седнеме на иста маса е многу голем показател дека можеме да се договориме и за име на нешто што досега нè делело, а станува збор за нешто што заеднички ни се случувало - рече Катерина Тодоровска од Институтот за национална историја. Меѓу другите говорници, Хусамедин Алили го сумира одзивот на востанието во албанската

историографија, Павле Митревски говореше за соработката на македонските и албанските чети, а директорот на Здружението на историчари-Албанци во Македонија реферира за насилствата на српската војска врз албанското население во 1912-1913 година. Според организаторите, една од целите на конференцијата е и да се предложи изградба на заеднички споменик на загинатите македонски и албански востаници, кои заедно учествувале во голем дел од судирите со српската војска. ***(Игор К. Илиевски – „Прва средба на македонско-албански историчари - Ќе се договара заедничко име за Охридското востание“)***

Во минатото и македонското и албанското население биле под нечија власт, секогаш се сплотувале и заеднички се бореле за ослободување од „третиот“. Но, штом била прогласена независноста на албанската држава, работите почнале да се менуваат. Тоа што претставувало опасност по меѓусебните односи, било странското „протежирање“ на едната страна. Како показател за тоа ќе наведем неколку заеднички акции: 1. Стојан Везенков (1828-1897) бил еден од тие дејци, кој го внесол својот морален, општествен и емотивен залог во изградбата и зацврстувањето на албанско-македонското пријателство, во искреното зближување, поврзување и соработка на двата соседни народа, кој употребувал и конспиративно албанско име Зека Бисов. 2. Македонско-албанското пријателство и врски ги одржувал и Исаија Радев Мажовски, кој добро го говорел албанскиот јазик и имал воспоставено трајни пријателски контакти со албански патриоти. 3. Во 1888 година бил создаден еден Албанско-македонски одбор, со цел заеднички да се борат за остварување на своите ослободителни стремежи. 4. На 25. 12. 1892 година (6. 1. 1893 година) во Букурешт (Романија), македонско-албанската емиграција го објавила првиот број на весникот „Албано-Македонија“. 5. Во Лондон во 1893/94 година бил направен обид за формирање заедничка лига, која претставувала нов момент во развојот на македонско-албанските врски, се викала „Национално-централна албанско-македонска лига“. 6. Кон крајот на 1898 година во Атина било формирано друштвото „Албано-Македонски силогос“. 7. Македонско-албанската соработка во Софија била најинтензивна, а од неа

произлегол и еден предлог-проект за автономија на Македонија и на Албанија од 23 февруари 1899 година, составен од 23 точки. 8. Во 1902 година „Националната македонско-албанска лига“ од Лондон ја зголемува својата работа, кога нејзиниот Извршен комитет издал еден проглас или апел, кој од активностите на Лигата – Стеван Дамчев и Јашар-бег бил дистрибуиран во места населени со Албанци и со Македонци. Лигата подготвила проект за автономија на Македонија, Албанија, Стара Србија и на Одрин, составен од 12 члена. 9. На 10 мај 1902 година излегол првиот број на органот „Л' Аутономие“, од кој излегле пет броја. Весникот излегувал двапати месечно, со мото Македонија на Македонците, Албанија на Албанците. Според програмата „Нашата цел, нашите идеи се добивање автономија на Албанија и на Македонија. 10. Кон крајот на 19 век во Македонија со голем замав се создавале револуционерни комитети. Овие комитети, преку нивните водачи, комитите – Петре Чаулев, Ринко Џамбазовски, Коста Лештар и други, одржувале врски со патриоти од албанскиот народ во Поградец. При еден престој во Албанија биле воспоставени врски со албанската чета на капетанот Кајо Бабиена. Македонските револуционери имале свои бази во домовите на Албанци христијани и муслимани, како Коци Спири, Наки Тиарс, Кол Тала, Аслан Минароли, Риза Минароли, Косу Орхан-бег и други. 11. Шефќет Аголи во 1901 година запишал: „Во тоа време во преспанската зона немаше албански чети што војуваа за да го урнат ропството, поради тоа барав да влезам во македонските чети. Михо Лахо ме поврза со една македонска чета каде што и тој самиот беше комита. 12. Покрај пријателски, биле создавани и врски со бракови. Така, Албанецот Коли Тоди, зет на рибарот Коста Каневче, потоа Коци Спири, роднина на учителот Коста Лештар од Поградец, Томаќи, шура на Марко Томче и други, вршеле разни услуги и набавувале оружје за Организацијата. 13. Албанците, како доставувачи на оружје биле многу доверливи и доследни. Тие биле активни во Гостиварско, Тетовско, Дебарско, Охридско, Струшко, Костурско, Леринско итн. 14. Како особен активист во работата на Организацијата во Охридско се смета Белул Ариф Насак, кој за својата револуционерна активност од одборот за доделување илинденски пензии при президиумот на Народното

собрание на НРМ добил илинденска пензија. 15. Продолжување на македонско-албанската соработка меѓу емигрантите бележиме во 1904 година, кога во Виена било формирано Хуманитарно албанско-македонско друштво. 16. Во Виена, во јуни 1908 година бил формиран таканаречен Албанско-македонски комитет. Комитетот бил раководен од влијателни личности, како што бил гроф Александар Икономов и Герѓ Пекмези. 17. Пред почетокот на Втората балканска војна, во јули 1913 година, Јане Сандански, заедно со Стоју Хаџиев, заминале во мисија во Албанија, по налог на Фердинанд. Нивната задача била да преговараат со албанските раководители за заедничко дејствување на Бугарија и на Албанија во случај на нова војна. ***(Интервју со проф. д-р Катерина Тодороска, виш научен соработник во Институтот за национална историја за Република)***

Македонците не се во опасност од Албанците во оваа смисла на идентитетско загрозување. Втор фактор за добар почеток за нас е историјата. Нема сериозни „паметења на крв“ меѓу Македонците и Албанците. Имено, историјата сè до 1945-та година е историја на интензивна соработка на историските ВМРО-а и националноослободителните движења на Албанците од Македонија и регионот. Таа историја, иако за нас Македонците е „скриена“ и сè уште не се изучува во учебниците (поради синдромот на српското влијание од Југославиите) е вистинска историја на соработка и испреплетеност во заедничка борба на национални движења. ***(Љубомир Данаилов Фрчкоски – „Македонци и Албанци“)***

Појавата на исламот и неговото ширење, востанието на Скендер-бег, албанските пашалаци, создавањето албански комитет за слобода на Албанија, положбата на Албанците во Кралството на СХС, во Чемерија и односот на грчките власти... Тоа се само дел од лекциите во делот за албанската национална историја во комплетно новите учебници по предметот што ќе го изучуваат учениците во основните училишта. Дополнителните лекции за албанската национална историја ќе се изучуваат од шесто до осмо одделение. Во учебниците за петто одделение содржините се исти и за Македонците и за Албанците. Во Бирото за развој на

образованието велат дека учениците-Македонци во основните училишта може изборно да учат за албанската историја и обратно, Албанците по сопствена желба да се запознаат со македонската. Колку учениците-Албанци и Македонци ќе учат за историјата на другата националност ќе зависи од наставникот. ***(Дневник – „Учебниците по историја заминаа во историјата“)***

Јавноста во Македонија бурно реагираше на обидот на македонски и албански наставници по историја да дојдат до заедничка верзија на конфликтот од 2001-та кога албанските герилци во северните и севернозападните области се бореа против македонската полиција и армијата. Проектот “Разбирање на сегашната историја” го спроведе Центарот за човекови права и решавање на конфликти при Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања во соработка со Хелсиншкиот Комитет. Авторите велат дека проектот претставува суштински обид за надминување на едностраните историски “читања” давајќи им на младите одговори на нивните легитимни прашања. Скендер Асани, историчар од албанско етничко потекло кој учествуваше во проектот, вели дека тоа претставува само почеток. “Започнавме со дијаметрално различни мислења меѓу Македонците и Албанците. Но преку толеранција, сепак, тргнавме по долгиот пат на омекнување на ставовите за да се создаде заеднички прифатлива и реална слика за настаните.” ***(Иван Блажевски – „Македонија: Ревидираната историска лекција ја разбранува јавноста“)***

Контроверзи

Во Македонија се повампируване оврховизмот! Македонизмот како национална идеологија е загрозен од внатре зашто се намножија домашните врховисти. Во време кога се прават патриоти, а во стварност продаваат лажен патриотизам, македонизмот како национална појава е загрозен од внатре. Не само од надвор, надворешните непријатели ги знаеме, проблемот е што сега се накотија домашните врховисти. Врховизмот е македонска појава во туѓи интереси. Некои работи како ревизионизам во историографијата одат во интерес на туѓи држави, а не во интерес

на Македонија. **(Форум Воденица – „Лустрирани академиците Томе Серафимовски и Божин Павловски“)**

„Илинденците се бореа во НОБ – ВМРО беше со фашистите!“
(реакција на генерал Тодор Атанасовски)

Вистинското прашање од Втората светска војна, за кое сè уште немаме добиено објаснување, според мене, е следното: Зошто македонските комунисти, веднаш по бугарската окупација едногласно се отцепија од КПЈ и се приклучија на БКП? Дали тоа беше лична и приватна одлука на претседателот Методија Шаторов – Шарло или, пак, тоа беше едногласна одлука? Зошто македонското партизанско движење беше најслабо во споредба со сите социјалистички републики на Југославија... На таа тема можам да го надоврзам и прашањето: зошто во Првата светска војна, целата македонска левица доброволно се вклучи во поддршка на бугарската окупација на Македонија? На пример, Ѓорче Петров беше назначен за бугарски градоначалник во Прилеп, а Димитар Влахов за бугарски градоначалник во Призрен.
(Љубчо Георгиевски – „Полемика: Вистинското прашање од Втората светска војна“)

До денес историски-научно не се утврдени сите важни подробности за тоа како дојде до одлуката за одвојување на Покраинскиот комитет на Македонија од ЦК КП Југославија и негово „приклучување“ кон ЦК КП Бугарија. **(Антун Колендиќ – „Белите дамки на македонската историја“)**

„Кон крајот на април и почетокот на мај 1941 година Шаторов успеа да воспостави врска со своето раководство и да ја добие согласностанасвоетораководствопривремено, доразјаснувањето на ситуацијата, македонската организација да се стави под раководство на нашиот (бугарскиот) Централен комитет... Ние веднаш, со писмо датирано на 10 мај 1941 година, редактирано од Трајчо Костов и Антон Иванов (политичкиот и организацискиот секретар на ЦК КПБ - А. К.), му го јавивме на Задграничниот комитет (т.е. на Политбирото на ЦК КПБ, во Москва - А. К.) следното: 'Веќе воспоставивме врска со македонскиот Областен комитет кој, во согласност со КПЈ, преминува под наше раководство.'" **(Цола Драгојчева – „Истакнатата функционерка на бугарските**

комунисти")

Интервјуто на Вера Ацева и објавувањето на нејзиното, иако значително скратено, „писмо до Светозар Вукмановиќ - Темпо“ предизвика сензација, не само помеѓу историчарите. Имено, Ацева, народен херој и долгогодишен член на ЦК на Југославија и на ЦК на Македонија, остро и директно го отвори прашањето на исправување, всушност на научно утврдување на вистинската историја на најважниот период од развојот и државното формирање на Македонија, оној од 1941 до 1945 година! **(Антун Колендиќ – „Белите дамки на македонската историја“)**

Раководството на ОНА, градежните работници од „Маврово“, Липковска брана и гробницата Непроштено се четирите „хашки“ случаи во Македонија кои се затворија, благодарение на Законот за амнестија од 2002 година, како и одлуката на Собранието за автентично толкување на амнестијата од 2011 година. Правни експерти за „Дневник“ неодамна оценија дека воените и злосторствата против човештвото никогаш не застаруваат, тие не може да бидат амнестирани и државата во секој момент може за нив да поведе судска постапка зашто за тоа нема правна пречка. За тие дела, според нив, Јавното обвинителство може да поведе постапка и покрај тоа што по одлуката на Собранието за автентичното толкување на амнестијата, со која се опфатени и четирите предмети, Обвинителството ги ставило предметите ад акта. Воланскиот извештај за Македонија на комесарот за човекови права на Советот на Европа, Нилс Муижниекс, се оценува дека Законот за амнестија е проблематичен, бидејќи им дава амнестија на лица што сериозно ги кршеле човековите права. Истакнува дека за воените злосторства нема амнестија и со меѓународното право таа се смета за забранета. Заклучок на Европскиот суд: Исклучително е важно судењето и пресудата да не се ограничуваат со прописи како, на пример, закон за амнестија, во случај на најтешки злосторства и во тие случаи помилување или амнестија да не се дозволува. **(Жана Божиновска – „Македонските случаи останаа затворени со автентично толкување“)**

Лидерот на ДПА Арбен Џафери изјави дека ги поддржува мерките на официјалните власти за решавање на состојбата во северниот

дел на границата, зашто поголемиот дел од работата е завршена со политички и дипломатски методи. Џафери истакна дека има намера да разговара со сите политички партии во Македонија за потребата од измена на Уставот, а не само со премиерот Георгиевски, зашто само така можат да се постигнат успешни решенија. На Плоштадот Македонија во Скопје, околу 14 часот се собраа неколку илјади приврзаници на ДПА, со пароли за мир и правда испишани на македонски, албански и англиски јазик и со црвени, бели и портокалови знамиња без обележја. ***(Мировен марш на ДПА во Скопје 14 март 2001 – „Решение за кризата е Европа и независно Косово“)***.

Историјата и политиката

Додека ние во Македонија тврдиме дека Никола Вапцаров, Гоце Делчев и Јане Сандански се Македонци, за историчарите во Бугаријата се Бугари. Тоа е официјалното толкување на историјата во двете држави кое е преликувано во учебниците. Вакви примери на Балканите има многу. Ако за Србите битката против Турците во Зебрењак – кумановско е ослободителна, за историчарите во Македонија таа е пораз и вовед во нова окупација... Само преку дипломатија историјата може да ја преликува вистината, или барем да ги доближи страните и на граѓаните да им ја понуди најприфатливата вистина за поголемиот број луѓе. Препуштањето на историјата на историчарите е всушност дистанцирање од суштината на проблемот. Таквата позиција сама по себе е погубна и создава нови проблеми. Политиката без историјата е како дрво без корени, исто како што и историјата без политиката ќе остане неплодна (Дирк Ланге)... Нашите политичари и дипломати не треба да ја префрлаат одговорноста кон историчарите. Потребно е директно да се вклучат во изнаоѓање решение за (не) премостливите историски разлики и сличности. Крајно време е, ние граѓаните на Македонија да придонесеме разликите кои постојат помеѓу соседите повеќе да нè зближат, отколку да нè одалечуваат. Да придонесеме историјата да ни биде заедничка. ***(Кирилица – „Историјата е политичка“)***

Здружението на историчарите на Република Македонија (ЗИРМ) најенергично протестира во врска со амандманот 8 на Резолуцијата за Република Македонија усвоена од страна на Комитетот за надворешни работи на Европскиот парламент, со кој, всушност, се бара ревидирање на македонската историја. Апсурдно што политички институции воопшто се занимаваат со вакви прашања. Ова се прашања со кои треба да се занимаваат историчарите, а не политичарите, вклучувајќи ги и оние од Европскиот парламент. Научноистражувачката дејност, а во тие рамки и историјата, не смее да биде предмет на политички диктат и влијание. (***Здружение на историчарите - Реакција: „Апсурд е политички институции како ЕП да се занимаваат со историски прашања“***)

Нова влада, нова историја - нови поделби? Спомен обележјата и именувањето на улиците треба да водат кон обединување на граѓаните, а не кон поделби, велат историчарите. Доколку нема консензус за значајните личности од македонската историја, има опасност секоја нова политичка гарнитура да ги слави оние што се битни според нив. (***Радио слободна Европа***)

Говор на омраза

Покрај коментарите на читатели во медиумите, на порталите и на форумите во коишто говорот на омраза е чест против оние од спротивната етничка, партиска и културна група, кога се зборува за историски теми и настани и личности од историјата, говорот на омраза се забележува и во новинарски прилози, поопсежни студии, дури и публикувани изданија напишани од историчари и други стручни лица, а во издание или под покровителство на сериозни научни и државни институции.

Дел III

Албанската азбука 1908

Битолскиот Конгрес на албанската азбука се одржа на 22 ноември 1908 година каде албанските културни и просветни дејци ја утврдија албанската азбука. Се донесе одлука албанскиот јазик да се пишува само на латиница, со 36 букви. Иницијатива за одржување на Конгресот ја спроведе албанскиот клуб “Башкими” во Битола. Ѓерѓ Кириази (Gjergj Qiriaz) и Шаин Колоња (Shahin Kolonja) имаа клучна улога во организирањето на конгресот. Албанските училишта, студентските сојузи, здруженија на историчари, универзитети и институции во различни форми ја одбележуваат борбата на многу генерации за албанското образование. Во Македонија традиционално се одбележува на 22 ноември, кој е и национален празник за Албанците.

Независност на Албанија 1912

Прогласувањето за независност и создавање на албанска држава беа од големо значење за албанскиот народ. За да се обезбеди победа, албанскиот народ мораше да војува многу години. Албанското движење ги ослободи териториите каде што се населени Албанците. Тоа е заслуга на сите албански патриоти, а особено на националниот патриот и дипломатот Исмаил Ќемали. Историската одлука да се формира држава со Декларацијата за независност на Албанија беше донесена на 28 ноември 1912 година.

Австро-Унгарија беше заинтересирана за независна Албанија и беше против создавање на голема словенска држава, која можеше да падне под руско влијание, со исклучок на Бугарија која ја гледаа како сојузник.

Иселување на Албанци во Турција

Околу десетина километри, југозападно од Битола се наоѓа селото Породин. До почетокот на 50-те години на 20. век беше населено со Албанци. Комунистичкиот режим направи сè за да ги избрка Албанците од таму и да го конфискува земјиштето кое било во сопственост на тамошните бегови.

Одземање на земјиштето беше главната причина да жителите од Породин за кратко време да се отселат во Турција. Последното семејство се преселило некаде во 1965 година. На тие места се доселиле Македонци од Мариово и од Грција, така што 150 албански семејства се замениле со ист број на македонски семејства. Ова го раскажува Тефик Шабани, наставник кој живее во близина на оваа село.

Немири во Косово 1981

Во 1981 година избија немири во Косово во големи размери. Тоа беа протести против српскиот режим кој Албанците ги третираше како граѓани од втор ред. Протестите беа против континуираната полициска бруталност, нееднаквиот пристап до правда и сиромаштијата од која страдаше албанското население во поранешна Југославија. Овие демонстрации придонесоа за подигнување на националната свест. Без ова движење немаше да се случат ниту демонстрациите во наредните години 1982, 1983, 1988, 1989 и 1990. Според карактерот, демонстрациите беа мирни. Демонстрантите беа целосно невооружени и не претставуваа закана за државните органи.

Референдум за независност на Илирида

На 11 и 12 јануари 1992 година Албанците во западна Македонија, организираа референдум за политичка и територијална автономија и го креираа Уставот на Република Илирида. Ова се одржа како реакција на референдумот за независна Македонија во септември 1991 година, кој беше бојкотиран од страна на

Албанците. И покрај тоа што мнозинството Албанци гласаа за овој референдум, референдумот беше отфрлен. Албанците се соочија со уште една деценија предизвици кои кулминираа со крвава војна за да ги обезбедат своите права.

Немири на Бит-Пазар 1992

На 6 и 7 ноември 1992 година, на Бит-Пазар во Скопје избија немири кога Албанците излегоа на протести, на што полицијата реагираше со бруталност, при што загинаа четири лица и четиринаесет беа сериозно повредени, а беа лишени од слобода голем број демонстранти.

Тетовскиот универзитет

На напорите на Албанците да се формира една високообразовна институција на албански јазик, Владата на Македонија жестоко се спротивстави. На 14 декември 1994 година, во пресрет на основањето на Универзитетот, владата испрати бројни полициски сили и со булджери го урнаа објектот каде што беше предвидена настава во рамките на тогаш нелегалниот Тетовски универзитет.

Иритирани од бруталниот однос на полицијата, Албанците од Тетово излегоа на протести. Во судирите меѓу полицијата и дел од демонстрантите имаше многу повредени, а еден демонстрант загина.

Државниот тетовски универзитет е основан на 4 јуни 1994 на основачкото собрание свикано од Културната Заедница на Албанците во Македонија, во својство на основач, додека иницијатор и потписник на документите за основање на Универзитетот и за именување на привремените органи на универзитетот беше проф. Абдула Мехмети, претседател на Културната Заедница на Албанците во Македонија. Како државен универзитет останува непризнаен од властите сè до јануари 2004 кога се донесе Законот за основање на Државниот универзитет во Тетово од страна на Собранието на Република Македонија.

Војна во Косово и бегалска криза 1999

Војната во Косово започна во Преказ, Дреница, на 28 февруари 1998 година, кога Адем Јашари и семејството Јашари започна вооружен отпор против српската полиција и војска. Од тука почна и да дејствува Ослободителната армија на Косово (УЧК).

Демократски и прогресивни сили во светот веднаш реагираа за настаните во Југославија. Затоа, на почетокот на кризата на Косово, тие беа принудени да интервенираат против деструктивната машинерија на Свободан Милошевиќ. Свет не дозволи нова трагедија како онаа на Босна и Херцеговина. На 24 март, 1999 година, сите телевизиски канали низ целиот свет го најавија почетокот на НАТО бомбардирањето на Југославија.

Голем број на Косовци, насилно беа протерани од нивните домови и тоа кон Албанија и Македонија. Тогашниот претседател Киро Глигоров во тие тешки моменти на косовскиот народ го повика Националниот совет за безбедност и одлучи во името на безбедноста да се затворат границите. На тоа остро реагира албанскиот политички фактор во земјата, како и меѓународната заедница, по што границите се отворија.

До јуни во Македонија бројот на Албанци протерани од Косово изнесуваше 379.523 лица. Од кои 92.100 од нив биле префрлени во други земји, 154.989 беа сместени во албански семејства, а 112.434 луѓе беа ставени во посебни кампови.

Војна 2001

Војната изби како последица на длабокото незадоволство од политичкиот и правниот статус на Албанците во Македонија. Војната во 2001 беше поддржана од голем број Албанци во Македонија, како и од албанската дијаспора во Европа и САД. Војната во 2001 година и Ослободителната национална армија (ОНА) се исклучително важни во делот на историјата на албанскиот народ во Македонија, како и за албанската нација воопшто.

Охридски договор

На 13 август 2001 година во Охрид се потпиша договор на што му се стави крај на вооружениот конфликт во Македонија. Договорот е составен според пет основни принципи кои беа придружени со уставни измени, при што се потврди мултиетничкиот карактер на Република Македонија. Рамковниот договор има за цел да придонесе кон хармоничен развој на Македонците и истовремено почитувајќи го етничкиот идентитет и интересите на сите граѓани во Македонија. Охридскиот договор има за цел да ги третира на еднаков начин сите граѓани во Македонија, сепак во пракса ова многу малку се применува. Охридскиот договор, како документ со големо меѓународно значење и афирмиран на глобално ниво, е дел од историјата на албанскиот народ во Македонија.

Дел IV

Мала застапеност на онлајн содржини за македонската историја

Зачудувачки малку материјали има за историјата на Македонија воопшто, особено за онаа од периодот од 1903 година, на интернет, на албански јазик. На ниедно место не наидовме на стручна литература од историјата, туку само спорадично, во неколку форуми, каде што само површно се пишува за одредени настани. Нема цели изданија, на пример.

Дури и на Wikipedia, ако се напише „Историја на Македонија“, се добива текст од три реда, во кој пишува за осамостојувањето на Македонија во 1991 година и противењето на Грција на признавањето на самостојноста поради името. Покрај ова, има еден текст за конфликтот во 2001 година во Македонија. Во него се опфатени неколку сегменти: општествено-екомонските и политички услови, причините за конфликтот, текот на

конфликтот и воените активности во регионот, влијанието врз регионот, улогата на парламентот, владата, полицијата и војската во конфликтот, придонесот на меѓународната заедница, крајот на конфликтот и значењето на Охридскиот договор, како и неговото влијание врз демократските процеси. Сите овие поглавја се поделени во подпоглавјата: радикална албанска верзија, радикална македонска верзија и заедничка верзија.

На информативниот портал mesazhi.com се наоѓа текст објавен во јули 2010 година, насловен Неколку зборови за историјата на Скопје и иселувањето на Албанците Муслимани во Турција. Во подолгиот опис за масовното иселување на Албанците од овие краишта, се вели дека тоа започнало кон крајот на XIX век и траело се до крајот на XX век. Иселувањето се случувало во неколку наврати, со договор на тогашната југословенска и турската власт. Ова иселување се толкува како протерување на Албанците од страна на Словените, а турскиот интерес бил да ги насели ненаселените области во Анадол.

На веб-порталот reshkupa.ru е објавена една анализа насловена „Вистината на Албанците во Македонија и искривувањата на Енциклопедијата на Скопје“. Во неа авторот се осврнува на деловите кои се однесуваат на Албанците во контроверзната „Енциклопедија на Маедонија“, објавена во 2009 година, од страна на Македонската академија на науките и уметностите, која подоцна формално беше повлечена. Оваа енциклопедија предизвика голем револт кај Албанците, кои ја оценија како „дневно-политички памфлет, полн со смешни и ненаучни тврдења“. Во неа се тврди дека Албанците низ векови смислено ја колонизирале Македонија, а последната, четврта фаза на ова колонизирање била во 1944 година. Во објавената анализа, професорот Кристо Фрашери главно се бави со словенското потекло на Македонците, негирајќи ја поврзаноста на денешните Македонци со античките, тврдење кое е застапено нашироко во повлечената енциклопедија. Во

однос на Албанците, тој пишува: „Не е прв пат да излегуваат од македонски националистички кругови навреди и искривувања на штета на Албанците“.

Во потрага по историјата во Македонија на албански јазик на интернет, пробавме да истражимо веб-страници на библиотеки во Македонија. Не наидовме на ниту една на албански јазик. На веб-страниците на двете најголеми библиотеки, Народна универзитетска библиотека и Библиотека „Браќа Миладиновци“, воопшто нема електронски изданија, а и самите страници се само на македонски јазик. Истото се случува и при пребарување учебни книги.

Јос Бекер

Увид во меѓународната научна литература во однос на
меморијата и помнењето

Увид во меѓународната научна литература во однос на меморијата и помнењето

Меморија и помнење – поими од меѓународната наука

Помеѓу научниците, во голема мера се шири претпоставката дека колективната меморија и разбирањето на историјата играат круцијална улога во конфликтите, а со тоа и на заеднички живот во мир, како и дека демократската трансформација на пост-авторитарните и пост-конфликтните општества може да биде реализирана доколку општеството го расчисти своето минато. Друг еднакво раширен консензус е дека меморијата е општествена врамена и изградена и не претставува само лично искуство (Dragovic-Soso, 2010:29; Penkwitt, 2006:1). Како што вели Dragovic-Soso: "Повеќето научници се согласуваат дека, и покрај тоа што индивидуата е таа што се сеќава, процесот на сеќавање сам по себе е итерно-субјективен, и е суштински поврзан со цел да биде член на заедница со свој јазик, ритуали, комеморативни практики и меморијални места што им овозможуваат на индивидуите да се здобијат, локализираат и да се присетат на нивните сеќавања" (Dragovic-Soso, 2010: 30). Ова се совпаѓа со сфаќањата на Halbwachs "дека" сеќавањето не е возможно надвор од рамките кои ги конструираат луѓето кои живеат во општеството за да ги утврдат и добијат своите сеќавања.

Ова е разликата според Jeffery Olick помеѓу "собраните сеќавања"- собрани лични сеќавања на различни индивидуи во една група-и "колективната меморија" која продобива во значење. Според неговото гледиште колективната меморија се однесува на "јавни дискурсии и слики од минатото кои говорат во име на колективите. Со други зборови, концептот на колективна меморија импицира дека сите различни поединечни акти на јавно сеќавање формираат еден вид на култура која е поголема од збирот на сите нејзини делови" (Dragovic-Soso, 2010: 30) и поради тоа "навелгува во домен кој е надвор од индивидуланата меморија" (Winter и Sivan, 1999:6).

Во елаборирањето од Aleida и Jan Assmann, идејата за колективната меморија се опишува како сврзувачка структура која создава заедница, на тој начин што гради однос синхронизирано, односно помеѓу едно и друго лице во групата, како и дијахронски, односно помеѓу последователни

генерации. Основната претпоставка, дека идвидуалното сеќавање е обликувано од колективното, се заснова на трудот на Maurice Halbwach "За социогенетиката на индивидуалното сеќавање". Halbwach истакнува дека "колективот" кој го носиме во себе не потекнува од билошкото наследство, туку од општественото и културното учество. Во нивното елаборирање, Aleida и Jan Assmann ја делат колективната меморија на комуникативна и културна меморија, која, грубо речено, може да се опише како краткотрајна и долготрајна меморија (Penkwitt, 2006: 3).

Комуникативната меморија може да се нарече и секојдневно сеќавање. Станува збор за орална секојдневна комуникација која креира сеќавања за секоја личност, која, според Halbwach, која е општествено пренослива и групно-поврзана и поради тоа во голема мера зависи од социјализацијата. Секое поединечно сеќавање е конструирано преку комуникацијата со другите. Другите, се припадници на групи кои делат некое чувство на припадност кое делумно се заснова на заедничко минато. Важна карактеристика на комуникативната меморија е дека има ограничено време или видик (Assmann, 1988: 10f).

Комуникативна меморија се карактеризира со својата близина до секојдневниот живот, а за разлика од неа, културната меморија се карактеризира со својата оддалеченост до секојдневниот живот. Комуникативната меморија има така-наречени "фиксни точки" – нејзиниот видик не се движи заедно со секојдневното присуство. Овие фиксни точки се важни судбоносни настани кои се случиле во минатото и нивното сеќавање се одржува во живот преку културното обликување (на пример текстови, ритуали, споменици) и институционализирана комуникација. Културната меморија го содржи резерварот или стекнатото познавање на одредена група, од која групата го стекнува своето чувство за единство и посебност. Без сеќавање е возможно да ја зачува историјата како таква, но само она што останува од неа, она што општеството е во можност да реконструира во секоја ера и нејзината соодветна рамка. Културната меморија се "култивира" од "експерти" преку употреба на различни медиуми, со можност да соберат многу повеќе информации отколку преку орална комуникација заснована на комуникативно сеќавање (Assmann, 1988: 12f; Penkwitt, 2006: 3).

Aleida Assmann продолжува со поделба на културната меморија на функционална и складирачка меморија. На колективно ниво, може да се спореди со она што Фројд го воведува на индивидуално ниво на свесто (Bewusstes) и несвесно (Unbewusstes). Поради тоа функционалната меморија нагласува еден аспект на културната архива која секогаш се фокусира на формирањето на колективниот идентитет.

Како што укажуваат Halbwachs и Assmann, сегашноста и нејзините потреби, проблеми, грижи и намери ја дефинираат прецепцијата, разбирањето и искажувањето на она што се случило во минатото. "На тој начин меморијата никогаш не е фиксна, туку постојано се гради и реконструира во однос на развојот на потребите на сегашноста" (Dragovic-Soso, 2010:30). Овој поим е особено значаен кога станува збор за идентитетот и ако земеме во предвид колку се важни традицијата и перцепцијата на минатото за формирањето на националниот идентитет. Според Dragovic-Soso "Како и меморијата, националниот идентитет е динамичен и оформувачки, наместо фиксиран во временска рамка, субјективен наесто дефиниран од специфични објективни критериуми" (2006:31). По ваквото конструктивно образложување Anderson ги нарекува нациите "имагинарни заедници". "Имагинарни се бидејќи членовите, дури и на најмалите нации никогаш нема да ги знаат повеќето од нивните сограѓани, нема да ги сретнат или пак да чујат за нив, а сепак во нивната свесност има слика на нивна заедничка заедница" (Андерсон, 1983). Gillis наведува дека "националната меморија е оформена од луѓе кои не се виделе нити чуле еден за друг, а сепак се гледаат меѓусебно со заедничка историја" (Gillis, 1996: 7). Hobsbawm пишува за национални "традиции" кои најчесто се со непосредно потекло и понекогаш се и измислени (Hobsbawm, 2012:1)

Во чисто конструктивен поглед "сеќавањето еназначено, моделирано и преобликувано од страна на државата и нејзините елити да стане составен дел од националната историја и да обезбеди оправдување за меѓународната политика" ((Dragovic-Soso, 2006:31). Според тоа, расудувачкото сеќавање (најчесто) е конструирано со специфична цел, и е мошне селективно.

Subotic покажува дека "наративите од минатото, често, меѓусебно се исклучуваат, се противречни и непомирливи [и дека] начините на сеќавање на минатото во државите [од Балканот] создава континуирани пречки во потрагата за потврдување и правда (Subotic. 2013: 266). Понатаму таа тврди дека, сеќавањето дејствува на Балканот во областа на историското образование и националниот меморалијализам каде најчесто се користи "за да се утврдат взаемно некомпатибилни верзии од минатото и да се придонесе за обновување на нов циклус на недоверба, невистина и неправда" (Subotic, 2013: 267).

Суботиќ советува употреба на наративната анализа со цел да се "открие начинот на кој една приказна е изградена, за кого и за каква цел" (Subotic, 2013б: 306). Ова се заснова на целта да се дознае "како сфаќањата и интерпретациите на минатото стануваат општествен факт кој потоа

ги движи современите политички избори" (Subotic, 2013б: 307). Ова повторно е поврзано со концептот на "хегемонистички наративи"; кои се "надмоќни, доминантни приказни, кои се соочуваат со мал општествен отпор (Subotic, 2013б: 307) и "се воспоставуваат како доминантни, кои за повеќето претставуваат несомнен "здрав разум" и вршат маргинализирање на алтернативното разбирање. (Ronald R. Krebs and Jennifer K. Lobasz,, 2007 во: Subotic, 2013б: 307). Овие доминантни наративи го толкуваат минатото, а потоа и го сместуваат според околностите во сегашноста. Историското сеќавање потоа создава "употребливо минатото", кои политичките елити го користат за да се оправда сегашноста" (Subotic, 2013б: 307).

Thelen укажува дека "борбата за поседување и интерпретацијата на сеќавањето е вкоренето во конфликтот и взаемното дејство меѓу општествените, политичките и културни интереси и вредности во сегашноста" (Thelen, 1989: 1127). Затоа Subotic тврди дека "државните наративи може и често да водат и влијаат врз современите политички одлуки. Тие рedefинираат како историските настани се претставуваат и го поправаат нивното значење на место [...]Со текот на времето и со бескрајно повторување од страна на политичките лидери, елитата на интелектуалците, образовните институции, популарната култура, медиумите и секојдневниот разговор, одредени државни наративи, го поправаат значењето на минатото и ја ограничува можноста за понатамошно политичко оспорување "(Subotic, 2013б : 308).

Иако постои широко прифатен консензус за меморијата и идентитетот дека се општествено наместени или дури и изградени, критичките гласови советуваат претпазливост и да не се фокусира само на овој од-горе-надолу пристап кон сеќавањето и националниот идентитет, бидејќо ќе се исклучат другите претставки за минатото. Осврнувајќи се на идеите на Foucault за "контра-сеќавањето" и "популарната меморија" аргументацијата е дека пристапот од "дното-нагоре" може да покаже области на отпор кон доминантните рамки и визии "(Dragovic-Soso, 2006: 31ff), и колективната меморија треба затоа да се гледа како место на оспорување во кое алтернативните наративи - споредливи со промена на парадигмата - може да оспори конструирање на минатото преземено од страна на државата и елитата.

Иако конструктивистичкиот пристап нагласува колку сегашноста го определува нашето разбирање на минатото, научници како Connerton укажуваат дека минатото подеднакво ја обликува нашата перцепција на сегашноста: "Нашето искуство во сегашноста во голема мера зависи од нашето знаење за минатото" (Connerton, 1989: 2). Оттука, меморијата

одразува прилично комплексен однос и "функционира" во двете насоки: како посредник меѓу нашите визи од минатото и оние од сегашноста, обликувајќи ги двете меѓусебно. Исто така, ако никој не негира дека елитите имаат значајна моќ да влијаат врз дискурсите за минатото, овие дискурси не може слободно да се создадат, но - барем до одреден степен - треба да бидат врз основа на некои репертоари или рамка на веќе постоечките митови, симболи и разбирања на историјата, кои биле воспоставени во текот на одредено време (Dragovic-Soso, 2006: 32; Halbwachs, 1992: 42). Јан Асман ја опишува мемориската функција на културата; културата како систем од знаци и културни текстови кои го определуваат обемот на хоризонтот на културната меморија. Ја прикажува културата како мнестичка техника и културни текстови, како дијахронискиот столб на општество кое го осигурува својот идентитет и кохерентност во текот на последователните генерации (Assmann: gff).

Тоа би можело да биде корисно за подобро разбирање на односот помеѓу минатото, сегашноста, историјата, индивидуалната и колективната меморија и идентитет како реципрочен и високо динамичен, а не како едноствен едностран извор на причина и последица. И како што е споменато погоре, различните аспекти на овие заплетени односи се изложени на измама, манипулација и пропаганда. Како што Reemtsma и Penkwitt нагласуваат, заборавањето е значителен дел од помнењето. Така сеќавањето само по себе е механизам на селекција, сортирајќи спомени во важни и неважни (Reemtsma, 2010: 3; Penkwitt, 2006: 1). Но поентата тука е дека овој првично природно селективен процес, повторно, може да биде под влијание и експлоатиран.

Ова е од особено значење, ако станува збор за конфликтни ситуации. Како што Dragovic-Soso укажува, често се смета дека меморијата и конфликтот се "поврзани преку медиумот на колективни митови кои произведуваат страв и омраза на одредени "други" [...] Како и односот помеѓу меморијата и идентитетот, односот помеѓу меморијата и митот е динамична и заемно поддржувачка; митовите ги дефинираат начините на кои минатото е колективно запаметено, додека меморијата ја обезбедува основата на која митовите се создадени "(Dragovic-Soso, 2006: 32e). Оттука, митови се заеднички одговорни за кој дел од сеќавањето е битен, кој, некако, не навраќа на концептот на Aleida Assmann за функционалната меморија и нејзиното значење за формирањето на идентитетот. На ист начин митовите можат да генерираат емоционални реакции и чувства на припадност, одлучувајќи за тоа дали некој е вклучен или исклучен од одредена група. Колективно заедничките митови стануваат сериозно проблематични ако тие го

оправдуваат етничко насилство. Ова нè носи до централното прашање за тоа што треба да се запомни.

Функциите на меморијата - Зошто треба да се помни?

Како што може да се види, постои научен минимален консензус за оформувањето на меморијата. Понатаму е прифатено дека взаемното дејствување на колективната меморија, начинот на тоа како историјата се разбира, оформувањето на националниот идентитет и креирањето на митови играат клучна улога во конфликтите, што често е движечка сила. Исто така, многу научници и миротворци, иако не сите, го споделуваат убедувањето дека демократската трансформација и градењето на мирот може да успеат само кога општествата се занимаваат со нивното минато. Но дали справувањето со минатото задолжително ќе придонесе за градење на мир? И зошто ние треба да се справиме со минатото воопшто? Овој дел има за цел да ги претстави главните причини за (не) справувањето со минатото.

Reemtsma, на пример, покренува сомневање за широко распространета фокусирање на минатото прашувајќи се "Што би требало да биде позитивно околу помнењето" (Reemtsma, 2010: 3). Тој наведува дека сеќавањето и заборувањето и двете се човечки карактеристики - ниту добри ниту лоши - но се потребни за да се биде во можност да се справиме со животот. Како што споменавме погоре, тој го гледа заборувањето како значителен дел од (селективниот) процесот на помнење. Уште подрастично: За да се размислува за меморијата, како нешто што е по дефиниција позитивно е безначајно. И репресијата на меморијата не е ништо лошо (Reemtsma, 2010: 3).

Исто така, Dragovic-Soso и Hamber резимираат некои од опасностите и причините кои би можеле да се истакнат како аргументи против помнење. "Спомени или илузии инспирирани од пропаганда за спомени, може да ги мотивира луѓето [...] да навлезат [во нови конфликти]" (Dragovic-Soso: 2010: 29). Hamber додава дека "откривање на минатото може да доведе до излегување од колосек на мировните иницијативи и да предизвика натамошно насилство" и ако процесот на откривање на минатото не се спроведува внимателно, "би можело да биде повеќе психолошко болно отколку да се остава недопрено" (Hamber, 1998: 56). Па дури и Aleida Assmann укажува дека "сеќавањето на насилството, неправдата, страдањето и нерасчистените сметки се склони да генерираат нови насилства, да предизвикат агресија меѓу соседите што води кон распаѓање на општествата. (Assmann, 2011: 15). И Mendelhoff

додава, дека кажувањето на вистината во врска со минатите појави може всушност да биде пречка, наместо поддршка за помирување, осврнувајќи се на некои случаи во кои амнезијата може да биде повеќе од корист за хармонијата и взаемна поддршка отколку минатото кое виси (Mendelhoff, 2004). Особено ако се фокусира на помладите генерации, кои лично не го доживеале искуството на конфликтот во нивното општество, заборавајќи на минатото би можеле да им овозможат да "создадат нова иднина незагадена од минатото" (Mendelhoff, 1998: 56).

Друга многу битна точка што е спомената претходно е дека преку активностите за "сеќавање" , минатото би можело да биде изманипулирано и реинтерпертирано. Но, наместо да се смета како аргумент против сеќавање, ова исто така може да послужи како причина за повеќе критични сеќавања и деконструкција на измислени митови и традиции. Subotic покажува дека "приказните од минатото честопати меѓусебно се исклучуваат, се противречни и непомирливи", поради начините на кои државите се сеќаваат , често создаваат пречки, и дека "наместо да биде продуктивен инструмент на транзициската правда, официјалните напори за сеќавања [на Балканот] во областа на образованието по историја и националниот меморијализам во голема мера се користи за да се утврдат дополнителни взаемно некомпатибилни верзии на минатото и да придонесе за обновен циклус на недоверба, невистина и неправда" (Subotic, 2013: 266).

Сепак, во поголемиот дел од литературата контра-аргументите се јасн надминати од причините за истражување и откривање на минатото. Како што Иницијатива за градење мир вели, "Во процесите за градење на мир, меморијата и сеќавањето вршат свој придонес [...]: На сметка на различни наративи и комплекси вистини [...]; Да им помогне на преживеаните и да ги поддржи напорите на транзиционата правда; За поддршка на процесите за помирување и изградбата на ре-замислина политичка заедница; Да го отвори патот за идните генерации и да се спречи идно насилство" (Иницијативата за градење мир, 2009). Dragovic-Soso, идентификуваат три главни претпоставки за соочување со минатото: Прво, психичкото, дека "соочувањето и третирањето на минатото е неопходно за лекување, простување и помирување". Второ, политичко, дека "процесите на помирување со минатото негуваат демократијата и промовираат мир и почитувањето на човековите права, и на тој начин дејствува како кочница за идни конфликти и злоупотреби". И трето, морална, дека тоа е "должност на сеќавање на жртвите, да се признае нивната траума и да се соочи со индивидуалната и колективната одговорност за нивната траума" (Dragovic-Soso,, 2010: 34). Сепак овие

принципи се поделени во групи на аргументи, но основните пораки остануваат исти и на сличен начин се повторуваат во поголемиот дел од научната литература, што ќе биде сумирано во следново.

Психолошкото расудување се заснова на психоаналитичниот пристап на Фројд дека преземањето потиснати повредливи сеќавања е составен дел од на заздравувањето (Misztal, 2003: 140ff).

Но, наместо да се смета како аргумент против сеќавање, ова исто така може да послужи како причина за повеќе критични сеќавања и деконструкција на измислени митови и традиции. Subotic покажува дека "наративите на минатото честопати меѓусебно се исклучуваат, се противречни и непомирливи", поради начините на кои државите се сеќаваат, често создаваат пречки, и дека "наместо да биде продуктивен инструмент на транзиционата правда, официјалните напори за сеќавања [на Балканот] во областа на образованието по историја и националниот меморијализам во голема мера се користи за да се утврдат дополнителни взаемно некомпатибилни верзии на минатото и да придонесе за обновен циклус на недоверба, невистина и неправда" (Subotic, 2013: 266). Или, како Hamber истакнува: "Заспаните кучиња не лажат" (Hamber, 1998: 56), што значи дека минатите трауми нема да исчезнат сами од себе кога времето минува, туку дека тие имаат емоционални последици, и затоа не може едноставно да се игнорираат. Ова води кон идејата дека реставрацијата или лекување може да се постигне преку нудење на јавен простор за трауматски спомени на жртвите, да се даде можност да се чувствуваат слушнати, да се постигне широко признание за она низ што поминале, овозможувајќи им да поминат преку нивната траума во безбедно окружување (Dragovic-Soso, 2010: 34; Hamber, 1998: 56f, Subotic, 2013: 267). "Сеќавањето засилено преку процеси како што се меморијализмот согледан во националните споменици и спомен обележјата може да помогне [...] на оние кои преживеале кршење на човековите права преку симболична репарација на почетокот од процесот на залечувањето" (Naidu, 2006: 1). "Јавното признание и сеќавањето на злосторствата е чин на колективно признавање" (Иницијатива за градење мир, 2009), еден вид на "колективна исповед" што е потребна за националното заздравување и градење на мировните процеси. Истиот процес дава можност на општеството да учи од она што се случило со цел да се спречат идни насилства, како и признавање и познавање на чинењето лошо и откривањето на вистината и правдата ги зголемува можностите за оние кои страдаат да се справат со емотивните реакции на минатите настани. Сепак, научниците советуваат претпазливост за да не ги преувеличуваат

"терапевтските ефекти на јавното сведоштво под претпоставката дека земјите имаат психа која ја доживува траумата на сличен начин како и поединците" (Dragovic-Soso, 2010: 35).

Зборувајќи за политички мотив за помнење, Mendelhoff забележува дека "еден од нашироко потврден ефект од кажувањето на вистината е дека тоа ги промовира и зајакнува демократските институции, практики и вредности во општествата погодени од војна" (Mendelhoff, 2004: 361). Преку процесот на справување со минатото општества ќе научат да ги почитуваат човековите права, ќе создадат култура на толеранција и ќе ги постават потребни реформи. Сепак, како што е споменато погоре, овие процеси не се без опасности. Како што Џорџ Орвел се изрази, "кој го контролира минатото ја контролира иднината" (Hamber, 1998: 57). Со овој цитат Hamber не потсетува на фактот дека "сеќавањето и неговата употреба (и злоупотреба) не можат да се одвојат од сегашните општествени и политички интереси, и може да им служи на интересите на еден сектор на општеството. Токму поради оваа причина треба што е можно повеќе гласови да се вклучат во процесот на помнење" (Hamber, 1998: 57). Ова гледиште го делат на пример со Иницијативата за градење на мирот, во кој се наведува дека по конфликтна ситуација, општествата се обидуваат да го пишуваат одново наративот на нивното минато. Правејќи го тоа, различните "вистини" и ставови веројатно ќе коегзистираат, ќе се вклопат заедно и понекогаш ќе се надополнат едена со друга, без неминовно да се совпаѓаат. Тие дури и можат да предизвикаат повеќе противречности. Различни актери не секогаш имаат ист однос кон минатите искуства, но сепак секој од нив има тенденција да се наметне на легитимноста на неговата или нејзината вистина (Иницијатива за градење мир, 2009). Ова може да произведе "борба меѓу мемориски претприемачи, кои бараат општествено признание и политички легитимитет на едно (своје) толкување или наративи на минатото" (Jelin, 2003: 33). Но исто така ни покажува колку е важно критички да се соочиме со минатото.

Друг аргумент за соочување со минатото е подигнат од страна на Суботиќ, која не предупредува, дека "неоспорените јавни спомени од минатите конфликти стануваат значајни, бидејќи тие се асимилирани во јавниот дискурс и станува многу тешко да се оспорат, се прерподоцираат со текот на времето, и зевземаат свој живот." (Subotc, 2013: 268).

"Изградбата на заеднички наративи бара трпение и подготвеност да се испита и да се вклучи перспективата на другата страна, посебно во случаите кога такви позиции изгледаат првично нападливи" (Barkan, 2005: 233). Според зборовите на Hamber, само преку "процесот

на помнење [може] да се влезе во општествено оспорени области на минатото. Притоа, се отвора единствената можност за развој на креативни и конструктивни колективни мемории кои се функционални за колку што е можно повеќе луѓе во општеството "(Hamber, 1998: 57). На крајот тоа значи дека е потребно да се слуша, да се тестира и на крајот да се објавуваат соодветните под-наративи и делумни приказни. "Различни студии покажале дека меморијата е битно врзана за идентитетот и преносот на меморијата и историјата во пост-конфликтниот период може да играат значајна улога во развојот на нови идентитети на државјаните. [...] Иако националните наративи често прикажуваат селективна верзија на минатото, во обид да се изгради националниот идентитет и консолидирање на нови политички идентитети, наративите во домовите и училиштето имаат потенцијал да обезбедат алтернативни визии на минатото за да се обезбеди покомплетна слика за настаните од минатото, како и промовирање на критичко државјанство "(Naidu and Adonis, 2007: 29).

Според зборовите на Elizabeth A. Cole, "потребата за употребливо минатото, што значи некој вид на главен наратив, што е истовремено официјално санкциониран и не ексклузивно негативен, е оригинален и не може да се игнорира" (Elizabeth A. Cole во: Градење иницијатива за мир, 2009). Во исто време, [овие главни наративи] обезбедуваат референтни точки за обликување на сеќавањата на групи и делови во секој национален контекст "(Jelin, 2003: 27). На крајот тоа води кон изградба или реконструкција на она што Anderson го нарекува "замислена заедница" (Anderson, 1983), создадена од страна на значајно чувство за споделување на истата таа историја, што е клучен елемент во обликувањето на политичките заедници и колективните идентитети (Иницијативата за градење на мирот, 2009). Меморизирањето, меморализацијата и сеќавањето нудат влијателна арена за ваквите процеси, особено ако се работи за оспорена меморија (Barsalou и Waxter, 2007: 4). Кога меморијалните проекти одат подалеку од улогата на музеите за да станат центри на дискурсот на минатото, тие стануваат живи примери на процесот на помирување, со што се истакнуваат признавањата на населението од минатото и нејзината афирмација за различна иднина. [...] Тие се од клучно значење за процесот на продлабочување на демократијата во една земја преку создавање начини за градење на доверба и меѓусебно разбирање "(Topol).

Меморализацијата може да им овозможи на различните генерации да ги разберат изминатите конфликти и да дејствуваат како посредници меѓу минатото и сегашноста, како што општествата ги предаваат своите

спомени од минатото преку интергенерацискиот дијалог, образованието и спомениците. Многу важен простор каде меѓугенерацискиот дијалог се одвива е семејството; на тој начин фамилијата е суштински елемент за пренос на историската меморија на следните генерации (Naidu and Adonis, 2007: 6F). Оттука, во времето непосредно по (насилни) конфликтите, младите генерации се тие кои треба да добијат посебно внимание, како што е "генерациската која го наследува искуството на насилство како сеуште свежо сеќавање; [и] тоа е клучен интервал дека минатото може да биде замрзнато во некоја форма на колективната митологија, или сфатено во својата историска комплексност "(Eva Hoffman во: Иницијативата за градење мир, 2009). Да се разбере минатото, бидејќи минатото е оттука централно постигнување на општеството. "Крајната цел на историјата е да се даде значење на минатите настани [...] со надеж да се спречи или ограничи можноста тии трагедии да се повторат, или барем да се подигне свеста на населението за ризиците" (Poulligny, Doray и Martin 2007 во: Иницијативата за градење мир, 2009). Во оваа смисла, образованието по историја треба да се гледа во контекст на граѓанското или миротворното образование. "Само кога младите ќе сфатат дека историјата се гради, а не се дава, ќе можат и да започнат да размислуваат за предизвик и промена на однесувањето кое ги труе внатрешните односи во групата " (Bush и Saltarelli, 2000: 20).

Како треба да помниме?

Откако е одлучено дека сеќавањето е значаен зафат, меѓународната литература нуди неколку препораки кои треба да бидат земени во предвид. Според Hamber сеќавањето треба да се одржи во контекстуални, креативни и официјалени начини. Затоа е неопходно да бидат свесни за фактот дека секоја од стратегиите за справување со минатото се неизбежно под влијание на актуелните политички и општествени контексти, како и специфичните локални контексти. Дополнителното "откривање" на вистината "може да прикрие" други вистини" (Hamber, 1998: 58). Исто така, не е доволно само да се открие минатото и т.н. вистина, да се дадат совети за тоа како минатото треба да биде адресирано во иднина и како треба да се третираат жртвите. Како што Hamber вели: "Вистината за волја на вистината може да биде бесполезна" (Hamber, 1998: 59). Многу научници се согласуваат, дека се потребни основни институционални и политички промени за вистинско справување со изминатите грешки и дека критични и одржливи практики на помнење треба да се институционализираат преку, на пример, образование, историски книги, и јавни комеморативни практики, како

што се споменици, музеи, имињата на улиците, спомен обележја и државни празници, се со цел да се обезбеди користа што помнењето може да го понуди (види Hamber, 1998: 59; Суботиќ, 2013: 266ff ; Суботиќ 2013б: 311).

Hamber, исто така, ја нагласува важноста на помнењето во разновиден и претставителен начин. Меѓу другото, Hamber упатува на фактот дека по конфликтно минато останува многу недоверба кон "другите" кај различните општествени групи. "Влијанието на овие перцепции не може да се потценува" (Hamber, 1998: 59e) и повикува за чувствителен и инклузивен начин на помнење, во обид да се дизајнира процесот на помнење што е можно репрезентативно, без исклучување на специфичните групи и овозможувајќи различни наративи (Иницијативата за градење на мирот, 2009; Суботиќ, 2013б: 267).

Понатаму, Hamber поставува барање за помнење на легитимен начин. Треба да се биде свесен за тоа колку може да биде стресен процесот на помирување со условите од минатото за оние кои биле вклучени во конфликтот. "Иако согледувањето, извинувањето, признавањето, па дури и надоместокот може да бидат корисни, овие дела - без разлика колку се добронамерни - не може да ги врати мртвите ниту да ги исполнат сите нивоа на емоционалната болка претрпена од страна на семејствата и жртвите" (Hamber, 1998: 60 e). Тој, исто така, наведува дека "од круцијално значење е дека од жртвите не се очекува [...] да им простат на сторителите [и дека] гневот на членовите на семејството или други емоционални реакции [...] мора да се легитимизираат и да се обезбеди простор за луѓето да ги изразат своите чувства на тага и бес" (Hamber, 1998: 61). Во исто време приказните на "сторителите" треба да бидат вклучени, доколку е вистинско помирување е цел на процесот на помнење. Во овој дел Dragović-Soso потсетува дека, сепак, постојат различни концепти на вината кај оние кои се вклучени, а линија на поделба меѓу жртвите и сторителите едноставно не е толку јасно исцртана; поранешните групи на жртви може а и често самите стануваат сторители [...] особено во регионите кои се карактеризираат со циклуси на насилство" (Dragović-Soso, 2010. 39f).

Hamber, исто така, јасно укажува дека помнењето е потребно на комплекс начини, бидејќи повеќето конфликтни ситуации се мултидимензионални и разновидни. "Стратегиите кои го истражуваат минатото може да бидат - доколку на прашањата не се пристапува внимателно - склони кон пренагласување или помалку нагласување на одредени аспекти на конфликтот" (Hamber, 1998: 62). Недоречените аспекти, на пример, често пати се однесуваат прашањата од половата

припадност, но за ова ќе се расправа подоцна. Како што споменавме погоре, актерите во конфликтите често имаат повеќе улоги и можат да бидат и жртви и сторители. Во процесот на помирување со минатото се бараат да бидат кажани сложени приказни. Во исто време, ова не треба да се разбере како едноставен израз на "сите ние сме жртви", бидејќи често "некои страни се јасно повеќе виновни за страдањата од другите" (Hamber, 1998: 63).

Еднакво важно да се има предвид дека соочувањето со минатото секогаш се однесува на обликувањето на иднината. Минатото не е само за да се занимава за себе. Помирувањето, правдата, демократијата а особено мирниот заеднички живот се надежи кои се поврзани со практиките за справување со минатото и во исто време се и движечките сили зад нив. "Минатото го нема, тоа е веќе утврдено; тоа не може да се промени. Наспроти тоа, иднината е отворена, неизвесна, неопределена. Она што може да се промени за минатото е неговото значење, што е предмет на повторни толкувања вкорените во намерите и очекувањата од иднината" (Jelin, 2003: 27).

Понатаму, изградената природа на самата меморија ни покажува колку е важно да се разберат односите на моќ и да се земат во предвид при оформувањето на меморијата, бидејќи тие може да ни даде увид во "каде меморијата може да се примени кај штетата на немоќните" (2004). Друг важен аспект е да се биде свесен за кој вид на (пост-) конфликтна ситуација или во кој чекор на транзиција се наоѓа општеството во моментот, како оддалеченост (или блискоста) до конфликтите и насилството - дали некој се занимава со сегашна или историска меморија - суштински влијае врз емоционалните реакции на луѓето додека се соочуваат со вакви настани.

Помнењето и половата припадност

Погоре беше истакнато дека при справувањето со минатото постои опасност некои аспекти да бидат повеќе нагласени а други помалку, а некои да останат незабележени или целосно игнорирани. Еден од овие аспекти, кој конечно добива на значење во меѓународната литература посветена на помнењето и меморијата претставува прашањето за родовата припадност. Penkwitht родовата припадност ја смета како производ на културната меморија и создавањето на традицијата. Во оваа смисла, родовата припадност е изградена преку индивидуално и колективно помнење, реартикулирање и постојано повторување. Истовремено, нашите сеќавања се 'родови' бидејќи се чини дека во

културната меморија жените и мажите не се паметат подеднакво (Penkwitt, 2006: 1). Ова се совпаѓа со ставовите на Schraut и Paletschek дека "европските национални култури на помнење се машки-конотирани и ориентирани кон буржоаскиот родов модел" (Schraut и Paletschek, 2008: 267).

Половата припадност, како и помнењето, се гледа како на општествена градба, бидејќи и двата се сметаат за т.н. "перформациски процеси". Judith Butler ја користи разликата помеѓу перформациските и констативните изјави, со цел да се поддржи нејзината теорија на "занимавање со родови". Констативна изјава претставува изјава за реалноста, која може да биде точна или погрешна. Перформациска изјава, од друга страна, е изјава што се придружува кон дејствие што создава општествена реалност. Оттука, Butler родовата припадност ја разбира како перформациско дело. Преку повторување на делото 'занимавање со родови' општествената градба се материјализира. Ова значи дека родовата припадност, слично на меморијата, не е нешто што едноставно постои, но, велејќи дека половата припадност постои и со истовремено дејствување како да постои, таа станува општествена реалност. Но, не се само делата на поединци се перформациски. Подеднакво важни се перформациските дискурси кои влијаат на поединци. Бидејќи индивидуалната меморија е подеднакво обликувана од општествените дискурси како што занимавањето со родови на поединци е под влијание на дискурсите, Penkwitt прави споредба помеѓу 'занимавањето со родови' и 'занимавањето со меморија': Меморијата се создава со конкретни дела на сеќавање (Penkwitt, 2006: 6).

Жените се исклучени на два начина од културната меморија, кој игра важна улога во обликувањето на идентитетот. Од една страна, жените се најчесто исклучени од различните науки, како и од оние кои се занимаваат со минатото. Така, женската перспектива во обликувањето на културната меморија веројатно ќе недостасува. Од друга страна, жените кои играле важна улога во минатото често и не се застапени во самата културна меморија (Penkwitt, 2006: 4). Според Schraut и Paletschek "националните култури на помнење се релативно нов феномен. Обликувањето на националната меморија претставува значаен дел од градењето на нацијата, дури од деветнаесеттиот век. . [...] Исклучувањето на жените од нацијата се повторува и во националните култури на помнењето од деветнаесеттиот век, а и се зајакнува. . [...] Иако претставува составен дел на нацијата [...] тие беа исклучени од политичкото тело и им биле одземени граѓанските права" (Schraut и Paletschek 2008: 267). "Културната меморија е [...] обликувана од страна на

буржоаскиот родов модел кој го започна својот триумфален чекор во тоа време. Дихотомијата на машки - јавни и женски – приватни, започна во централните буржоаски концепти, а резултатот е дека женскиот опсег на дејствијата и женските перспективи не се перципираат како политички или како такви кои што имаат влијание врз општеството" (Schrout и Paletschek, 2008: 271). Доколку жените беа вклучени во културната меморија, тоа би било најчесто во типично женски конотирани начини како на пример "мајката на земјата.

Постои дискусија за тоа дали жените и мажите се сеќаваат на минатото поинаку. Постојат некои резултати, кои покажуваат дека жените ги персонализираат нивните спомени повеќе од мажите. Жените велат јас додека мажите еден [и] истражувањата во однос на помнењето покажаа дека спомените кои се поврзани со сопствените искуства се вкоренети подлабоко од де-персоналните спомени" (Schrout и Paletschek, 2008: 273). Schrout и Paletschek го опишуваат женското помнење како облик на помнење, кој им овозможува семејството да го сметаат како простор за контра-традицијата и како "место за создавање традиции далеку од државата и надвор од она што се смета за пожелно од политиката или јавноста" (Schrout и Paletschek, 2008: 273). Оттука, семејството се гледа како на место каде што традициите се пренесуваат од генерација на генерација (Види исто така Иницијативата за градење мир, 2009 и Naidu и Адонис, 2007: 6F). "Вклучувањето на женскиот конотиран простор на семејството во анализата на јавната политичка културна меморија ни овозможува да се испита и да се спротивставиме на меморијата која се смета дека е пожелна од страна на политичкиот систем и (женски) линиите на контра-традиција, со избегната јавна контрола" (Schrout и Paletschek, 2008: 273). Оттука, концентрирајќи се на спомените на семејството може да ни овозможи да се интегрира ваквата, главно женска комуникативна меморија, во доминантата машка културна меморија. Според ставовите на Schrauts и Paletschek, консеквентната интеграција на комуникативната меморија во јавната култура на помнењето би можело на тој начин да ја поттикне половоста на културата на помнење. Родово чувствителната презентација на културата на помнење треба да ја направи хетерогеноста на општествената меморија видлива и да вклучи што е можно повеќе актери во процесот на обликување на полова-демократската општествена меморија" (Schrout и Paletschek, 2008: 277). "Слики од сеќавања кои се под влијание на буржоаскиот родов модел треба да бидат избришани од нивниот навидум безвременски антрополошки карактер. Првиот чекор во деконструирањето на ваквите родови стереотипи кои бараат валидност надвор од историската

промена, е да тие постојано се вметнуваат во историскиот контекст. [Но] самата деконструкција не води до обезбедување на женското помнење во културната меморија. Како предуслов за впишување на жените во културата на помнење е да се разбие доминантна политика што нацијата ја има во културната меморија" (Schrout и Paletschek, 2008: 281).

Помнењето и Интернетот

Јан ASSMANN забележува дека револуционерниот развој на електронските уреди и интернетот, како ново средство за складирање и комуникација, веројатно ќе имаат длабоко влијание врз структурата на културната меморија (Assmann: 25). Износот на она што може да се зачува станува неограничен и доведува до распаѓање на традиционалните временски "хоризонти". Ова би можело да доведе до исчезнување на општествено однапред утврденото рангирање на значењето, кое права разлика помеѓу функционалната меморија и меморијата за складирање, односно, кое ги дели битните аспекти (вредни за помнење) од небитните аспекти (кои не се вредни за помнење). Така, исчезнувањето на временските хоризонти поради огромните можности за складирање информации може да создаде голем предизвик за нас во однос на нашето ориентирање кон речиси неограничените информации и спомени. Но, тоа, исто така, може да значи дека она што го сметаме за битно или интересно или како вредно за паметење, повеќе не би било предодредено на истите општествени и културни начини како и порано, туку повеќе ќе зависи од тоа што ние сакаме и бираме. (ASSMANN: 26).

Така, интернетот, исто така би можел да се смета како можност за промена на хегемонистичките приказни и да претставува нивен предизвик.

На ист начин, "интернетот би можел да биде погоден инструмент за создавање на повеќеслоен и прекуграничен пејзаж на меморија кој спречува премногу брза канонизација на слики од историјата (Schrout и Paletschek, 2008: 278). Тоа може да и овозможи пристап на културата меморија без да патува на места на меморијата, може да понуди можност да се презентира историјата без да се следат хегемонистички интерпретации на минатото, а исто така, може и да се избегне проблемот на ограничување и избирање информации поради премногу високи трошоци. Преку можноста за широка мултидимензионална презентација на меморијата, интернетот може да помогне "да се воспостават точки на отпор во националните култури на меморијализација кои се стремат кон канонизација" (Schrout и Paletschek, 2008: 278).

Користена литература

Anderson, B. (1983). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso. London, UK.

Assmann, A. (2011). From collective violence to a common future: four models for dealing with a traumatic past. *Other People's Pain: Narratives of Trauma and the Question of Ethics*, Oxford et al, 43-62.

Assmann, Jan: *Das Kulturelle Gedächtnis*. <http://www.db-thueringen.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-1345/assmann.pdf> (viewed at 15/5/2014).

Assmann, J. (1988). Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität, In: *Kultur und Gedächtnis*, Frankfurt. 9 -19.

Barkan, E. (2005). *Engaging History: Managing Conflict and Reconciliation*. In *History Workshop Journal* (Vol. 59, No. 1, pp. 229-236). Oxford University Press.

Barsalou, J. M., & Baxter, V. (2007). *The urge to remember: the role of memorials in social reconstruction and transitional justice*. Washington, DC: United States Institute of Peace.

Bush, K., & Saltarelli, D. (2000). *The two faces of education in ethnic conflict*. UNICEF Innocenti Research Centre, Florence.

Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.

Dragovic-Soso, J. (2010). Conflict, Memory, Accountability: What Does Coming to Terms with the Past Mean? In: W Petritsch and V Dzihic, eds. *Conflict and Memory: Bridging Past and Future in (South East) Europe*. (3) Baden-Baden: Nomos, pp. 29-46.

Gillis, J. R. (Ed.). (1996). *Commemorations: The politics of national identity*. Princeton University Press.

Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. University of Chicago Press.

Hamber, B. (1998). Remembering to Forget: Issues to Consider When Establishing Structures for Dealing with the Past. *Past Imperfect: Dealing with the Past in Northern Ireland and Societies in Transition*, 56-78.

Hobsbawm, E. (2012). Introduction: Inventing traditions. In: Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). *The invention of tradition*. Cambridge University Press.

Jelin, E. (2003). *State repression and the struggles for memory*. U of Minnesota Press.

Impunity Watch (2013). *Policy Brief: Guiding Principles of Memorialization*. In: *Perspective Series*.

Mendelhoff, D. (2004). Truth-Seeking, Truth-Telling, and Postconflict Peacebuilding: Curb the Enthusiasm? *International Studies Review* (6), 355-380.

Misztal, B. (2003). *Theories of social remembering*. McGraw-Hill International.

Naidu, E. (2006). *The ties that bind: Strengthening the links between memorialisation and transitional justice*, TJP Research Brief. The Centre for the Study of Violence and Reconciliation, South Africa.

- Naidu, E., & Adonis, C. (2007). History on their own terms. The relevance of the past for a new generation. Cape Town: Centre for the Study of Violence and Reconciliation.
- Olick, J. K., & Robbins, J. (1998). Social memory studies: From "collective memory" to the historical sociology of mnemonic practices. *Annual Review of sociology*, 24(1), 105-140.
- Peace Building Initiative: Memory & History Work & Peacebuilding Processes, March 11, 2009. <http://www.peacebuildinginitiative.org/index6079.html?pagelD=1894> (viewed at: 15/5/2014).
- Penkwitt, M. (2006). Einleitung: Erinnern und Geschlecht. *FZG/FGS–Freiburger Zeitschrift für GeschlechterStudien*, 12(2).
- Reemtsma, J. P. (2010). Wozu Gedenkstätten? In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 25 – 26 / 2010, 3–9.
- Schraut, S., & Paletschek, S. (2008). Remembrance and gender: making gender visible and inscribing women into memory culture. *The Gender of Memory: Cultures of Remembrance in Nineteenth-and Twentieth-Century Europe*. Ed. Sylvia Schraut and Sylvia Paletschek. Frankfurt/M.: Campus, 267-87.
- Subotic, J. (2013). Remembrance, Public Narratives, and Obstacles to Justice in the Western Balkans. *Studies in Social Justice*, 7(2), 265-283.
- Subotic, J. (2013). Stories states tell: Identity, narrative, and human rights in the Balkans. *Slavic Review*, 72(2), 306-326.
- Thelen, D. (1989). Memory and American history. *The Journal of American History*, 75(4), 1117-1129.
- Winter, J., & Sivan, E. (1999). Setting the framework. *Studies in the Social and Cultural History of Modern Warfare*, 5, 6-39.
- World movement for democracy, What's Being done on Memory Projects, Washington DC. <http://www.wmd.org/resources/whats-being-done/memory-projects> (viewed at 14/5/2014).

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

323.1:316.7(497.7)

СООЧУВАЊЕ со реалноста : сеќавање на минатото - обликување на иднината : сеопфатен поглед во локалните култури на помнење во три мултиетнички општини во Република Македонија / автори Џабир Дерала... [и др.]. - Скопје : Цивил - Центар за слобода, 2014. - 137

стр. ; 21 см

Фусноти кон текстот. - Автори: Џабир Дерала, Кирстен Шонефелд, Гордана Дивњак, Биљана Јордановска, Арбана Керими, Сашо Талевски, Крешник Ајдини, Јос Бекер

ISBN 978-608-65629-5-3

а) Меѓуетнички општества - Културолошки аспекти б) Македонија - Меѓуетнички односи - Социологија на културата

COBISS.MK-ID 97477642

www.civil.org.mk

ISBN-10: 608-65629-5-4

ISBN-13: 978-608-65629-5-3

EAN: 9786086562953